

ქეთევან იბრაძე

ლაიფსციგის უნივერსიტეტი

მედიკალინური ფაკულტეტი

სამხატვრო მუზეუმი

ქეთევან იკაშაძე

ხანმოკლე სამწერლო მოღვაწეობის მიუხედავად, ქეთევან ირემამძემ ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში საკუთარი და თვალსაჩინო ადგილი დაიმკვიდრა. მშობლიურ ლიტერატურას მან შესძინა ღირსეული ნაწარმოებები.

სამწერლო ასპარეზზე მოღვაწეობა ქეთ. ირემამძისთვის ცხოვრების დანიშნულება იყო. მასში ხედავდა იგი არსებობის აზრსა და მიზანს. ამით აიხსნება ის დიდი პასუხისმგებლობა და სიყვარული, რომლითაც იგი მხატვრულ სიტყვას უდგებოდა და აფასებდა: მასში სდებდა იგი მთელ თავის გულის სითბოსა და სიმართლის გრძნობას; სინამდვილის ესთეტიკური აღქმის უნარი მასში კეთილად იყო შეხამებული ლიტერატურული შრომის სიყვარულთან, დისციპლინასთან, და თავის ასაკთან შედარებით, ცხოვრების მეტ ცოდნასა და ერუდიციას იჩენდა.

ქეთევან ირემამძე დაიბადა თბილისში, 1912 წლის 21 სექტემბერს, რევოლუციური ტრადიციების მატარებელ მასწავლებლის ოჯახში. საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ, 1928 წელს იგი შევიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ლიტერატურულ ფაკულტეტზე, სადაც თავისი ნიჭიერებითა და საგნის ღრმად შესწავლის უნარით, როგორც პედაგოგიური პერსონალის, ისე სტუდენტური წრის საერთო ყურადღება მიიპყრო. მისი მოხსენებები და ზეპირი გამოსვლები ლიტერატურულ წრეში, აღებული საკითხის ყოველმხრივი დამუშავებით გამოირჩეოდა.

თბილისის უნივერსიტეტი მან წარმატებით დაამთავრა 1931 წელს და 19 წლის ქალიშვილი, მთელი მონდოებით ჩაება ლიტერატურულ მუშაობაში. სანწერლო ასპარეზზე გამოსვლისას მან ერთბაშად დაიმსახურა ლიტერატურულ თანამოკალმეთა აღიარება.

ახალგაზრდა ლიტერატორმა ქალმა თავისი ყურადღება შეაჩერა ნაწილობრივად გამოჩენილ და ჯეროვნად შეუფასებელ მწერლებზე—ბარბარე ჯორჯაძესა და ნინო ორბელიანზე და მათი ხსოვ-

ნა აღადგინა თანამედროვე მკითხველ საზოგადოებაში. მონოგრაფიული ხასიათის შრომა მიუძღვნა ქართულ გამოჩენილ მწერალ ქალს ეკ. გაბაშვილს. ამ შრომაში ქეთ. ირემამემ გამოაჩინა არა მარტო სიყვარული მშობლიური ლიტერატურის წარმომადგენელ მწერალ ქალისადმი, არამედ საფუძვლიანი ერუდიცია, მეცნიერული კვლევის მეთოდი და წერის შესანიშნავი მანერა. საკვლევი საკითხის ღრმა ცოდნითა და სიყვარულით ხასიათდება მისი წერილები შიო არაგვისპირელსა და ჯ. ლომთათიძეზე.

თავის კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ხასიათის ეტიუდებში ქეთ. ირემამემ გამოირჩევა ლიტერატურული გემოვნებით, მწერლის შემოქმედებითი პროცესის და მისი სპეციფიკის გათვალისწინების უნარით, მხატვრულ ნაწარმოებში მთავარი ძარღვის შემჩნევისა და მისი წინწამოწევის ნიჭით. არჩევს რა ნაწარმოებს საზოგადოებრივი პროცესებისა და სოციალურ ურთიერთობათა განვითარების გათვალისწინებით, იგი არ ივიწყებს სხვა შემავალ ფაქტორებსაც და შინა-არსთან ერთად, ნაწარმოების მხატვრული მხარის ანალიზს ახდენს. ამ თვალსაზრისით არის შეფასებული მის მიერ საყურადღებო წერილებში აბატ პრევოს, ბერნანდენ დე სენ პიერის, ბენეამენ კონსტანის, გუსტავ ფლობერის, გი დე მოპასანის და სხვ. შემოქმედება. მისი ეტიუდები გამოირჩევიან დამშვიდებული ტონით, ლამაზი, დასრულებული ფრაზით, შინაგანი არტისტიზმით. იკითხებიან როგორც კარგი მხატვრული ნაწარმოებები.

რომანტიკული გატაცებით არის დაწერილი მისი ისტორიული-ლიტერატურული ნარკვევები: „ჩერქეზი ქალი აისე“, რომელშიც გადმოცემულია ქალის გარეგნობისა და ინტელექტის მშვენიერება; სიახლე ახასიათებს ნაკვლევებს—ვინ იყო ავტორი ლექსისა: „ისევ შენ და ისევ შენ“, და „ქართული ქალები“. ყველა ამ ნაკვლევში ჩანს ავტორის ნათელი გონება და მგრძნობიარე გული, პოეტური მღელვარება.

ქეთ. ირემამის კალამმა არ იცოდა მოსვენება. გადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მის კალამს უკანასკნელ წუთამდე არ შემოიბოძა მელანი, იმდენად გატაცებული იყო იგი ლიტერატურული მუშაობით. ნატიფი გემოვნება და მდიდარი სულიერი კულტურამან თარგმანებშიც გამოააშკარავა. ქართულ ლიტერატურას მრავალი ნათარგმნი შედევრი შესძინა. თარგმნიდა იგი უმთავრესად ფრანგულიდან. თარგმანშიც იგი ისეთივე მომთხონი იყო საკუთარ თავისადმი, როგორც ორიგინალურ ლიტერატურულ ნარკვევებში. მას ხიბლავდა სწორედ ის მხატვრული ნაწარმოებები, რომლებიც ადამიანში სულიერ დიდებასა და გრძნობის სიღრმეს უგალობენ, მასში

სიყვარულის ცეცხლს აღვივებენ და ეთიკურ საწყისებს ამტკიცებენ. მან სთარგმნა და გამოცა: აბატ პრევეს „მანონ ლესკოს“ რომანტიკული თავგადასავალი, დენი დიდროს „რამოს ძმისწული“, ბენეამენ კონსტანის „ადოლფი“, გი დე მონასანის მოთხრობები; უკანასკნელი ცალკე წიგნებად გამოცემული მან უკვე სარეცელზე უნუგეშოდ მიკრულმა იხილა. ამ თარგმანებს მან წარუძღვარა შინაარსიანი კრიტიკული წერილები, რომლებშიც ფრანგული ლიტერატურის საფუძვლიანი ცოდნა და გაგება გამოამჟღავნა; მის მიერ თარგმნილია აგრეთვე ბალზაკის „ოცდაათი წლის ქალი“, შადერლო დე ლაკლოს „სახიფათო კავშირნი“, მერიმეს „კარმენი“ და ა. დიუმას „ქალი კამელიებით“, რომელთა საბოლოოდ რედაქტირებას და დაბეჭვდას სამწუხაროდ, ველარ მოვეწრო; იგი არ დარჩენილა ვალში არც რუსული ლიტერატურის წინაშე: აქ მისი არჩევანი შეჩერდა იური ტინიანოვის „კუხლიაზე“.

ქეთ. ირემაძის შრავალმზრივ და ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობას აგრეთვე, ადასტურებს მისი წერილები ქართველ მწერლებზე, რომლებიც რუსულად გამოქვეყნდა და ე. ნინოშვილის მოთხრობების თარგმნა რუსულ ენაზე.

ქეთ. ირემაძის პოეტურ სულს არ აკმაყოფილებდა ლიტერატურული ნარკვევის წერა და თარგმნითი ხელოვნება. მისი შემოქმედებითი ნიჭი ორიგინალური მხატვრული ნაწარმოების შექმნისთვის იყო მოწოდებული. თემად მან აირჩია ერთერთი ტრაგიკული პიროვნება საქართველოს ისტორიიდან: ქეთევან დედოფალი. ავტორს იტაცებდა ამ დიდი წამებულის გაუტეხელი პატრიოტიზმი, იშვიათი ზნეობრივი ძალა და მისი ბედი. ქეთევან ირემაძე ჩვეული შემოქმედებითი ხალისით შეუდგა მხატვრული ეპოქის წერას ქეთევან დედოფლის ცხოვრებაზე.

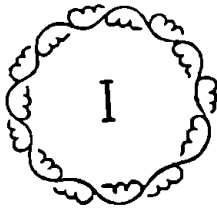
ცხოველ შემოქმედებითი ნიჭთან ერთად მან ამ რომანზე მუშაობისას შრომის საოცარი კულტურა გამოამჟღავნა. მას კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი ისტორიული რომანის წერის სიძნელე, გარდასული ეპოქის სულის შეცნობის სირთულე. ამით აიხსნება ის დაუმცხრალი მოსამზადებელი მუშაობა, რომელიც მან წინასწარ ჩაატარა. მასალების დაგროვებისა და მათი გაცნობის შემდეგ შეუდგა იგი რომანის წერას, რომლის დამთავრებაც ველარ მოასწრო. გამოქვეყნებულმა რამდენიმე თავმა საზოგადოების ცხოველი ყურადღება მიიპყრო,

არ დასცალდა მას, უკურნებელი სენის მარწუხებში მომწყვდულს, ნაყოფიერი მუშაობის დამთავრება.

ადრე შეწყდა მისი სიცოცხლე და თან შრავალი მიუღწეველი ოცნება წარიტანა. გარდაიცვალა 1945 წ., 19 აგვისტოს.

ქართულმა ლიტერატურამ მისი დაკარგვით საგრძნობი დანაკლისი განიცადა. ქართველმა საზოგადოებამ ღრმა გულსტკივილით მიაცილა მისი ცხედარი უკანასკნელ სავანეებზე. გამოიტირა-რა იგი ქართულმა მწერლობამ პოეტ გიორგი ლეონიძის პირით, მას გათხრილი საფლავის წინ ასეთი სიტყვა მისცა: „ქართული მწერლობის ოჯახი, შენი დიდი ოჯახი, რომლის წიაღიდან შენ მტრედივით აფრინდი, არ დაგივიწყებს ქართული სიტყვის ერთგულ მსახურს, გონიერსა და მშრომელ ქალს“ (იხ. კრებული „ქეთევან ირემიძე“).

შალვა აფხაიძე

ქ ე თ ე ვ ა ნ

(ფრაგმენტები ისტორიული რომანიდან)

მ უ ხ ნ ა ტ შ ი

თხოთის მთები ცისხეულ ჩრდილს მოეცევა. თენდებოდა. ლათალი ნისლი ხეეს გადაღმა იცარებოდა. მოსალბუნე სიგრილეში ნაადრევი გაზაფხული იგრძნობოდა. ცის მკერდიდან ჩამონაწურ ნამს ფარლულივით დაერთვილა ყვაეილთ ნასკე-გვირგვინები. ციმციმებდნენ ტირიფის საყურეები. თვლებ ასხმული ციკნიყურა ვენახებში ჩაქარგულიყო. გვირგვინ-სისვი ყოჩივარდა ბუჩქნარებში ღუოდა, ხოლო ნაჩხატებში უდარდელად ფშვინავდა საეარცხელა.

მუხრან-ბატონთა სასახლის ხეივანს არშიებად უვლიდა ცისთვალი, ენძელა, თეთრყვავილა. მინდვრის ყვაეილები შორით ისე მოსჩანდა, თითქოს სამეუფო ხეივანს მთვარის შუქი უცხო შარავეანდეთათ მისდგომოდა. ეზოს შუაგულ კამკამა ზმულა მოჩუხჩუხებდა. ირგვლივ იღუმალი მყუდროება სუფევდა, ხანგამოშვებით, გუშაგთა ნაბიჯების ხმა და აბჯრების ჩხარუნი თუ აღწევდა სასმენელს, ანდა, ტყის ფრთოსანი კლდის შუბლს რომ მოსწყდებოდა და თაქვე დაეშვებოდა.

ტყის ვაღმა ხმაურობა გაისმა და კვლავ ღუმილი ჩამოვარდა.

სასახლის კოშკიდან გუშაგებმა ძახილი შექმნეს.

ტევრი აშრიალდა და მალე, აჩქარებული ცხენების თქარუნიც მოისმა.

— მხედრები მოჰქრიან!— გაისმა გოდოლებიდან.

გუშაგმა ქეშიკს რალაც აცნობა. ქეშიკი შიდა ოთახებისაკენ გაექანა.

ცხენოსნებმა ხილს ჩაუქროლეს. ციხე-კოშკს რომ გაუსწორდნენ, გუშაგები დაღუძნდნენ, ეტყობოდათ, მხედრებმა ნიშანი მისცეს.

ციხე-დარბაზიდან სასახლის შინა-ყმა გამოლაგდა. გაიღო გალავნის კარი. ქეშიკებმა თავი მოწიწებით დახარეს. მოსულთ სალამი უძღვენეს. ჩამომხდარ მხედრებს მუხრან-ბატონი და მზექაბუჯ ერისთავი შეეგებნენ.

მუხრან-ბატონსა და მოსულთ კიბე არც ჰქონდათ ავლილი, რომ ზედა ყათარი განათდა, ხაზალი კარი გაიღო და გარეთ მალალი მანდილოსანი გამოვიდა. ტანთ შალ-ჩიგანის კაბა ეცვა, ზედ ბუთადარის სარტყელი ჰქონდა შემოვლებული: მის ნატიფ სახეს შფოთი აფენოდა. ირგვლივ შიმუნვარები მოსჯროდნენ, ჩარდახს ჩაუარა და, როცა ბანს გაუსწორდა, შედგა. გაოცებულმა შეიძახა:

— ბაიათარ!

— გახლავართ, დედოფალო!

— რა ამბავია?

მოსულთ სწრაფად აიარეს კიბე და დედოფალს ცალმუხლზე დაცემულეებმა თაყვანი სცეს.

— თქვენთან მოვისწრაფით.

— მობრძანდით, — წარმოსთქვა მუხრან-ბატონმა და მოსულთ დარბაზისაკენ გაუძღვა.

— საზარ ამბის თქმას სიკვდილი გვიჯობს, — წამოიძახა ვაჩნაძემ.

— ბაიათარ, ნუ ჰყოენი, — გაისმა სასტიკი ხმა ქეთევანისა.

— ხშირ ბინდი გახლდათ, დედოფალო, ორშაბათს, — დაიწყო ბაიათარ ვაჩნაძემ, — ალექსანდრე მეფე და კონსტანტინე ბატონიშვილი ქალაქს გეახლათ. იმ ღამეს ვახშამი ჩვენთან მიიერთეს. მეორე დღეს კონსტანტინემ ალექსანდრე მეფესთან ისურვა განცალკეება. მეფემ

იგი თავისი მხლებლებით დარბაზში შეიწვია. ჯერ სჯა არც დაეწყოთ, რომ ატყდა ალიაქოთი, ხმლების ჩახიჩუხი. მოგვიკლეს მეფე ალექსანდრე, გიორგი ბატონიშვილი, უსჯულოს ხელით დაგველუპა ეპისკოპოსი რუსთველი და მისი ძმა აბელი.

მთელ დარბაზს ელდა ეცა, აქვითინდა.

— სპარსთ ბანაკიდან საყვირთ ძახილიც გაისმა,— განაგრძობდა ვაჩნაძე,— ახლა მათ კახთ ქლექა იწყეს. მეფე ალექსანდრეს და გიორგი ბატონიშვილის თავები ქუჩა-ქუჩა დაჰქონდათ შუბებზედ აგებული... კონსტანტინე კახეთის ხანად გამოაცხადეს.

— კახნი დამორჩილდნენ?— ყრუდ სთქვა ქეთევანმა.

— ნუ იტყვი, დედოფალო! ქვეითანი თუ ცხენოსანნი ეკვეთნენ სპარსთ. შეიქნა უწყალო სისხლის ღვრა. ლანის მხრიდან ლეკის ჯარიც დაგვესხა თავს. ბრძოლა დიდხანს გასტანდა, მაგრამ მახვილ ამოწედილმა ალათაგან ჩოლოყაშვილმა კახთ მიმართა: „ეს სისხლის ღვრა სამეფო ოჯახს გვართ მოსდევსო, სპარსელნი ქართველთ არ ერჩიანო“. წარხდა ყოველი. ხალხი აიბნა. ბნელმა დათარა დიდება ჩვენი.

— ასლანიშვილი სადლა იყო?

— ყადორს ჩაბრძანებულიყო, ომანიშვილიც ქიზიყს გასულიყო. ნუგზარ ჯორჯაძემ ტყეს შეათარა თავი იერის ხეობაში აპირებს გამაგრებას.

— რევაზ ვაჩნაძე?

— კახთ განუდგა.

— კმარა... უბრძანეთ ცხენები გამიმზადონ... ისწრაფე ბაიათარ, ნუგზარს გადაეც ნათირის დაძახილზე. სასახლის ციხეს მიმართოს, მე მუნ დავხედები...

* *

მიჰქროდა დედოფლის ტაიქი. შორი-ახლო დიდებულთა გუნდი მიჰყვებოდა: ტყე-ტყე მიდიოდნენ. ტირიფი, რცხილა, მუხნარი რიგ-რიგად ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს.

ფაქრი იტაცებდა დედოფალს. მსწრაფლ უნდა განეკვრიტა სამოქმედო გზა. მტკიცედ სწამდა: მივა და ფიცხლავ მაშველ ლაშქარს გამოითხოვს, გაფანტულ რაზმებს შეაგროვებს და რისხვის დასცემს უსჯულოს.

ბილიკები მოთაედა. შარა-გზა დაიწყო. არაგვი, თეთრი, ვით ბროლის ნალესი, რისხვითა და ზავით აწყდებოდა ფაფარაყრილ კლდეებს. უდაბური ტყით მოსილი მთები შუბ ამართული ჯარივით მოსდგომოდნენ ნაპირებს.

დედოფალს ღიმილის პირი არ უჩნდა. „ღვთის გარეგანს ქრისტიანი მეფე მოუსპია, — ეუბნებოდა იგი თავისთავს. — ისწრაფვის ფეხქვეშ გათელოს ყოველი, ვერ დაუდგეს კახთა მძლე მარჯვენას მტერი შეჩვენებული... ვფიცავ ზეცას, არ დაგანებებ მამისა და ძმის სისხლში განბანილ სამეუფო გვირგვინს, რისხვამან ჩემმან მოგსრას შენ“.

ზედაზნის ციხეს გვერდი ჩაუარეს, თორღი გადალახეს და ხეობაში შესულთ, ქეთევანს მოახსენეს: შესასვენებლად მათ ღვთაების მონასტერი შეერჩიათ. მონასტრამდე სამი ეჯი-ლა დარჩენილიყო.

მწუხრი ქუფრად დაეშვა, როცა ისინი მონასტრის ეზოში შევიდნენ. მწირი იოანე მთელი თავისი კრებულის მოწიწებით დაუხვდა დედოფალს.

ყველა დაბინავდა.

ნიავი მიწყნარდა. წყვედიადმა ნისლის საფარველით ნაზად შებურა მთები. მწვერვალებმა სითბო იგრძნეს, თითქოს თავი ჩაჰკიდეს. მყუდროება და ძილნარევი მოსვენება დაეუფლა ბუნებას.

დედოფალი ცალკე სენაკში განისვენებდა, მაგრამ ძილი არ ეკარებოდა მის თვალებს. ბოღმა მოსწოლოდა ყელს, ჩალაც თითქოს აშთობდა. წამოდგა. სახატეს მიუახლოვდა, დაეცა მუხლზე, მიწად დახარა შუბლი მაღალი. გადმოეშენენ თმათა ჯალჯები. დადგა ვედრებად. ეს ჩვეულებრივი ლოცვა როდი იყო. იგი წყევა იყო, წყევა შემფოთებული სულისა.

„შენ, დაუსაბამოო და დაუსრულებლო ღმერთო, მოაწიე რისხვა მას ზედა,—გაისმა ათრთოლებული ბაგის ხმა,—ნუმცა უხილავს მას ნათელი ღვთაებისა შენისა, ნუმცა მიეცემის მას წყალობა შენი. ნუმცა ცვაჩისაგან ზეცისა, ნუმცა ნაყოფისაგან ქვეყნისა. იყავ სამკვიდრებელი მისი ოხერ და ნაშობნი მისნი, ვითარცა ნაშობნი იქედნესანი. მოლოდებასა შინა წყალობისასა რისხვა შენი ეწიენ მას; გონებისა, ცნებისა და ხედვისაგან ოხერ ყავ იგი, ღმერთო! და შენ სისხლის დამღვრელო მამისა და ძმისაო! გრისხავსმცა მამა, ძე და სული წმინდა. კრულმცა არს ძილი და ღვიძილი შენი, სამყოფი და საფლავი შენი. შენმცა—გედების კეთრი გეეზისი, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონისი, ქრისტეს ჯვარისმცემელ თანამცა დაინაწილების სული და სახსენებელი შენი. კრულ იყავ უხსნელითა საკრეელითა შენ, ნატამალითურთ შენით. იყოს ხვედრი შენი ხვედრი სატანასი, რომელ კაცისმკვლელ არს საუკუნითგან“... ბაგე თავისით იპობოდა მწველ სიტყვების სათქმელად. ქეთევანი განაგრძობდა: „იყავ წყეულ, ვითარცა კაენ, ძმის მკვლელი, შეჩვენებული, ვითარცა ქამი, მამის მაგინებელი, შერისხებულ, ვითარცა ეროდე ყრმათა მომსრეელი და ნათლისმცემლის თავისმკვეთელი, შიშთვილელ, ვითარცა იუდა ქრისტეს გამცემელი, წაწყმედილი ვითარცა ნერონ, დომეტიანე, დეოკლიტიანე და მაქსიმიანე მეფენა, რომელთა დაღვარეს სისხლი იოანე მახარობლისა, პეტრე-პავლესი და წმინდათა მოწამეთაი. იყავნ, იყავნ!...“

წამოდგა. შავი ღრუბელი მოშორდა მის ნათელ სახეს. თითქოს დამშვიდდა კიდევ. გარეთ გამოვიდა. სივრცეს გახედა.

მთის შუაგულ მთვარის შუქზე თეთრად კიაფებდა ბელტის ციხე. ნაზის შიშინით თრთოდნენ ძილგატეხილი ვერხვები. ნუშის შებუტკოებულ რტოზე გულწითელა სთვლემდა. დედოფალი ფეხაკრეფით მიუახლოვდა. ერთხანს გულთბილად შესცქეროდა ჩიტს. ირგვლივ დუმილი იყო, სოფლის ხმა სავანეს ვერ აღწევდა.

ახალი დილა იყო, როცა მხედრები ადგილიდან კვლავ დაიძრნენ. მინდორ-ველი არ ილეოდა. ყანას—ყანა სცვლიდა, გლეხები ხნავდნენ, ფოცხავდნენ, ტყეს კაფავდნენ და ჯაგნარისაგან სწმენდნენ. ქეთევანის დანახვაზე ყველა თავს ხრიდა. დიდებულთ არ უკვირდათ, რომ დედოფალი ჩვეულებისამებრ არაავისთან არ შეჩერდა და სათნოებით არ მოიკითხა ყოველი მათგანი.

მხედრებმა ფეხს აუჩქარეს. მალედიან მოსჩანდა ტყითმოსილი ფერდობები, კალარ-ნაქარბი მთები. თვალ-უწვდენი ტაშირები.

ხეობაში ჩამოწოლილი ნისლი მალე იწვედა.

გალმა, წიფლიანთან, ცხენოსანთა რაზმი გამოჩნდა, კენებით ხეობას მიჰყვნენ, მდინარე გადასჭრეს და დედოფლისაკენ გამოიმართნენ.

ჯავშანში მჯდარი მხედარი. არაბული ცხენიდან ჩამოხდა, სხვანიც ჩამოხდნენ.

ქეთევანმა ხელი აღმართა:

— სალამი მოძმეთ, მოსულთ ჩვენდა შველად! იცოცხლოს მეფემ ქართლისა და დღეგრძელი იყოს ხალხი მისი!

— იცოცხლოს, იცოცხლოს! — გაისმა კახთ შეძახილი.

— დღეგრძელ იყოს კახეთი და მიენიჭოს მას გამარჯვება!—წარმოსთქვა იორამ ერისთავმა.

— ქეშმარიტად!—იყო პასუხი ქეთევანისა.

— განსაცდელის ეამს ქართლი მზად არის თქვენდა ერთგულებისათვის,—დაიწყო სამოცდაათი წლის ბეშქენ მაჩაბელმა და დაბლა დახარა თავი დედოფლის წინაშე.—ვერ დათრგუნოს კახთმძლეობა ქვეყნის ორგულმა.

— ვერ დათრგუნოს!

— ვერ დათრგუნოს!

ზარის გუგუნით მიმოიბნა ეს ხმები სივრცეში.

ნიშის ხვეთან

უღის და ძეწნის რტოთა შორის მკრთალად ციმციმებდნენ სპარსული ჩუგლუგები, სირაქლემის ფრთებით შეკრული ზუჩები, შირვანული ვეშაქები, ალმიანი შუბები, დიდოური საგვერდული მახვილები.

ნაყოფიერულ დაბანაკებული დასი სახელდანელო კარებებს, თალარებს მართავდა. სხვანი ველ-ბორცვებზე წაყრილიყვნენ. ჩრდილის გორაკებს გუნდ-გუნდად შესეოდნენ დიდოელნი, ცეცხლისათვის ჯაგნარს კათავდნენ.

ირგვლივ ნახანძრალი, იავარქმნილი სახლები, წალამ-მორეული სახნავ-სათესი, ნაობარი ზვრები, მორღვეული თხრილები და ცადაწვდილი ალი ქალაქს დაუმცხრალად უსალმუნებდა.

სასახლე სდუმდა.

მოფარდაგულის ჩეროში თიზრის სულთანნი განისვენებდა. ჯვრის ჩუქურთმებით დამშვენებულ პალატებში სთვლემდნენ ხანები. მარტოოდენ კონსტანტინეს არ ეძინა. ლანსარკმლიან დარბაზში ხავერდის საფენზე მისევენებულიყო შილიფად მოსილი ბატონიშვილი. სარკმელს თვალმიპყრობილი საგონებელს მისცემოდა.

— მოკვლა დამიპირეს, — ხმადაბლა წარმოსთქვა, — ყრმის გამეფება უნდოდათ. ბარაქალა, ჩემო ყარაფირ! შორს ჩემგან შეუჭრიგებლნო! დაგამხობთ, გაგსრესთ, ვით გავსრისე მშობელი მამა და ძმა ჩემი.

„ეშმაკის თესლნი ისწრაფიან დასცენ შენი საბრძანებელი, — მაუწყებს ფირმანით შაჰინშაჰი. — გამოიყვანე მთებიდან დიდოელნი, ჩაუყენე შენი შირვანელნი და აღგავე კახთა მოდგმაო“.

ქიზიყი მოვსრნე, იორის პირი ცეცხლით დაებუგე, კოტაც და გავაზსაც ავიალაფებ, ხელს მივეყობ ბედავის წვრთნას.

დადუმდა... ლალისა და საფირონისაგან შეთხზული ყალიონი გააბოლა, ცისხვეული კვამლი ნებიერად იკლანებოდა, თავს ევლებოდა კახეთის ხანს...

გარედან გუშავთა ყივილი მოისმა.

ვინმე შაოსანმა აქაფებული ცხენი სასახლეს მი-
აგლო. მამულ-ბეგმა გალავანი შეხსნა. ცხენიდან გად-
მოშხტარი მსწრაფმსრბოლი მთავარ შესაველს გაუ-
სწორდა.

ხმალშემართული მცველნი გადაუდგნენ.

— ნუ მაყოვნებთ, ხანთან მიმიშვით.

მამულ-ბეგი დარბაზისაკენ წაესწრაფა. ქვემო კარი-
ბქე გაიღო და სულშეგუბებული, დამტვერილი, მა-
ლემსრბოლი კონსტანტინეს ფერხთით განერთხო.

— ამბავი?

— უბედურება და მაჰმადის რისხვა, ხანო! მოდის
ქეთევანი, მოდის და მოაბნელებს, გზადაგზა სოფლები
უერთდებიან, უთვალავი ლაშქარი გადმოეფინა ახატე-
ლას გორაკებს.

შეშფოთებული კონსტანტინე ზეწამოიჭრა.

— ქართლის მეფეს მაშველი ჯარი მიუცია,—განა-
გრძობდა შათირი,—კახთ-ჯალაბობაც აუმხედრებიათ.

— და მერე ახლა მოხველ, აქამდე სად იყავ?

მთრთოლვარე ხელმა ქარქაშიდან ლესილი დაშნა
ამართა... დოლბანდიანი თავი ზარიფ საფენზე გაგორდა.
კარის მცველნი უძრავად იდგნენ.

მოფარდაგულთან მიყუთულიყო შიშ-შეუვალი ყარა-
ფირი.

— ამცნეთ ხანებს, მიხმეთ თიზრის სულთანს,—
ძლივ გასაგონად წარმოსთქვა კონსტანტინემ და თვა-
ლით ანიშნა, გაიტანეთ შათირიო.

ხელშინაურნი კარებს მიეფარნენ.

ამბავი სამძიმო მოედო პალატებს. საქმეს გაცნო-
ბილნი, პირჩამობნელებულნი დიდებულნი მსწრაფლ
ეახლნენ კახთა ბატონიშვილს.

მობრძანდა სახე აღეწილი თიზრის სულთანი. მას
თან მოჰყვა პეწგაცლილი შემირხანი. განის კარიდან
მოდიოდნენ წარბშერკმული მამამზე ციციშვილი. ში-
შით თვალგადმოკარკლული ბაქთაშ სულთანი, ალი

სულთანი, ჩალმიანი იორამ ჯორჯაძე და ალათანგ ჩოლოყაშვილი.

ყველანი წესისამებრ ჩამოლაგდნენ.

— ლა, ანაჰუ ლლაჰ?

— ასე უცბად?

— როგორ მოასწრეს?

იკვირებდნენ დიდებულები.

— დავიგვიანეთ, სამუხის საზღვართან შევრჩით და დავიგვიანეთ,—ამოიოხრა შემირხანმა.

— დაყოვნება არ გვმართებს, მტერი ახლოა,—შეაწყვეტინა კონსტანტინემ.

— ქალაქი უნდა დავიცვათ, — წაიხიხინა ბაქთაშ სულთანმა.

კონსტანტინე აიმღვრა. არა მიუგო-რა. ეს გაიფიქრა: ქალაქის დაცვა გაძნელდება, დუშმანი აქაც ბევრია.

— ქალაქს მცველნი დავტოვოთ, დანარჩენით წავესწრაფოთ. ომი გვიძს ძნელი, სიფრთხილე გვმართებს...

— იქნება სჯობდეს, ხანო! ლელიჩალის ხევთან დაუხვდეთ დუშმანს,—წამოიწყო გულთმეცარმა ალი სულთანმა.

— რა სათქმელია! — შებედა ზეიდულამ:— თეთრი წყლებით თუ წამოვა ქეთევან, მარჯვენა ფერდზე მოგვიმწყედვს.

— თიმსას მხრით ქალაქი მიუდგომელია,—კვლავ განაგრძო ალი სულთანმა,—ფრიალოს უძირო ხევი ჩასდევს!

— მაშინ კახნი ეცდებიან ალაზნის გადასპრან და ბურჯებს შეეფარნენ,—სწრაფად მოუქრა კონსტანტინემ.

— ჩემი აზრია,—ენის ბორძიკით დაიწყო მამამზე ციციშვილმა,—ალაზნის იწროებში შევიტყუოთ. იწროებს ნიშის მხრიდან ჩაპრილი ხვრელი ემიჯნება, რომელიც მთელ ველს დაჰყურებს.

— მართალსა ბრძანებს მამამზე!—წამოიძახა ჯორჯაძემ.—იწროებთან ზოვიკიდოთ ფეხი, ქეთევანი არ

აგვეცდება მაშინაც თუ ალავერდის გზით წამოვა. გულ-
გულაზე გადმოივლის და ისე მოვა ალაზანს.

დაუკვირდნენ ნათქვამს სხვებიც, ბოლოს დასთანხმ-
დნენ. მონაპირეებს ლაშქრის საეალად ლაკოს გზა გა-
უთვალისწინეს.

ხანი კახეთისა წამოდგა, ეტყობოდა, რაღაც უნდა
ეთქვა, მაგრამ თავი შეიკავა და უცებ მოსქრა:

— რამლი ვყაროთ.

დარბაზს ერუანტელმა დაუარა.

კონსტანტინე ხაიშ მოგვის სენაკისაკენ გაემართა,
დანარჩენნიც მას მიჰყვნენ. განვლეს გელაზით მოფე-
ნილი დერეფანი თუ არა, მებისრენი კოშკებიდან ჩარდახ-
ზე გამოცვივდნენ, ბუქსა ჰკრეს.

განგაშზე წამოიშალა ჯარი: „ქეთევან დიდის ლაშ-
ქრით მოდისო“, — ქვიშათხევიდან ლოპოტამდე დაირხა
ეს ხმა. შეიქნა ღელვა, ყაყანი, ლანძღვა, წყევლა.

თოფჩიბაშები ცხენდაცხენ წესს ამყარებდნენ, ჩქა-
რობდნენ. სხვანი თქრიალით ეშვებოდნენ თავდაღმარ-
თზე, სასახლისაკენ ეშურებოდნენ.

* *

ინათა. ჯარი ფეხაჩქარებით დაიძრა. ილთას ბილი-
კებს მიჰყვა, ლაკოს გზაზედ გავიდა და ნიშის ხევთან
გაშლილ ველზე დაბანაკდა.

კონსტანტინე და ბაქთაშ სულთანი ვრცელ მინდორ-
ზე განლაგდნენ. აღმოსავლეთით ალი სულთანი გამა-
გრდა, დასავლეთით შემირხანი. იწროები ზეიდულამ
დაიჭირა, ილთას ჩეობის კარი-თიზრის სულთანმა.

ჯერ არც კი იყო ლაშქართ საბრძოლო მზაობა და-
სრულებული, რომ ალაზანს გაღმა, მტერის მყიისფერი
ტალღები აზავდნენ. ნისლისა და მტერის კორიანტე-
ლში დაკბილული თუღები გამოჩნდნენ—ეს ქეთევანის
ლაშქარი, კახთა ჯარი, სამცხეთოს და სამუხრანოს სპანი
მოეშურებოდნენ გრემს.

საომრად აღკაზმული ლაშქარი მოჰყვებოდა ჯვარის მტერითველსა და სეფე დროშას, რომლის ქვეშ თეთრ ტაიქზე ამხედრებულნი იყვნენ აბჯარმოსილი ქეთევან დედოფალი. ამაყად იჯდა მხედარი, მისი სახე მარტოოდენ შეუპოვრობას მეტყველებდა. მხარმარჯვნივ ჯავშან-აღკაზმული პაპუნა ამილახვარი შესდგომოდა, რომელსაც ხელშეშობსანთა გუნდი თან მოსდევდა. მხარმარცხნივ დავით ასლანიშვილი ბექთროსნებთან ერთად მოემართებოდა. მოდიოდნენ, ბოლო არ უჩანდათ. სამიოდ ალაბის მანძილზე შვილდოსანთა ქვეითნი მოემართებოდნენ. მათ კახთა ჯალაბობა მოჰყვებოდა, ისრებით ავისილი კაპარქები ეკიდათ. შორიახლო სამარქაფო ჯვარის ნაწილებიც მოსჩანდნენ.

ქართლ-კახეთის ლაშქარი ხედავდა დაბანაკებულ მტერს. შფოთაედნენ მებრძოლნი, უნდოდათ მყისვე დასხმოდნენ თავს დუშმანს, მაგრამ ილთას ხევი და ალაზანი ელობებოდა მათ. მწყობრის ნაბიჯით გაემართნენ.

ქეთევანმა ჯილავს მოსწია, ცხენი შეაყენა, ჯარს გადახედა:

მხედარნი ჩამოხდნენ.

— ალიგვას მტერი მიწისა ჩვენისაგან!—გაისმა საომარი შეძახება დედოფლისა.

— ამინ!—ლაღადჰყო ჯარმა და შუხლთ მოიყარა.

— ვფიცავ, თავი ჩემი აწ დამიდვია სასიკვდილოდ, დამარცხებული მე არ გავალ!

— ვფიცავთ!—ლაღადჰყო ჯარმა.

დედოფალმა ტაიკი შეაბრუნა. მხედარნი ასხდნენ ცხენებზე, საომარ წესისამებრ ოთხ სვეტად გაიყვნენ.

მტრის ბანაკს მიადგა ქართლ-კახეთის ლაშქარი და მის პირდაპირ ალაზნის გაღმა შეჩერდა.

ლაღად გაშალეს დროშა-ალამი.

პაპუნა ამილახვარმა ბრძანა და ქენებით დაძრული ცხენოსნები ეკვეთნენ ალაზანს, შეიქმნა ყიჟინა, ფიცხელი შეყვირება...

დედოფალი განერიდა ბანაკს. ბექზე გადამდგარი გამპკრიახის თვალით გასცქეროდა ბრძოლის ველს.

ამირსპასალარი მეწინავე რაზმით მიეპრა მტრის ბანაკს. ქაიხოსრო ომანიშვილი მარჯვენა ფრთას ეკვეთა, დავით ასლანიშვილმა გაპქუსლა და თვალის დახამხამებაზე თავი დაუარა ალი სულთანს.

ნიშის ხევეს ყიჟინა დასცეს. ისარ-შუბით განგმირულნი ხევეში სცივოდნენ, წინა რიგებში იბრძოდნენ ერთად, ჯგუფ-ჯგუფად, გასასვლელებში ერთი მიდიოდა ერთზე.

აგერ მიუხდა გახელებული ლეკი ნოდარ ფალაევანდიშვილს, შუბის წვერით ბექთარი გაუგლიჯა. მყისვე მიტრიალდა ხმალშემართული ფალაევანდიშვილი, მომხლომის მოკეეთილი მკლავი მიწას დაენარცხა.

მალლობიდან გურზმომარჯეებული ბაადურ ერისთავი გადმოიჭრა, სამი შირვანელი აკუწა, სცა ზეოთხეს — ფარმომართულს, მაგრამ გურზი ზედ შეამტვრია. კინენით ეძგერა მოპირდაპირე, ერისთავი განზე გაუსხლტა. შირვანელი ხელშუბით მიუხდა. ბაადურმა ფარი იფარა. მოპირდაპირემ ხელშუბი უქეშა და ლახტს მიმართა. ერისთავმა ხმალი იშიშვლა, ერთის მოქნევით ლახტი უნდა გაეპო, რომ ცხენქვეშ შეუვარდა სპარსელი, მოუკლა სამანდი.

სცნეს რა ცხენის წაქცევა, წამოესიენენ და აჩეხეს ბაადურ ერისთავი.

ამის დანახვაზე ჩალმოსანმა ჩაიქროლა და სპარსულად შეიძახა: „მაგრა დაჰკათ, ჩააძალღეთო“. მაგრამ სიტყვა პირშივე შეაწყდა. მას ორბის ფრთით შემეკული ცხენოსანი გამოენთო.

— გიცან, ციციშვილო! — საზარლის ხმით შეჰყვირა ზურაბ ჯორჯაძემ და ხმლით კისრამდის ჩათალა იგი.

შემირჩანი მაშინვე მიეპრა ჯორჯაძეს, სტყორცნა ისარი. წერილთვალამ არ გაატარა ზრო ისრისა. მაშინ მოპირდაპირემ გასისხლიანებული მახვილი აღმართა.

ჯორჯაძემ მოასწრო და ქვემოდან აჰკრა ხმალი. მძლავრად მოქნეული იარაღი საცხვირეს მოხედა.

შემირხანს იმამგუარი გამოესარჩლა, მაგრამ ედიშერჯანდიერმა მშვილდი მოზიდა და მარჯვედ მოსხლეტილი საყალბოთი მკერდი განუწონა.

მტერი შეშფოთდა; მოწინავე რაზმში შექრილმა პაპუნა ამილახეარმა დაშალა რაზმის წყობილება, აიძულა იგი ზეგანზე მიწეულიყო.

ქაიხოსრო ომანიშვილმა მარჯვენა ფრთა ადგილ-ადგილ გადათელა. მტერს არ ჰქონდა ფართოდ გასაშლელი ადგილი, შენივთდა ბრძოლა. მარცხენა მხარე ცდილობდა ბრძოლის ხაზის გამაგრებას. მაგრამ, აჰა, ასლანიშვილმა გაარღვია პირველი მწკრივი. შედრკნენ წინამბრძოლნი, ხვეისაკენ იბრუნეს პირი.

მაშინ ყიყინით მიაგდო ვაჩნაძემ სამასზე მეტი ცხენოსანი. ამილახეარს მოახსენა:

— დედოფალი ბრძანებს, ხეებზე მოვუარო და მტერი იწროებიდან გამოვრეკო.

რაზმი მთის ნიაღვარივით შეიქრა იწროებში, ჩაუბტნენ თხრილებში. მაგრამ დიდოელთა ზვირთი გაშმაგებით დაიძრა. ქართველნი ზვირთს ზვირთივით შეასკდნენ. ერთმანეთში ირეოდა: მებრძოლთა, შეძახილი და ხმალთა ჩახუნნი, მომაკვდავთა გმინვა და აბჯართ ჟღარუნნი.

ბეშქენ ხერხეულიძემ მარჯაუა რაზმით დიდოელთ ზურგიდან მოუარა. იწროებში მომწყვდეული მტერი უკუ მიიქცა და თავის ჯარის მარცხენა ფრთას შეუერთდა. მტრის ლაშქარს აღმოსავლეთისაკენ გაწევის საშუალება რომ არა ჰქონოდა, ჯანდიერი ლანის ხევში ჩასაფრდა.

დავით ასლანიშვილი კვლავ მიექრა მტერს, კვლავ გაჩაღდა ხელჩართული ბრძოლა. კახეთის ხანმა თავის შემდრკალი ჯარი რომ დაინახა, თიზრის სულთანთან აფრინა კაცი.

კონსტანტინე უფრო მეტად შეძრწუნდა, როდესაც

ნიშის კარიდან კახთა ახალი რაზმი დაიძრა და ეკვეთა სპარსელ მშვილდოსნებს. თიზრის სულთანის მაინც არ სჩანდა. მოვიდა ცნობა: შირვანელები შედრკენ, მურყნის ტყისაკენ გაჰქუსლესო.

კახეთის ხანს გაქცევის მეტი აღარაფერი დარჩენოდა. ამ აზრმა გაუელეა, რომ ზურგიდან მოესმა:

— ღეთისა და ქვეყნის ორგულო, აბა, დამიხვდი! თამაზ ვაჩნაძის ხმა იყო.

სწორედ იმავე დროს ფშათა-ფშის მხრიდან ბებურ ვაჩნაძის ნატყორცნმა ბოძალმა გაიშხულია და კონსტანტინე ცხენიდან ჩამოაგდო. თამაზ ვაჩნაძემ დრო იხელთა, დეზი ჰკრა ულაცს, ქვედანარცხებულთან მიიქრა.

— აწ ველარ წახვალ, უსჯულო ლაჩარო!— შეჰყვირა ვაჩნაძემ და ხმლის ერთი მოქნევით წაჰკვეთა თავი.

გაისმა ხმები:

— ხანი ჩამოაგდეს! ხანი ჩამოაგდეს!

იოთამ თარხნიშვილი ხეზე აიჭრა, მორთო ყვირილი:

— კონსტანტინე მოჰკლეს!

— მოჰკლეს კონსტანტინე!

თავზარდამცემად გავარდა ეს ხმა, მტერმა პირი იბრუნა. თავგზააბნეული ცხენოსნები ჟლეტდნენ თავისსავე ქვეითებს. მტერი მაინც ცდილობდა გალტოლვას, გზას იკვალავდა. ქართველნი მიჰყვნენ ხმალდახმალ.

გომბორის კალთებს ჯერ კიდევ რუხ-იისფერი ჩრდილი ეფინათ, რომ ალაზნის გაღმა ნაპირიდან მარქათა რაზმით დაიძრა როსტომ გურამიშვილი ქალაქ გრემის ასალეზად.

ჯარმა გამარჯვების სიმღერა შემოსძახა. სამარქათო რაზმი ილთას ხევს არ იყო გადასული, როდესაც დედოფალს მოახსენეს, ქალაქი დასცალა მტერმა, გარბის, იასე ანდრონიკაშვილმა შაქრიანის წვერს შემოუარა, რათა გზა გადაუჭრას და მტერს შეუჩერებლივ სდიოსო.

წარგზავნეს ქართლში გიორგი მეფესთან მახარობელი-

ქეთევან ქალაქისაკენ დაიძრა. გრემიდან მოისმა ზარების რეკა: სამება, ცხრაკარი, წმინდა გიორგი, ღეთის-მშობელი და მთავარანგელოზი დიდებით ხედებოდნენ დედოფალს.

სამების გუშაგებმა მაშხალები დაანთეს და მთავარანგელოზის გოდოლს ნიშანი მისცეს. კელაპტრებითა და კრაქ-ქალებით გაკაშკაშებული ქალაქი ბრწყინვალეობაში თვით ვარსკვლავებით შეფრქვეულ ცას ეჯიბრებოდა. განუწყვეტლივ დიოდა ხალხი. სიმღერა, ხმა საკრავთა, კითხვა-მოკითხვა. ლაშქრით მოსულნი და შეგებებულნი ერთმანეთში ირეოდნენ.

დუმილი ჩამოვარდა: თარსის გალავანში დედოფალი შებრძანდა» ხალხმა გზა გაუხსნა და უეცრად მოხეთქილმა გუგუნმა კელავ მოიცვა არე:

— მოესპეთ მტერი, უნდობი! დღეგრძელ იყოს ქეთევან დედოფალი!

დედოფალს დინჯად მიჰყავდა ტაიქი. ტკბილის დიმილით დასცქეროდა ხალხს. მთავარანგელოზის ტაძართან შესდგა, დაქვეითდა. კარიბჭის ზღურბლთან იდგა კარის მწირველი თვით იოანე ნეკრესელი, ხელთ ღეთის-მშობლის ხატი ეპყრა, დედოფალმა მუხლთ მოიდრიცა, ხატს ემთხვია...

შუალამე გადასულიყო, ოდეს სასახლის დარბაზში ბაზმები ჩაჰქრენ...

სამეუფო ხეივნის ნაზი სიო ჰარილის ფარდას ოდნავ აშრიალებდა, ხოლო სასახლის ბანზე, მარმარის სვეტზე უცხოდ შეგრაგნილი თეთრი სამბახი იდუმალ ჩურჩულს მისცემოდა. ღამის ელვარე შუქზე ნაირფრად იღვრებოდა კედლების ჩუქურთმა და მურდახილი: ძოწისა თუ ჩინისფერი, მუშავაზი, მყიისფერი...

ჯავისაგან ჩამოსხმული კარიბქე განიხვნა, გამობრძანდა მანდილოსანი. დაღლილ ნატიფ სახეს დიდი ზრუნვა შექსოვოდა. შავი გიშრით ნაკერი კაბა ეცვა. გრძელი, იაგუნდ-ასხმული ლეჩაქი ჩამოეშვა. თავს ოქროს თაჯი ეხურა და წვრილი მარგალიტით არშია-მოვლენული დარაიის მოსასხამი ებურა.

შიმუნეარებმა აივნამდე მიაცილეს იგი და გაუჩინარდნენ. ხაზალისფერი ფილაქნის საფეხურები ჩაიარა, იდუმალ კიბეს მიჰყვა, ბალისკენ ჩასასვლელს.

ყადორის მთის ნიაფი საამოდ ხდიდა იქაობას.

ერთხანს შესდგა. შემდეგ ჩრდილ-მრავალ კვიპაროზთა ხეივანს შეერია. ფოთლები წყნარ სიოზზე შრიალებდნენ. ხეივნის შუაგულს ამოტყორცნილი შადრევანი ქუეყნა წვიმად ეფინებოდა ვეება აუზს. ანკარა წყალში მოოქროვილი თევზები ფოთოლთა შუშპარს აჰყოლოდნენ. აუზის თავთან თეთრ შინდის ხეს მთვარის შუქი მისდგომოდა. ზითის კარით გავიდა იგი. წალკოტისაკენ წარემართა, ჩამოძენძილი ყუაველნარი, სავარდე, შიშველ ტოტებზე ფარატინად მკეპარი ფოთოლნი დაუხვდნენ. წალკოტის სიგრძეზე გრემის წყლის პირისპირ დუღაბით ამოყვანილ კედელს გაჰყვა, ქაშანური აგურით ფენილ გზას დაადგა. ნაბიჯს აუჩქარა. ტანაყრილ ჩინარს აყუავეილებდა ფესვედ გაშლილი ფარშევანგი.

მკიდროდ დარგულ უნაბის ხეთა შორის ქვითკირის მარანს ჩაუარა. ხილნარს მიჰყვა. არც თუ ისე ნაყოფით დახუნძლული ფსტა-ბროწეულის, კაკლისა და ვაშლის ხეები მიჯნავდნენ მოუვლელ ზვარს. გამკვირვალე მტევნები ჩაფენოდნენ ხეივანზე გადართხმულ ვაზებს. წალამი თუ ჯოყარი ხმელი მორეოდა ვენახს.

დასავლეთისაკენ განაგრძო გზა. გუმბათიან ჩარდახს მიაღწია. ვალავანში დატანებულ კოშკებს ვალმა ვადიხედა. დიდ მანძილზე მოსჩანდა არე. ხალხს არ ეძინა. საიდანლაც ლალ-მოდახილით ქარგავდნენ სიმღერას...

— კვლავ აღსდგა ჩემი ხალხი, — ხმადაბლა წარმო-

სთქვა ქეთევანმა.—განქარდა ურწმუნო კონსტანტინე, კაცი კაცის სისხლში დაღტობილი, კაცი სატანაელი. ადვილად დაეძლევდით გარეშე მტერს, თუ ავლგვიდით ურთიერთ ამბობს. სამშობლო ჩემი, სამშობლო განუყოფელი!—გადახედა ქალაქს, მოსჩანდა ტაძრები, ციხე-გალავანნი, მკვრივად ნაგები საქულბაქოები, მალათაღებიანი ქარვასლები, აბანოები. ყოველივე ამას თავს ერქვა მოწმენდილი კამარა...

დედოფალმა ზე აიხედა.

არათფერი არ უშლიდა ცის დაკეღევას.

მელევანლი მოიხსნა.

ხელი ალაპყრო ზეცისაკენ, თვალი გააყოლა ხელს, ორ მნათობს შუა, ანაზღათ გაბრწყინდა ვარსკეღავი.

— რას მამცნობს იგი? დიდ სიხარულს ამ ქვეყნიურს, მაგრამ ბნელეთის ფრთა მაინც შეეხვია ბედის ვარსკეღავს... აღსრულდეს ნება შენი, დაე, ვიყო ტარიგი ჩემი ქვეყნისა!

ვარსკეღავი აკიაფდა, განაქრო ბნელი...

შორიდან გრემის წყლის ნელი შუილი მოისმოდა.

ცისკარი მოსდგომოდა ლურჯ სავანეს.

კ ო ც ო ნ ბ 7

გადახრილ მზის სხივებში შებურულა მურასა გუმბათები, ცისხეული მინარები, ვიწრო სახლთა ნაირფერი თაღები.

თლილის ქვით ნაგებ გალავანზე მზის საათის მეხუთე ეამი დაჩრდილულყო. ქალაქს ამბავი შეეფინა, ამბავი გურჯის დედოფლის წამებისა. ცას მისწვდა ეს ხმა, მძლავრ გუგუნად გაისმა იგი.

მთელი ქალაქი სეირად გამოვიდა, ყველა მეიდან-შაპს მიაწყდა. უამრავი ხალხი მოუთმენლად გასცქეროდა თენგი-ეკბერის გზას.

—მაშალაჰ! — აღმოხდა ფიშანგანს და თვალებზე ჩამოთხატული ბუხრის ქუდი აიწია.

— ისე უნდა აწამონ, ვით არავინ უწამებიათ,—ხმამალლა წარმოსთქვა იადოლამ და ლალის ცილის კრილოსანი თითო-თითოდ გადათვადა.

— ბევრ საცვიფროსა ამბობენ,—მწუხარებით დასძინა ხანენდემ. მღელვარება რომ დაეფარა, სანდურის სიმს მიზრაფი ჩამოჰკრა.

— ლა-ილაჰ-ილ-ალაჰ! გაწყდეს ჯილაგი ურწმუნოთა!—წამოიძახა იზმაილ-ბეგმა.

ხანენდემ პასუხი დააპირა... აგუგუნდნენ დაფდაფნი, გაირღვა რკალი ზღუდეთ მომდგარი ხალხისა და ჩქარი ნაბიჯით შემოვიდნენ ფუსტულისფერ ხიფთანებით, აღისფერი ქუდებით მორთული ფერაშები. მათრახის ცემით, ლანძღვა-თრევით მოარღვევდნენ შემოჯარულ ხალხს მათ მოჰყვებოდნენ ნაშურის ქურთუკიანი ლულამები. ორთავე მხარეს მოაბიჯებდნენ იარალასხმული სარბაზები, რომელთაც საპიბქირანით მორთული შათირნი ტუსტუსით მოსდევდნენ.

გზა-ჯვარედინზე ნასახიბაში ჰუსეინ-ალი-მირზა გამოჩნდა. აცხენოსნებულს მხარმარჯვნივ ალი-ბაიდური ახლდა, მხარმარცხნივ—კაბიდჯიბაში მუჰამედ-ბეგ. მათ უკან დაბურული ტახტრევანდი მოირწეოდა, რომელსაც მუგუზლის ფერი, დაკვართული ჯალათნი—მაჰბუბი და სეიდი მოსდევდნენ. ჯალათებს ხელთ სისხლისფრად შეღებილი შანთები ეჭირათ.

მოედნის შუა-ადგილას ტახტრევანდი - შესდგა და ისპაჰანის ალაყაფში ბეგლართ-ბეგი იმამ-ყულიხანი აღიმართა. იგი წაბლისფერ ცხენზე იჯდა. ყალამოიანი ქუდით მოსილს ტანთ სისვისფერი ოქროს ნახჩებიანი ფარჩის ჯუბა ეცვა, შიგნით—მყიისფერი ლულათუნის ახალუხი. ოქროს ყაბიწზე მიმაგრებული ძვირფას თვალთაგან შემკული ხმალი ტარსიკონის ჩექმაზე სცემდა. ყაჯარ-დარახტული ბედაური მოუსვენრად ტოკავდა, პატრონის სისვი-ჯუბის კალთის კაშკაში თუ აფრთხობდა, ანდა, ხალხის ზინზიმი?

იმამ-ყული-ხანს ჰუსეინ-ალი-მირზა შეეგება. გამარჯვება უსურვა.

სარბაზებმა ხმლები ძირს დაუშვეს და სალამი მიუძღვნეს შირაზის ხანს.

წინ წარსდგნენ თეთრით მოსილნი მუშთეიდნი. მათ პირისპირ—ყორნისფერი მოლები.

ბეგლართ-ბეგი ცხენიდან ჩამოხდა. საზეიმოდ მორთული დარბაისელნი გაუმხარდამხარდნენ.

აკიაგდა პატიოსან ქვათა სიმრბვლე, ილიმოდა განძეულობა, კისკასებდა, სხივებს აფრქვევდა.

საკურისებმა მოფარდაგულის რიდე გადასწიეს. შეიჩხნენ მარგალიტნი არამხანისა. აბრეშუმის სამოსელმა შრიალი მოილო. აბზინდნენ დალალები. ყვავილშეფრქვეული პირსაბურავებიც აშმაშურდნენ.

ჰუსეინ-ალი-მირზამ ცხენდაცხენ რალაც მოახსენა. ბეგლართ-ბეგს და კვლავ სასწრაფოდ გამობრუნდა, ნიშნად დასტურისა კვერთხი აღმართა.

ტახტრევანდის საგდული გაიხსნა და შავით მოსილი მანდილოსანი ძირს გადმოვიდა, ცვილისფერი, ნატიფი, მაგრამ ნაწამები სახე, კიდევ უფრო უკარებლად, მტკიცედ და სასოებით ინაკეთებოდა თალხ ღართზე. შუაგულთან ელავდნენ ქარვისფერი თლილი ხელები და ოქროს ჯვარცმა.

მის დანახვაზე ხალხი შეირხა, აჩოჩკოლდა.

ნასახჩიბაშმა ბრძანა და მყისვე ოთხ ადგილს პალო დაასვეს ჩუქურთმიანი. ფერაშებმა ფუსფუსი იწყეს. სარბაზები შესაველთან ჩამწყკრივდნენ. ლულამებმა შეშაზვინ-ზვინად მჩილეს და ხელდახელ აღმაღალი ცეცხლი ალაგზნეს, შიგ შანთები, მარწუხები, საჯები შეაწყეს. მაპბუბმა რვალის ქვაბი მოაგორა და შუა-ცეცხლში ჩადგა.

პინით წვერშეღებილმა ჰუსეინ-ალი-მირზამ ფირძანისკითხვა იწყო.

იღვა ქეთევანი. ყოველგვარი ჩრდილი სევდისა წაშლილიყო მის სახეზე. ბაგეზე იღუმალი ლოცვა უთრთოდა: „მომივლინე ანგელოსი მცველი სულისა ჩემისა. და მიითვალე სული ჩემი და განმიღე კარი სასძლოისა შენისა და აღმრაცხე მე გუნდსა თანა მოწამეთა შენთა“.

ცეცხლი თანდათან ძლიერდებოდა...

ჭუსეინ-ალი-მირზა კვლავ განაგრძობდა... მედიდურს, მახინჯს, კროლა თვალეებში ბოროტების ნაპერწკლები ენთებოდა; ტუჩებზე დორბლი მოსდგომოდა, თავისი ქანგიანი თითით გახურებულ შანთებზე მიუთითებდა: „უარჰყოს ისაი-მასიჰ და ერჩიდეს სჯულისდებასა მაჰმუდისასა ანუ მოკედეს მწარითა სიკვდილითა“.

ფირმანი დაგრაგნა.

თვალანთებულნი ჯალათნი ქალისაკენ წარიშართნენ.

კვლავ იდუმალი ლოცვა ათრთოლდა ქეთევანის ბაგეზე. მის მშვიდ სახეს წმინდა შარაევანდელი მოჰფენოდა. როდესაც სამოსის გახდა დაუპირეს, განძეინდა, მაგრამ ხელები გაუკრეს და ტანთგაძარცულს იესოს ჯვარი შეაგლიჯეს, შუა ცეცხლში გადაისროლეს.

წითლად ავარეარებული მარწუხი ძუძუსთან მიიტანეს, გახურებული რკინის ჯაჭვი წელს შემოავლეს. შანთის ან მარწუხის ყოველ მიკარებაზე, წელში იხრებოდა, კვლავ იმართებოდა და დათუთქული ხელებით სიშიშვლეს ებრძოდა.

— უარყავ მასიჰ! — დასკყვილა მუშთეიღმა.

— უარყავ! — გაიმეორა ნასახიძე.

— უარყავ! — აღრიალდა ბრბო და ეს შეძახილი გრგვინვასავეით მოედო მთელ მღეიდანს.

მიწა აზანზარდა, ირგვლივ ისმოდა:

— უარყავ!

დაფდაფნიც ღრიალებდნენ.

— უარყავ!

ჯალათი მაჰბუბი წვერს დინჯად იკარკნიდა, სეიდი გაღვივებულ სამკვალებს მიწაზე ჰფენდა.

ხალხი გუგუნებდა:

— უარყავ! უარყავ!

გუგუნმა გამოარკვია იგი, ძალა დაუბრუნა.

— არაოდეს! — ხმააზეულად შესძახა ქეთევანმა და ხელგაკრული ისე ზვიადად აღიმართა, რომ ბრბო მყისვე დადუმდა.

იდგა უსაჩინოესი, ვილაცამ წარიტაცა ტკივილები, წყლულნი თითქოს გაუყუჩდნენ.

— მაგას ვით მნუკავთ, ხალხნო!—გაისმა მრისხანედ,—მამული დაეგმო, სჯული დაეაგდო! შთაგაგონათ განა, ბოროტება სატანაელმა? განაგრძეთ სასჯელი, რაიცა ნებაეს შაჰ-აბაზს ჩემთვის, დაუყოვნებლივ აღასრულეთ, აჰა, მზადა ვარ წინაშე თქვენსა!

ხმა ანაზღეულად ჩაუწყდა. თვალთა ისარი მტირალ ტყვეებს მიაპყრო:

— ნუ მწუხარე ხართ დანო, ძმანო და შეილნო ჩემნო! მამულისათვის თავის შეწირვა ვალია წმინდა და შეუგინებელი, აწ უმეტესად ბედნიერად ვრაცხ თავსა ჩემსა, ვიდრე დედოფლობასა შინა, ნუ შეძრწუნდებით, ოდეს იხილოთ უსასტიკესნი სატანჯველნი ხორცთა ამათ ჩემთანი. ნუ მშიშარ იქმნებით და ნუ შედრკებით უამსა უბედურებისასა. განამტკიცეთ ჭართველთა შორის სული ძლიერი, დაიცავით სამშობლო, აღიმართენით!

ჯალათმა სიტყვა არ ახანა, გაღვივებული შანთი მკერდში აძგერა.

ქალი შეტორტმანდა. ბურუსმა დაჰკრა სახეზე. სუნთქვა შეეკრა, გაღურჯებულ ბაგეზე სისხლი ამოქაფქაფდა.

— შეუნდე... მეუფეო!—მაინც ლულლულებდა,—შეუნდე... რამეთუ...

ზურგიდან მსწრაფლ მოუარეს და დაშანთული, ნაკვერცხლებზე, გახურებულ სამკვეალებზე განართხეს. თვალდათვალ მოსჩანდა, როგორ იწვედა გული, რამძიმედ სუნთქავდა, როგორ თრთოდა და ითანგებოდა შაზრებად დამსკდარი, შავი ზოლებით დასერილი სხეული.

სადღაც ხალხი შეჩოჩქოლდა, შორეული კუთხიდან შემზარავი ხმა გაისმა:

— გზა...

— გზა, უსჯულონო! გზა, გაგვატარეთ!

— დედოფალო! დედოფალო! — იძახდნენ ვილაცანი და ხალხს განიერმკლავურით მიაარღვევდნენ, წამების ადგილისაკენ მოიწვევდნენ.

უმალვე წინ გადუღგნენ სარბაზები, გაბაწრეს და ფერაშებს გადასცეს მარტყოფელი ძმები აბულვარდიშვილები.

ხალხი შედგა. განცვიფრებისაგან ხმა გაკმიდა.

ბეგლართ-ბეგმა შუბლი შეიკრა.

ფარული შიშით შეპყრობილმა ნასახიმ წამების კვლავ განგრძობა ბრძანა.

სისხლმოთქმეული ფეხზე ძალით წამოაყენეს და გახურებული ქვაბი თავზე დაამხეს.

ერთ წამს იდგა იგი, შემდეგ შეირხა, ჩაიკეცა. თვალბუდის მიდამოებიდან სითხე გადმოსდინდა. ამწვარ-აშუშხულ თავიდან კვამლი ავარდა და შეთრთვილული თმა დაცვივდა.

ჯალათმა თითქოს მძიმე ტვირთი მოიხსნაო, ტალავრის სახელოთი შუბლზე ოფლი შეიწმინდა...

ბეგლართ-ბეგმა ბედაურს ქუსლი ჰკრა და სასწრაფოდ გაცილდა მოედანს. მხლებელთაგან ვინ გაბედავდა შირაზის ხანთან მიახლოვებას, ანთუ სიტყვის თქმას?

ირგვლივ საზარი გმინვა ისმოდა. მცველნი ცდილობდნენ ხმაურობა შეენელებინათ, მაგრამ თითონ ისე ყვიროდნენ, რომ საერთო გუგუნს კიდევ უფრო აძლიერებდნენ.

აიშალა ხალხი, ჯგუფ-ჯგუფად მიემართებოდა მოედნიდან. ყველაზე ბოლოს ალი-ბაინდური დაიძრა ადგილიდან, მაჰმადის მძვინვარე მორწმუნეს ეწადა დარწმუნებულებით, რომ წამება ყველა წესის დაცვით აღსრულდა.

ისფაჰანის გზით მიმავალი ხანენდე უჩვეულოდ შფოთავდა. ბოლოს, გულზე სევდის გადასაყრელად, შუქურვარსკვლავის დალუპვის ჰანგი სიმებზე ააკვნესა.

ბრბოს გნიასს სიჩუმე მოჰყვა, სიჩუმე ჯოჯოხეთური, მარტოოდენ ხის ფოთოლნი თრთოდნენ, შრიალებდნენ იდუმალ.

ცის კიდურს ღრუბლები მოეხსნენ, მთვარე ამოშუქდა და ვარსკვლავებიც აინთნენ. ლურჯი ნათელი დაადგა წამების ადგილს. სხივნი ციმციმით ზედ დაფრფვინიდნენ. ასე გასტანა განთიადამდე... განთიადისას აიქულა ბოლქვი კვამლისა, ვით ალამი დაირხა, დაიხლანა და გაიკვლია სავალი თვისი.

ბარბარე ჯორჯაძისა

ჯორჯაძეთა საგვარეულო წიგნში შეხედებით მალა-ლი ტანის, მკერდშემკვრივებულა, ლეჩაქ-თავსაკრავით მორთული მანდილოსანის სურათს. ტანთ აცვია ყარყუმის ქათიბი, შიგ—ბაფთის კაბა რკალ სირმის ზისით მოვლებული, მუყაიშად ნაკერი გულის პირით და სარტყელით; ფიქრსა და ზრუნვას სიღარბაისლის იერი შეუქსოვებია მწყაზარი სახისათვის. ამ სურათზე ჩვენ შევიცნობთ ბარბარე ჯორჯაძეს.

XIX საუკუნის 60—80-იანი წლების პრესა სავსეა მისდამი მიძღვნილი ლექსებით. ეს ლექსები ეკუთვნის აკაკი წერეთელს, ეფემია ანდრონიკაშვილს, გიორგი თუმანიშვილს, ივანე კერესელიძეს, გიორგი ანდრონიკაშვილს და სხვ. ა. წერეთელი „გახსენებაში“ ეხებოდა რა ძველ ქართველ მწერალ ქალებს, წერდა: „მხოლოდ ამ ოცდაათი წლის წინედ, როდესაც „ცისკარი“ გამოდიოდა, პირდაპირ და შეუპოვრად გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზედ ერთი ახალგაზრდა ქალი და ეს ქალი იყო კნ. ბ. ჯორჯაძისა; მან არ მიაქცია ყურადღება ძველ თაობის კიცხვა-გინებას და მშვენიერი ლექსებით აცხადებდა თავისი გულის პასუხს“.¹

ბ. ჯორჯაძის თბილისში ჩამოსვლა თითქმის ყოველთვის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა ქართულ საზოგადოებაში. „ყოველი კაცი, თუ ქალი მადლობას მეუბნებოდა, ერთმანეთს თითით უჩვენებდნენ—აი, ჩვენი მწერალი ქალიო; ბარბარე ბატონიშვილმა დიდი მადლობა მითხრა,—აგრეთვე სხვათ, ვინც კი იქ იყვნენ და დიდი პატივისცემით მიმიღეს“-ო,—წერდა ბ. ჯორჯაძისა 1863 წელს თავის ძმას—რაფიელ ერისთავს.

¹ „კვალი“, 1893 წ., № 14.

ბ. ჯორჯაძისა თავისი მკითხველებისაგან ხშირად ღებულობდა წერილებს. ეს წერილები მეტწილად შეიცავდნენ მისი, როგორც მწერლის შექებას. ჩვენს ხელთ არის ერთი ასეთი წერილი, რომელიც 1880 წელს ეკუთვნის: „პატივეცემულო კნენინა ბარბარე! ღრმად მასიამოვნა მე წაკითხვამ ამა თქვენისა თხზულებისა, ქართული არის ტკბილი და კილოზე მშვენიერი დაწერილი, ბევრგვარად გამოსახულნი და როდესაც ვისიამოვნებ პირისპირ თქვენის ხილვით, იმედი მაქვს ამაზედ ნებას მომცემ ბაასობისას“.

ამგვარად, ყველა ეს გარემოება ნათლად მიუთითებს, რომ 60-იანი წლების მთელი „ლიტერატურული ცხოვრების“ შესასწავლად აუცილებელია გავეცნოთ იმ მწერლის შემოქმედებასაც, რომელიც თავის თანამედროვეთაგან ერთგვარად პატივეცემული და განდიდებული იყო, ხოლო შემდეგ დაუმსახურებლად დავიწყებას მიეცა.

ბ. ჯორჯაძის სამწერლო-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა არ ატარებს ვიწრო ხასიათს. იგი სწერდა ლექსებს, პიესებს, მოთხრობებს, კრიტიკულ-პოლემიკურ წერილებს. დიდი ნაწილი ამ ნაწარმოებებისა დღემდე არაა დაბეჭდილი.

* * *

ბარბარე ჯორჯაძისა წარმოშობით მალა, ფეოდალურ-არისტოკრატიულ წრეს ეკუთვნოდა. თვითონ მწერალი ქალის მოწმობით, „ერისთავნი მამა-პაპათ ისტორიაში მეფეთა წინ იხსენებოდნენ უპირველეს გვართა შორის. თვით ესევე სახელის გამოთქმა განმარტავს თავის უპირატესობას და საღმრთო თუ საერო წერილები დაამტკიცებს მათს ძველის-ძველთაგანვე დაწესებას“¹. ბ. ჯორჯაძის მამის, სოფელ ქისტაურის მებატონის,

¹ იხ. „წარმოება არაგვის ერისთავთა და მიხეზი იბათის კახეთში გადმოსახლებისა“. თურნ. „ცისკარი“, 1862 წ., № 1.

დავით რაფიელის-ძე ერისთავის ოჯახი ფეოდალური ტრადიციებისა და უფლებების შეურყეველი დამცველი იყო; XIX საუკუნის 30-იან წლებში დავით ერისთავის ცხოვრების საფუძველს შეადგენდა ორმოციკომლი ყმა-გლეხი, საკმაო სახნავე-სათესი მიწა, ტყე, საძოვრები, რომლებიც ალაზნამდის უწევდა. მაგრამ ეს ნივთიერი შესაძლებლობა მას ბოლომდის არ შერჩა. 1869 წელს ერისთავიანთ ქონება შეფასებული იქნა ათას თუმნად, ხოლო მათი დავალიანება „პრიკაზისა“ და კერძო პირებისა, იყო ცხრაას სამოცი თუმანი (ცნობა ამოღებულია ერისთავიანთ საოჯახო-საარქივო მასალებიდან); დედა ბ. ჯორჯაძისა—ავთანდილ ამილახერის ასული ნინო—მეტად სათნო და მწიგნობარი, მშვენიერი ქართულით მოსაუბრე და დიდი მეხსიერებით შექურვილი ადამიანი ყოფილა.

ასეთ ოჯახში 1833 წელს დაიბადა მომავალი მწერალი ქალი. დედის მხრით ადრე დაობლებული ბარბარეს აღზრდა დაეკისრა ამილახვარიანთ ნამზითვე გამდელს—დილაგარდისას. ეს უკანასკნელი უკითხავდა მას სასულიერო შინაარსის წიგნებს, ასწავლიდა ლოცვებს, უამბობდა ქართველთა ძველი გმირების შესახებ. ცნობის-მოყვარე, ნიჭიერი ბავშვი ხარბად იქერდა მრავალნაირ შთაბეჭდილებებს და გადმოცემებს. გამდელი შთააგონებდა მას კარგსა და საქებ ყოფაქცევას, მოკრძალებას მშობლებისადმი, შრომისმოყვარეობას.

გამდელის დახმარებითვე შეისწავლა ბარბარემ ანბანი. პატარა ქალს დასვამდნენ, კალთაში დიდ ხის კაზმიან „დავითნს“ ჩაუღებდნენ და მთელი საათობით ფსალმუნებს აზეპირებდნენ. შვიდი წლისამ უკვე თავისუფლად იცოდა წერა-კითხვა და გაბმული სიმღერით ლოცვების წარმოთქმა. ამ შინაური ცოდნით ამოიწურა მისი საერთო განათლება. ლოცვებში გავარჯიშებისა და წმინდა მამათა ცხოვრების მოთხრობის შემდეგ, პატარა ქალს დორბე მოასვენებდნენ და საკერავს მისცემდნენ. რვა-ცხრა-წლის ბარბარემ უკვე ჩინებულად იცოდა ნემ-

სის ხმარება, სითვით და ოქრომკედით კერვა, ღორ-
მუთაქების და ქისების ფერად-ფერადი სახეებით ამოყ-
ვანა, შეიდიშის ტოტების ამოქარგვა და ზონრების
ქსოვა. თავისი ცხოვრების ამ დროის შესახებ წერდა
ბარბარე ანასტასია თუმანიშვილს: „უწინდელ დროში
თავადაზნაურობას საძნელოდ თურმე მიაჩნდა ქალის
სასწავლებლად პენციონში მიცემა და ოჯახშივე ასწავ-
ლიდნენ საღმრთო-საერო წიგნებს, მაშინდელ დროსავე
ჩასაცემელ-დასახურავის მოთხოვნილებების ხელსაქმეებს
და ის იყო და ის, მით იყვნენ კმაყოფილნი და არ სა-
ქიროებდნენ ქალების სხვადასხვა ენების ცოდნას და
სწავლა-განათლებას“. ¹

ბარბარეს სკოლის კარები არც კი უხილავს. შემდე-
გში თუ რაიმე შეისწავლა, ეს მხოლოდ თავისი პირადი
ინიციატივით. „განუვითარებელი ყმაწვილი ქალი გა-
ფაციცებით ეძებდა სწავლას“ (თვით ბ. ჯორჯაძის გა-
მოთქმავ). ცნობისმოყვარე გოგონა ხარბად იქერდა ცხოვ-
რების შთაბეჭდილებებს. ბოქორმიდან ჩამოსულ მთის
კაცთა მიერ მოტანილი ღალის ჩაბარებას იგი მთელი
საათობით გაკვირვებული თვალყურს ადევნებდა; დღე-
ობები, ხატობანი კიდევ უფრო მეტად აღვიძებდა მის
გონებას; განსაკუთრებული სიხარულით მოელოდა ბარ-
ბარე ქალაქიდან რაფიელის ჩამოსვლას. ძმა მოუთხ-
რობდა მრავალ წარმტაც ამბავს. წაეიდოდა რა-
ფო და პატარა ქალი სინანულით გასცქეროდა გან-
ვლილ დღეებს; დროგამოშვებით ბარბარეს აკითხებ-
დნენ საერო წიგნებს და ხელნაწერებს გაიხსნებოდა
ზანდუხჩა და გამდელი ფარჩაში გახვეულ ხელნაწერს
ამოიღებდა.

თორმეტი წლისა იყო ბარბარე, როდესაც გაათხო-
ვეს. სრულიად მოუმზადებელი შეხვდა ყმაწვილი ქალი
თავისი ცხოვრების ამ ახალ ხანას. იგი ჯერ კიდევ
ბავშვი იყო და ბავშვურად ითვისებდა ყველაფერს, რაც

¹ წერილის ავტოგრაფი დაცულია ჩვენთან.

მის გარშემო ხდებოდა¹. ბოლოს ბარბარე იძულებული გახდა დამორჩილებოდა თავის ბედს. ამის შემდეგ დასახლდა გრემში, თავისი ქმრის, სამხედრო კარიერაში იმედგაცრუებულ ზაქარია ჯორჯაძის² ოჯახში. იგი აქ უცხო გარემოცვაში მოხვდა. მთელი მისი არსება გაურკვეველმა სევდამ შეიპყრო. თვალცრემლიანი დიდხანს არაეის არ ეკარებოდა და არც ხმას იღებდა. გრემში, ირგვლივ, წარსულის ფერმიხდილი ნაშთების სული იდგა. ციხე-გალავენების, სამეფო სასახლის, საეაქრო შენობების, ქარვასლების, ეკლესიების ნანგრევები ბაეშეის ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელ გონებას თავისებურად წარმართავდნენ. იგი მთლიანად ოჯახური უღლის ქვეშ მოექცა. სრულიად ახალგაზრდა ქალი უკვე დედა იყო-სამი შვილისა (ნოშრევეანი, მიხეილი და მანანა).

ყოველდღიური ზრუნვანი მაინც ვერ ფარავს მის სასიცოცხლო ინტერესებს. ზამთრის გრძელ ღამეებში, ნათურას მკრთალ შუქზე იგი შეუსვენებლად კითხულობს იმ წიგნებს და ხელნაწერებს, რომლებიც ჯორჯაძეთა ოჯახში აღმოჩნდა. თანდათან იღვიძებს მასში პოეტური შემოქმედების სურვილები.

---

¹ მარიამ დემურიას გადმოცემით, ბ. ჯორჯაძისა შემდეგში ხშირად იგონებდა თავის გათხოვების ამბავს: „სახოგადოდ იმ დროს ქალებს ძალიან ადრე ათხოვებდნენ და მეც ისეთი პატარა ვიყავ, ჯვარს რომ გვწერდნენ, თამაშობა მეგონაო, როდესაც მღვდელი ქორწინების წესს ასრულებდა, იმ დროს ეკლესიაში ღამურა შემოფრინდა, დავინახე თუ არა ღამურა, მღვდელს ვუთხარი: „მღვდლო, მღვდლო, შენი კირიმე გაჩუმი, მე მგონი ჩემი იადონი შემოფრენილა და მინდა დავიკვიროვო“ (იხ. მ. დემურია—„მოგონება“, გაზ. „ივერია“, 1895 წ. № 91).

² ზაქარია ჯორჯაძე, ამ დროს ახალი გამოძევებული იყო მაშინდელ პეტერბურგის სამხედრო სკოლიდან ამხანაგის საჯაროდ დიხიკური შეურაცყოფისათვის, რის შემდეგაც იგი თავის სოფელში ცხოვრობდა.

ბ. ჯორჯაძეს ცხოვრება უხდებოდა ჩვენი ქვეყნის განვითარების განსაკუთრებულ ხანაში. ეს იყო ფეოდალურ-ნატურალური მეურნეობის ნგრევისა და კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარების ხანა. კაპიტალიზმის განვითარება თანდათან სპობდა პატრიარქალური ცხოვრების სიმარტივეს. ქართველი თავადაზნაურობა გაეცნო ახალ ცხოვრებას. ახალი წესებით ცხოვრებამ კი ისედაც ეკონომიურად შევიწროვებული წოდების მდგომარეობა უფრო მეტად შეარყია. ზომაზე მეტ მოთხოვნილებას ვეღარ უძლებდა დაქვეითების გზაზე დამდგარი მეურნეობა. თავადაზნაურობის დასახმარებლად დაარსებულმა ე. წ. „პრიკაზებმა“ სავსებით დასცეს ეკონომიურად ეს წოდება. თავადაზნაურობა ხელგაშლილად აგირაევბდა მამულს „პრიკაზში“, მაგრამ მის გამოყიდვაზე, სესხის თავის დროზე დაფარვაზე სრულებით არ ზრუნავდა. დაგირაევბული ადგილ-მამული „პრიკაზს“ რჩებოდა ვალში.

ქართველი თავადაზნაურობის უმრავლესობის ასეთი „ეგოლუციის“ რელიეფურ გამოხატულებას იძლევა ზაქარია ჯორჯაძე. სულ მცირე ხნის განმავლობაში მან გაფლანგა თავისი ადგილ-მამულის თვალსაჩინო ნაწილი. ისედაც დაცემული მეურნეობიდან და ყმებიდან აღებული ბევარი უკვე საკმარისი აღარ იყო ცხოვრებისათვის. ამიტომ თავისი შერყეული ეკონომიური მდგომარეობის გამოსასწორებლად იძულებულია იფიქროს სამსახურზედ. 60-იანი წლებიდან იწყება მისი სასამსახურო კარიერა. იგი მსახურობს საქართველოს სხვადასხვა ადგილას: ტფილისში, ზუგდიდში, ლაილაშში, ცაგერში, (მომრიგებელ მოსამართლედ, მაზრის უფროსის თანაშემწედ და სხვ.).

სახელმწიფო სამსახურში შესვლის შედეგად ზ. ჯორჯაძე სავსებით უყურადღებოდ სტოვებს თავის მეურნეობას. არეული სამეურნეო საქმეების მოწესრიგება,

სოფელში დარჩენილი მაშულების მოვლა-პატრონობა და სამი შვილის აღზრდა მთლიანად ბარბარე ჯორჯაძეს დაეკისრა. — რასაკვირველია, პირველ ხანებში ახალგაზრდა ქალისათვის სამძიმო იყო მთელი ოჯახისა და მეურნეობის გაძლოლა, მით უმეტეს, რომ მალე ამ მდგომარეობას დაემატა ერთი მეტად მძიმე და მწვავე სატკივარიც. ეს იყო დაგირავებული მამულების დაკარგვის შიში. „მაგ შენს სიძეს ურჩიე (ე. ი. ზ. ჯორჯაძეს—ქ. ი.)—წერს ბ. ჯორჯაძისა რაფიელ ერისთავს, — წამოვიდეს. მეტევეანიაში აბა, ვინ უნდა იყოს. მთელი ჯორჯაძიანი დღიან და მე ასე მითვლიან, რომ ზაქარია რადგან არ არის, ეს მაშულები დაგეკარგებათო. თუ მიანდობს ვისმე, ექვსი თუმანი და ექვსი მანეთი არის თქვენზე ხარჯის და თუ არ გამოგზავნა, წილი დაეკარგებაო. მაგას ასე ჰგონია, რომ აქ არაფერს ყურის გდება არ უნდოდეს და ჰყვანდეს ვინმე საქმის წამმართავი, ყველას ხომ არ დაჰკარგავს და ცარიელი არ დაჯდება?“¹

ბარბარეს უძნელდებოდა უკმაყოფილო ყმა-გლეხების დამორჩილებაც, ისინი არ გამოდიოდნენ სამუშაოდ ჯორჯაძეთა მიწებში. „რაც რაზე მებადა, ახლა ეს დაეაგირავე, ორი თუმანი ფული ავიღე და ერთი ჩაფიც არაყი მივეცი, მომკეთ მეტქი, მაგრამ გლეხები არ გამოდიან, დამტანჯა იმათმა ლაპარაკმა“ (წერილიდან რაფ. ერისთავისადმი).

ეკონომიური შევიწროების პროცესი ჯორჯაძიანთ ოჯახში, რაც დრო გადიოდა, მით უფრო და უფრო შესამჩნევი ხდებოდა. სამსახურში მყოფი ზ. ჯორჯაძე მატერიალურადაც ვერ ეხმარებოდა თავის ოჯახს. „ეს ზაქარია რაღასა შერება, შენი ჰირიმე, რაფიელ, გაგონილა მაგ კაცის საქმე? სწორედ ექვსი თვე არის კაპიკი არ გამოუგზავნია, რამ უნდა მაცხოვროს? ყმა და მამუ-

¹ ბ. ჯორჯაძის წერილები, მიწერილი რაფ. ერისთავისადმი, დაცულია ამ უკანასკნელის არქივში, ან. ერისთავ-კახიძესთან.

ლზე ეს არის „პრიკაზის“ ვალში აპეკუნი დაუყენებიათ და პურის შემოსავლისა და ვენახისა შარშანდელიც იმათ წაიღეს, მე არ დამანებეს და წელსაც იმათვე წაიღეს. ვენახსაც ახლა ისინი დაპკრეფენ და მე რისთვის-ღა ვგდივარ ტყვილად აქა? ესწერ შეიტანე „პრიკაზში“ ფული მეთქი და არა მეშველა რა“ (წერილიდან რაფ. ერისთავისადმი).

საგლებო რეფორმის შემდეგ ბ. ჯორჯაძისა იძულებულია თავის ქმარს ამოუდგეს შვილებით გვერდში და მასთან ერთად გადავიდეს ერთი ადგილიდან მეორეზე საცხოვრებლად, ვინაიდან ზ. ჯორჯაძეს ხშირად უხდებოდა სამსახურის ადგილის გამოცვლა. ეს დაუსრულებელი ხეტიალს კი ძალზე აწუხებდა თავის სოფელსა და მეურნეობას მოშორებულ ქალს. მას ყველგან განუყრელ ოცნებად დაჰყვებოდა დაკარგული მამულების გამოსყიდვისა და დაბრუნების სურვილი.

ხანდაზმული, დაავადმყოფებული მწერალი ქალი 1889 წლიდან ცხოვრობს ლენქორანში შვილთან, მიხეილ ჯორჯაძესთან, რომელიც მსახურობდა მაზრის უფროსის თანაშემწედ.¹ ლენქორანში ცხოვრება ბ. ჯორჯაძისათვის განსაკუთრებით სამძიმო იყო. საკმაოდ მოხრდილი ოჯახი მუდმივ ხელმოკლეობას განიცდიდა. ბ. ჯორჯაძისა იძულებული იყო დაეგირაეებინა და გაეყიდა თავისი პირადი ნივთები. „ჯვრები მოგართვი და ძალიან სიკეთეს მიზამ, რომ გამიყიდო, თორემ ამ უპურობას და უშეშობას ვინ გადაურჩება“,—წერდა ბარბარე რაფ. ერისთავს.

რაც დრო გადიოდა, მით უფრო სამძიმო ხდებოდა

---

¹ გარდა სამსახურისა, მიხეილ ჯორჯაძე სამწერლო მუშაობასაც ეწეოდა. წერდა ლექსებს, პოემებს. აქვს გადმოკეთებული და ორიგინალური დრამატული ნაწარმოებები: „მოდო და ენდე ქალსა“, „ჰაეროსტატი“ და სხვ. მთელი რიგი მისი წერილები სხვადასხვა საკითხზე გაბნეულია რუსულ პრესაშიც—„Тифлисский листок“, „Кавказ“, „Каспий“, ფონ-შადეს ფსევდონიმით (ზოგჯერ შეცდომით იბეჭდებოდა—„ფონ-ტადე“).

ბ. ჯორჯაძის ცხოვრება. სამოცი წლის მოხუც ქალს გაჭირვება და მწუხარება თან სდევს. ლენქორანში გარდაეცვალა მეუღლე. მასაც ხშირად აღმოხდენია: „მეც აქ ჩავეიღრჩობი და ეს იქნებაო“. ამდროინდელი მისი წერილები სავესტა მუდარით, თხოვნით რათა მიხ. ჯორჯაძე გადმოეყვანათ საქართველოში. მაგრამ ყოველგვარი იმედი გაჰქრა. არსიდან შეველა, გამხნევება. მოხუცი თავის სულის თანაზიარ ძმას უცხადებს: „ძმაო, ეხლა ჩემი შენთან სავედრებელი ეს არის—აღმისრულო ეს ჩემი თხოვნა: მომწყინდა უსიამოვნო ქვეყანაში ცხოვრება და მინდა ერთი დღის სიცოცხლე მონასტერში გაეატარო. მიმიღებენ მცხეთაში, რომ შევიღე მწირად თუ არა? მე ხომ დიდი ფული არა მაქვს რა და ეს ორი გროში პენცია კი მექნება. ამ ჩემს მოწერას ნურავისთან გადამხელ, და თუ მიმიღებენ, მაცნობე. ეს ჩემი განზრახვა შევასრულო და ვიყო მლოცველი შენი და შენი ცოლშვილისა“. მაგრამ ბ. ჯორჯაძემ ვერც ეს სურვილი აისრულა. იგი კვლავ ლენქორანს შერჩა.

განუსაზღვრელი სიხარული განიცადა ბ. ჯორჯაძისამ, როდესაც 1893 წელს შეიღმა იგი კახეთს გამოისტუმრა. ზეალმტაცი სიტკბო შემატა მოხუც მწერალ ქალს მშობლიური ადგილების ხილვამ. ეს იყო მისი უკანასკნელი მგზავრობა ამ კუთხეში.

1895 წლის 11 აპრილს რძლისა და შვილიშვილების თანხლებით იგი გამოემგზავრა ტფილისისაკენ, საიდანაც აპირებდა ლენქორანში შეიღთან დაბრუნებას. მგზავრებმა მიაღწიეს გომბორს. შარაგზაზე, იქ, სადაც მაღალი ტყრუმული ჩაუდის, შესდგა ოთხთვალა. მოხუცმა ცუდად იგრძნო თავი. გულის ქშენისაგან შეწუხებული ველარ გამობრუნდა. ფერმიხდილს თვალები გაეხილა, ზემო ტუჩი უტოკავდა, თითქოს ვიდაცას ეჩურჩულებოდა: „დედაშვილობამ ბევრს არ გთხოვ, შენს მიწას მიმბარეო, ცა-ფირუზ ხმელეთ-ზურმუხტო, ჩემო სამშობლო მხარეო“... ცივ გომბორთან დაასრულა თავისი სიცოცხლე ცხოვრებაში განაწამებმა მოხუცმა.

ბ. ჯორჯაძისა წაასვენეს თელავს და იქ დაკრძალეს საზოგადო სასაფლაოზედ.

ბ. ჯორჯაძის გარდაცვალებას მთელი მაშინდელი ქართული პრესა გამოეხმაურა. ყველა გულისტკივილით აღნიშნავდა ამ ამბავს. „ივერია“ წერდა: „გუშინწინ თელავიდან მივიღეთ სამწუხარო დეპეშა, რომლითაც გვატყობინებენ, რომ 11 აპრილს გარდაიცვალა ქართველი მწერალი ქალი კნ. ბ. ჯორჯაძისა... სამოციანი წლებიდან მწერალი ქალი დღემდის წერდა და ცნობილია თავისი წმინდა ქართული ენით, რომელიც თითქმის განსაკუთრებულს თვისებას შეადგენს ამ მწერლისას... საზოგადოდ კნ. ბარბარე ჯორჯაძისა ცნობილი მწერალი ქალი იყო... თუმცა სწავლა არსად მიუღია, მაინც იგი მულამ ყურადღებით აღევნებდა თვალს ჩვენს მწერლობას“.¹

უფრო დაწვრილებით აღწერდა ბ. ჯორჯაძის სამწერლო-საზოგადოებრივ მოღვაწეობას „კვალი“: „ჩვენს მწერლების უიმისოდაც მცირე გუნდს გამოაკლდა კიდევ ერთი მწერალი ქალი—კნენინა ბარბარე ჯორჯაძისა... ოცდაათ წელიწადზე მეტია, რაც ის მოღვაწეობს. ბარბარე თითქმის პირველი ქალი იყო, რომელმაც აიღო კალამი ხელში და გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე. მან დაიწყო ეჟურნალ „ცისკარში“ ლექსების და მოთხრობების წერა და თითქმის სიკვდილამდე კალამი არ გაუგდია ხელიდან. მისი დრამა „მური“ და კომედია „რა დავკარგე და რა ვიპოვე“, ამ ოცდაათი წლის წინეთ დაწერილი, არაერთხელ იყო წარმოდგენილი თეატრში. „კვალის“ მკითხველიც შეხვდებოდა ზოგჯერ მის ნაწერებს... კნ. ბარბარე ჯორჯაძისა იყო შინაურად ოჯახში აღზრდილი, მაგრამ მისი მსჯელობა გააკვირვებდა ბევრს ევროპიელს სწავლით შეჭურვილს პირს. ამ ორი წლის წინად ჩვენ მოგვივიდა მისგან კერძო წერილი საზოგადოდ ქართველი ქალების აღზრდაზე და

¹ „ივერია“, 1895 წ., № 77.

ძნელი დასაჯერებელი იყო, რომ ეს დაწერილია შინა-ურად აღზრდილი მოხუცი ქალისაგან; მისი მშვენიერი-ნამდვილი ქართული ენა კიდევ უფრო ამშვენებდა მოთხრობებსა და ლექსებს...¹

ასე აფასებდა ქართული პრესა ბარბარე ჯორჯაძეს. შეიძლება ითქვას, რომ აქ გადაქარბებულ დახასიათებას არ ჰქონდა ადგილი.

ახალგაზრდა ბ. ჯორჯაძის მოხდენილი პორტრეტი მოგვცა ა. წერეთელმა. იგი იგონებს 60-იან წლებს და წერს: „მე რადგან ბარბარეს არ ვიცნობდი, ალექსანდრემ (ე. ი. ალექსანდრე ორბელიანმა.—ქ. ი.) წამიყვანა გასაცნობად. მწერალი ქალი სოფლიდან ჩამოსული, კერესელიძესთან ჩამომხტარიყო, რომელთანაც ნათელ-მირონობა ჰქონდა; სახლის პატრონმა რომ ჩვენი მისე-ლის მიზეზი გაიგო, ძალიან ეამა და მითხრა: ის ქალი ახლა საკუთარ ოთახში ზის, წერს და ისე შეგიყვან უცბად, რომ თითონაც არ იცოდესო. მომავლო ხელი და ძალათ წამიყვანა. როდესაც მე კნ. ბარბარე ჯორჯაძის ლექსებს ვკითხულობდი, სულ სხვანაირად მყვანდა წარმოდგენილი ავტორი; ჩემის აზრით, ის უნდა ყოფილიყო ტანმორჩილი, გამხდარი, მეტად მკვირცხ-ლი, მოუსვენარი, სხაპა-სხუპით მოლაპარაკე და განსაკუთრებით წერის დროს მეტად აღელვებული. მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება, როდესაც მის ოთახში შევედი. სტოლთან იჯდა ერთი საკმაოდ მსუქანი, მოსული, თვალ-ტანადი ახალგაზრდა ქალი, რომელსაც მუხლი-მუხლზედ გადაედვა, ზედ ერთი ფურცელი ქაღალდი დაედვა და დინჯად ლექსს წერდა. ეს იყო მისი უკეთესი ლექსი „არაგვი“. მაშინ მეც შევიტყუე, რომ თუ არ მუხლზედ ძველებურად, ისე წერა არ ემარჯვე-ბოდა“.²

თითქმის მთელ ოთხათეულ წელს ეწეოდა ბ. ჯორჯაძისა სამწერლო მოღვაწეობას. იგი „ცისკრის“ უახლო-

¹ „კვალი“, 1895 წ., № 17.

² „დროება“, 1868 წ., № 3.

ესი თანამშრომელი და ბურჟუაზიანი იყო. ამ ჟურნალში დაიბეჭდა მისი ნაწერების უმრავლესობა. ბ. ჯორჯაძისა თანამშრომლობდა აგრეთვე „დროებაში“, „ივერიაში“, „კვალში“, „ჯეჯილში“. მხატვრული შემოქმედების თითქმის ყველა დარგში სცადა მან თავისი წვლილის შეტანა. პირველად მისი ნაწერები გამოქვეყნდა 1859 წელს („სევდიანი ქალი მდინარის პირას მჯდომი“).

1860 წ. ბ. ჯორჯაძემ „ცისკარში“ (№ 1) მოათავსა რედაქტორთან მიგზავნილი წერილი „გარკვევა“, რომელშიც იგი ეკამათებოდა ლავრენტი არდაზიანს ქართული ენისა და მწერლობის შესახებ. ამ გარკვევაზე ააგო შემდეგში დიმიტრი ბაქრაძემ თავისი ისტორიული მიმოხილვა—„ქართველი ქალები“. უფრო მოგვიანებით იგი აქვეყნებს წერილს (ფსევდონიმით) გრ. რჩეულიშვილის „ანუკა ბატონიშვილის მოთხრობაზედ“.¹

1861 წ. ბ. ჯორჯაძისა წერს თავის საპოლემიკო წერილებს ახალთაობის—თერგდალელულების და კერძოდ, ილია ქავჭავაძის წინააღმდეგ („თ. ილია ქავჭავაძის კრიტიკაზედ“ და „პასუხის-პასუხი“).

---

¹ ეს წერილი „ცისკარში“ 1861 წ. № 3-ში დაიბეჭდა ნინო ერისთავის ხელმოწერით. ჩვენს მიერ რაფ. ერისთავის არქივში აღმოჩენილი წერილი ნათელაყოფს, რომ ამ სტატიის ავტორი იყო ბ. ჯორჯაძისა. აი რას წერს ეს უკანასკნელი რაფ. ერისთავს: „შაღუა ნინოს სახელზე დაწერილი კრიტიკა როგორ მოგეწონა? თუ პასუხი დაწერა რჩეულთვმა, ზოგი მაშინ წაიკითხოს, რასაც დაუწერ, მაგრამ ისევ ნინოს სახელზედ კი“ (შეად. ავტ. ცაგარელი—„კომედიები“, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, წინათქმით, შენიშვნებით და ლექსიკონით, „ფედერაცია“, 1936 წ. გვ. 463; აგრეთვე—„ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია“, ნაკ. 1, დოც. გ. აბზიანიძის რედაქციით და წინასიტყვაობით, საჯარ. ბიბ. გამ., 1940 წ., გვ. 79). მეორე წერილში ბ. ჯორჯაძისა რაფ. ერისთავს აცნობებს, რომ თავადაზნაურობა დიდათ აღაშფოთა გრ. რჩეულიშვილის მოთხრობამო: „ჰო, რა დღე დააყენეს კენჭში გრიგოლ რჩეულთეს! მიეხეივნენ თავადიშვილები და კინალამ დააღრჩვეს, შენ როგორ გაბედე, რომ ამისთანა მოთხრობა დასწერე, სიცრუითა სავსე... ცემას უპირებდნენ“.

1863 წ. ბ. ჯორჯაძემ „ცისკარში“ (№ 2) მოათავსა თავისი პირველი დრამატული ნაწარმოები „შური“, ხოლო ორი წლის შემდეგ—კომედია „რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“ (ცისკარი“, 1865 წ. № 11). ამ წლებში ხშირად იბეჭდებოდა მისი ლექსებიც.

70-იანი წლების დასაწყისში ბ. ჯორჯაძემ დასწერა კომედია „მკითხავი“. ამ ნაწარმოებზე იგი დიდხანს მუშაობდა და მისი მეორე ვარიანტის წერა დაამთავრა 1874 წ.. ამავე წელს გამოაქვეყნა მან თავისი ცნობილი „სამზარეულოს წიგნი“.

1880 წ. დასაწყისში ბ. ჯორჯაძისამ დაამუშავა დრამა „მშვენიერი კეკელა“. ამ დრამის სამი ვარიანტი არსებობს¹. ამ დრამატულ ნაწარმოებზე მუშაობასთან ერთად, 80—90-იან წლებში იგი სწერდა ლექსებს, რომელთაგან მხოლოდ მცირე ნაწილია გამოქვეყნებული. პარალელურად ბ. ჯორჯაძისა აწარმოებდა ჩუბინაშვილის მიერ გამოცემულ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის კრიტიკულ განხილვას².

80-იანი წლებიდან მოკიდებული ბ. ჯორჯაძისა აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქართული საბავშვო ლიტერატურის შექმნაში. ანასტასია თუმანიშვილმა იგი მიიწვია „ჯეჯილის“ მუდმივ თანამშრომლად, სადაც ამ დროიდან ხშირად თავსდებოდა მისი ლექსები. -

80-იან წლებშივე ბ. ჯორჯაძისა ადგენს პირველდაწყებითი სკოლის სახელმძღვანელოს ბავშვთათვის, რის შესახებაც წერს თავის ძმას: „დედაენა არ მომწონს, ამისათვის, რომ ეხლანდელს დროში ზღაპრებს არ უნდა შეაჩვიო ყმაწვილი. გონება უნდა გაუხსნა და რაც იმათ შეეფერება ის ასწავლო. რაფიელ-ჯან, ხომ გაგიგონია „ცუდათ ჯდომასო, ცუდათ წრომა სჯო-“

¹ „მშვენიერი კეკელა“ არ არის გამოქვეყნებული. ყველა მისი ვარიანტი (მათ შორის ერთი ვარიანტი „მშვენიერ მანანას“ სათაურით) დაცულია რაფ. ერისთავის არქივში.

² ეს შრომა არ გამოქვეყნებულა. დაცულია რაფ. ერისთავის არქივში.

ბიაო“, მეც ასე ვიშრომე და შევადგინე სამოსწავლო წიგნი, სახელად უწოდე „დასაწყისი სწავლისა“. მე ამისათვის მომივიდა ეს ფიქრი, რომ სკოლის მასწავლებლები ჩიოდენ ხოლმე—„ბატონო, მოვაცოლებთ ხოლმე ყმაწვილს ანბანს და რამდენი ხანი სწავლობს და როდის გავა ბოლომდის ანბანსო დასასრული არა აქვსო“. ეს, რასა სწავლობ კლასშია, მეთქი, ერთ ბიქს ეკითხე, „რა ვიცი შენი ქირიმე, თხამ ვენახი შექამაო და ეს განა ჩვენ კი არ ვიციო“. მე რომ ესენი მქონდა გაგონილი, ვამჯობინე ასე: ჯერ მთელი ანბანი მხატვრობით შეცნავლოს ბავშვმა, ცალკე დაკრილებიც უნდა იყოს და წიგნშიაც ასე დახატული, რაცკი წაუშლელია უნდა დაიხატოს, მაშინ ყმაწვილი მთელს ანბანს დაისწავლის შემოკლებით“. ამავე წიგნის შესახებ წერდა ბ. ჯორჯაძისა ანასტასია თუმანიშვილს: „ერთი საყმაწვილო წიგნი დავსწერე დასაწყისი სწავლისა, რომელშიაც იყო შედგენილი ანბანი სულ მხატვრობით ერთ მარცვლოვანი და ორ მარცვლოვანი ასოებით, ესე იგი, რომ დაიხატოს ხე, ბუ, ქა, ია, გზა და სხვანი... რადგან ყმაწვილი უფრო მალე შეისწავლის და გასაკვეთათაც ისევე ანბანის ასოებით იყო სიტყვები შეერთებული; ამასთანავე წერილ-წერილი ლექსები და ზნეობითი მოთხრობები იყო შიგა და შიგ ჩართული სხვანი“¹... ამავე წერილიდან ვგებულობთ, რომ ეს სახელმძღვანელო წაუღია ივანე მაჩაბელს იაკობ გოგებაშვილისათვის გასაცნობად. მაგრამ გადის დრო და აღშფოთებული ბ. ჯორჯაძისა წერს რაფ. ერისთავს: „ეგ ვილა ბრძანდება გულისაშეილი, რომ ჩემი შედგენილი დასაწყისი სწავლისა თავისად გადაუკეთებია და ისე დაუბეჭდვინებია, ესეც ხომ სამზარეულოს წიგნი არ არის, რომ ვილაცას დაუბეჭდია და უსახელოთა ყიდიან“.²

¹ წერილის ავტოგრაფი დაცულია ჩვენთან.

² ბ. ჯორჯაძისა აქ ჭგულისხმობს სამზარეულო წიგნის მეორე გამოცემას, რომელიც დაიბეჭდა შესწორებულ-შეესებულ რედაქციით, მაგრამ მისი ავტორის სახელის მოუხსენებლად.

90-იან წლებში ბ. ჯორჯაძისამ მხატვრული პროზაც გამოაქვეყნა. ამ პროზაულ ნაწარმოებში იგი გვიხატავს უმთავრესად წარსულის ამბებს („შამილიანობა კახეთში“, „თაზო მომღერალი“, „მარიამი“, „ალავერდობა“, „ამბაეი სოფელ ხევთა პირში“, „დიკლო შანაქში“ და სხვ.). ზოგი ამ ნაწარმოებთაგანი ავტობიოგრაფიული ხასიათისაა. მაგალითად, „შამილიანობა კახეთში“ წარმოადგენს ნამდვილ ისტორიული ფაქტების გადმოცემას. ახალგაზრდობისას ბ. ჯორჯაძისა თავის ოჯახთან ერთად ხშირად იძულებული გამხდარა შამილის თავდასხმის მოლოდინში გახიზნულიყო, ბევრჯერ დაუწვავთ და დაუნგრევიათ ლეკებს მისი მშობლებისა და ქმრის კარ-მიდამო.

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ ბ. ჯორჯაძეს ლიტერატურულ მუშაობაში დიდ დახმარებას უწევდა რაფ. ერისთავი. ეს უკანასკნელი იყო ყოველთვის მისი მრჩეველი და პირველი რედაქტორი. ბ. ჯორჯაძის ავტოგრაფები და პირადი წერილები ნათელ წარმოდგენას იძლევა ამ მხრით იმ სერიოზული დახმარების შესახებ, რასაც მას ძმა უწევდა.

* *

ახალი თაობა—თერგდალეულები, რომელთაც განათლება რუსეთში ჰქონდათ მიღებული, გამსჭვალული იყვნენ პროგრესიულ-რადიკალური იდეებით, გრძნობდნენ, რომ შეიცვალა ცხოვრების ფორმები და შეუძლებელია ახალპირობებში ტრადიციული იჯარაღით მოქმედება. „მამათა“ კონსერვატიზმს, უმოქმედობას და გულგრილობას, „შვილები“ უპირისპირებენ ახალი შეგნებისა და საქმიანობის გამომხატველ შეხედულებებს (დრომოქმული პატრიარქალური ტრადიციების უარყოფა, ბრძოლა ბატონყმური სისტემის წინააღმდეგ, მოწოდება ევროპული განათლებისაკენ, დაგმობა სოციალური უთანასწორობისა, ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის და

სხე.). „შვილების“ ამნაირი მისწრაფება თავადაზნაურობის კონსერვატული თაობის სასტიკ წინააღმდეგობას იწვევდა. საკმარისი იყო გამოჩენილიყო რაიმე ისეთი, რაც ოდნავ მაინც ემუქრებოდა ისტორიულად შემუშავებულ თავადაზნაურულ შეხედულებებს, რომ ძველი თაობა ფეხზე დამდგარიყო და გაელაშქრა „ურწმუნობის“ დამთესველთა წინააღმდეგ.

„ძველი“ და „ახალი“ თაობის განხეთქილება პირველად გამოიხატა წმინდა ლიტერატურულ საკითხებში, უმთავრესად ენის გარშემო. შემდეგში მას სხვა საკითხებიც დაემატა, სადაც ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი მიმართულებისა და შეხედულებების სხვადასხვაობა დიდათ საგრძნობი იყო.

ახალი სალიტერატურო ენის შექმნის ტენდენცია წარმოიშვა, როგორც საერთო-ისტორიული გარდატეხის ბუნებრივი შედეგი. ახალი ლიტერატურული მოთხოვნილებები და ინტერესები, რომლებიც მოჰქონდათ „შვილებს“, მოითხოვდა ახალ გამოთქმის ფორმებს, ახალი დროის შესაფერის სალიტერატურო ენის (ლექსიკურ, ორთოგრაფიულ და გრამატიკულ) სისტემას. პოზიციები ენის საკითხში უადრესად პრინციპულ ხასიათს ატარებდა. ო ბი ე ქ ტ უ რ ა დ ე ნ ი ს ა კ ი თ ხ ი უ კ ვ ე თ ა ვ ი ს თ ა ვ ა დ ს ა ზ ღ ე რ ა ვ დ ა ს ა ე რ თ ო ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ უ ლ და ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ რ ი ვ შე ხ ე დ უ ლ ე ბ ე ბ ს.

„მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლის დაწყების უშუალო საბაბად შეიქნა რუსი პოეტის კოზლოვის „შეშლილის“ ქართული თარგმანი, შესრულებული რევაზ ერისთავის მიერ. ამ თარგმანს „ცისკრის“ ფურცლებზე ი. ჭავჭავაძემ უძღვნა წერილი—„ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის მიერ კოზლოვის „შეშლილის“ თარგმანზედ“. წერილის დასაწყისშივე ი. ჭავჭავაძე აცხადებს, რომ „უ, უც, ჯ, ვ, ჯ—ეს ასოები არ გვიხმარია ჩვენ სტატიაში, თუ, ვინიცობაა, ეს ენის წინააღმდეგ მიაჩნდეს ვისმეს, ჩვენ ყოველთვის მზად ვართ

გავსცეთ პასუხი და გამოუცხადოთ რა მიზეზითაც არა ეხმარობთ".¹ ი. ჭავჭავაძის აზრით, აღნიშნული ასოების მოშორება გაამარტივებდა და გაადვილებდა მართლწერას. შემდეგ ი. ჭავჭავაძე ეხება „შეშლილის“ ავტორს და ილაშქრებს „სენტიმენტალური, ყალბი გრძნობის მტირალა და წირპლიანი მწერლების“ წინააღმდეგ, რომლებიც მოკლებული იყვნენ ყოველგვარ მნიშვნელობას თანამედროვე ცხოვრებისათვის. ი. ჭავჭავაძის მოსაზრების თანახმად, ქართულმა ლიტერატურამ გვერდი უნდა აუაროს „წარსულ დროთა სიკრუესა და ცდომილებას“. კოზლოვის (და საერთოდ სენტიმენტალური სკოლის) უარყოფითი დახასიათების შემდეგ ი. ჭავჭავაძე არჩევს „შეშლილის“ ქართულ თარგმანს. ეს თარგმანი არ შეიძლება ჩაითვალოს ხელოვნების ნაწარმოებად. მთარგმნელი შეუბრალებლად არღვევს ქართული ენისა და პოეტური მეტყველების ელემენტარულ წესებს. დასასრულ, იგი მთლიანად იხილავს „ცისკრის“ მწერლობას და ნათელჰყოფს მის სიდაბუნეს, ჩამორჩენილობას.

ი. ჭავჭავაძის წერილმა შეარხია უმოძრაო ატმოსფერო. „შვილების“ მისწრაფება, მოეხდინათ ლიტერატურულ ენაში რეფორმა, გაენთავისუფლებინათ იგი ზედმეტი „ტვირთისაგან“, არქაულ-წიგნური გამძთქმებისაგან, შეურიგებელ წინააღმდეგობას ხედებოდა თავადაზნაურობის კონსერვატიულ ფენებში. ძველი თაობა დამძიმებული ანტონ კათალიკოსის „თეორეტიკითა“ და „კატელორიებით“, ენის უცვლელობის დაცვაში ხედავდა ეროვნულ-ისტორიული საფუძვლების სიმტკიცის აუცილებელ პირობას.

„ცისკრის“ შემდეგ ნომერში დაიბეჭდა ბ. ჯორჯაძის წერილი „რამდენიმე სიტყვა თ. ილია ჭავჭავაძის კრიტიკაზე“. ეს წერილი მთლიანად მიმართული იყო ი. ჭავჭავაძის წინააღმდეგ. ფეოდალურ გარემოცვაში

¹ „ცისკარი“, 1851 წ., № 4.

აღზრდილი, კონსერვატიული შეხედულებებით განმსკვალული მწერალი ქალისათვის მიუღებელი იყო ის რეფორმები, რომლებსაც მოითხოვდა ი. ჭავჭავაძე. ბ. ჯორჯაძის რწმენით, ცვლილების შეტანა დაარღვევდა ტრადიციულ დარბაისლურ ქართულ ენას, როგორც კახმულმეტყველების საფუძველს. დარბაისლურ ენაზე უწერიათ და ულაპარაკნიათ ჩვენს წინაპრებს და მისი შეცვლა დიდ დანაშაულად უნდა ჩაითვალოს¹.

ბ. ჯორჯაძისა თავის წერილში მთელი კატეგორიულობით აყალიბებს „მამების“ პოზიციებს და აცხადებს: „თუ ლიტერატურაზე თავს სდებს (ი. ჭავჭავაძე.—ქ. ი.), რატომ ეს კი არ უნდა მოეხსენებოდეს, რომ ლიტერატურა უნდა შეიცავდეს პატიოსნურ და დარბაისლურ ენას და არა უშვერობას. იგი გვიწერს, რომ ვითომც ჩვენ ვახდენთ ენას, არამც თუ ვაკეთებთ, თუ უკაცრავად არ ვიქნებით, მგონია თვითონ უფრო ახდენს. წახდენა არ არის, თქვენი ჭირიჭეთ, პირველის შესავლის გვერდზე სქოლიოში რომ იძახის: უ, უს, ზ, ჯ, კ.—სულ არ გვიხმარიაო... ჩვენ როგორც შეგვიტყვია, ილია ჭავჭავაძე, ბატონებო, გაზრდილი გახლავთ უნივერსიტეტში, სადაც ასწავლიან მრავალს საგნებს და, რასაკვირველია, სწავლას მიიღებდა, მაგრამ საკვირველია უპირველესი საგანი არ შეუძინებია და ლიტერატურობს კი. თუ ნებას მოგვცემთ მოგახსენებთ, თუმცა კი მაღალ სასწავლებლებში არ ვყოფილვარ, და არა თუ მაღალ სასწავლებელში შინიღამაც გარეთ არ გავსულვარ, რომ ყოვლის მწერლისათვის საჭიროა და აუცილებელია იცოდეს: თეორეტიკა ანუ სწავლა ხელოვნებითის სიტყვიერებისა. ის რომ ყურადღებით წაეკითხა უეკველია არ იტყოდა უ, უს, ზ, ჯ, კ-ის ხმარება საჭირო არ არისო“. ბ. ჯორჯაძისა პრინციპულად წინააღმდეგია ყოველგვარი ცვლილებისა ენაში, ვინაიდან „ბუნებით მომზადებულ სიტყვათათვის ადრე-

¹ „ცისკარი“, 1861 წ., № 5.

ვე დადებულ არიან კანონნი, რომელნიცა არიან მართალნი და რომელთა გამოცვლა დიდი გმობა უნდა იყოს“.

თავისი პოზიციების განსამტკიცებლად ბ. ჯორჯადისა არჩევს ი. ქავკავაძის პოეტური შემოქმედების ნიმუშებს და ცდილობს მათში აღმოაჩინოს გრამატიკული შეუსაბამობანი, შეუფერებელი გამოთქმები. ასე, მაგალითად, მას მოჰყავს ი. ქავკავაძის „გაზაფხულიდან“ სტრიქონები: „ტყეს ესხმება ფოთოლი, აგერ შერცხალი ქვივის“ და დასძენს: „სასაცილოა და სამწუხაროა, რომ ასე შეიცვალოს ჩვენი სამშობლო ენა. თქვენნი რისხვა მქონდეს თუ თავის დღეში გამეგონოს შერცხალი ქვივისო. ღორზედ კი გამიგონია, უთქვამთ ღორი ქვივისო, იქნება ოდესმე ბულბულზედაც სთქვას ქვივისო. რატომ? თუ კი შერცხალი დაიქვივლებს, რატომ ბულბული არ უნდა ქვიოდეს“.

ბ. ჯორჯადისა აღშფოთებაში მოჰყავს იმ გარემოებას, რომ ი. ქავკავაძემ თავის ლექსებში ვერ მოიმარჯვა თანახმად ანტონ კათალიკოსის გრამატიკისა—ზედშესრულები, ნაცვალ სახელები, ზმნები. მისი აზრით, შეუძლებელია გამოთქმები „სუბუქ ფრთითა“, „შენ გიჟმა რა იცოდა“, „დაჰყურებს ღრუბლიანი“ და სხვ. ბ. ჯორჯადისა იწუნებს ი. ქავკავაძის „არა დარბაისლურ“ ლექსიკონსა და ეპითეტებს.

ბ. ჯორჯადის წერილთან ერთად „ცისკარში“ მოთავსებული იყო გ. ბარათოვის და რევ. ერისთავის წერილები.¹ თითოეული მათგანი ი. ქავკავაძეს არსებითად ეკამათებოდა იმავე საკითხების შესახებ, რაც აღნიშნული იყო ბ. ჯორჯადის წერილში.

ი. ქავკავაძემ თავის მხრით მოწინააღმდეგეთ საერთო „პასუხი“ გასცა² ამ პასუხში იგი განსაკუთრებით არ ინდობს ბ. ჯორჯადეს თავისი „ხელოვნებითი სიტყ-

¹ „ცისკარი“, 1861 წ., № 5.

² „ცისკარი“, 1861 წ., № 6.

ვიერების თეორეტიკით“. საფუძვლიანი შენიშვნებით ი. ჭავჭავაძე ამხელს მწერალი ქალის ჩამორჩენილობას და მისი მოსაზრებების უსუსურობას. „ხელოვნებითი თეორეტიკა“, რომელზედაც ბ. ჯორჯაძისა ლაპარაკობს, ი. ჭავჭავაძეს „სქოლასტიკოსობის ნაშთად“ მიაჩნია. იგონის კანონის დამდებად სთვლის ხალხს და არა „ანბანთ-თეორეტიკას“. „ხალხის ენაში მონახოს ფაქტი, დამანახოს და მაშინ დავეთანხმები“-ო, უცხადებდა ი. ჭავჭავაძე თავის მოკამათიებს. მას სრულ უსაფუძვლობად მიაჩნია მოსაზრება ენის ფორმების უცვლელობის შესახებ. ი. ჭავჭავაძე იცავს ენის დემოკრატიზაციის პრინციპს.

როგორც აღვნიშნეთ, განსაკუთრებული იერიში ი. ჭავჭავაძემ ბ. ჯორჯაძის წინააღმდეგ მიიტანა. ი. ჭავჭავაძე სრული თანმიმდევრობით არღვევს მის არქაულ შეხედულებებს (ენისა და მეტყველების საკითხებში.

ი. ჭავჭავაძის პასუხით არ შეიძლებოდა დასრულებულიყო თაობათა შორის ჩამოყარნილი განხეთქილება. ბ. ჯორჯაძისა არ ეკუთვნოდა იმათ რიცხვს, რომელნიც ერთი შეტევის შემდეგ დაფრთხებოდნენ და ბრძოლაზე ხელს აიღებდნენ. დაწყებული შეტევის ლოლიკა მოითხოვდა ბრძოლის გაგრძელებას.

არც ბ. ჯორჯაძისა რჩება ი. ჭავჭავაძეს „ვალში“. თვითონაც რისხვით აძლევს „პასუხის-პასუხს“.¹ ამ წერაში ჩვენი მწერალი ქალი ოდნეადაც არ იხევს უკან. იგი თავისებური არგუმენტებით ცდილობს ამხილოს თავისი მოწინააღმდეგე: „მე აზრადაც არ მქონდა პასუხის გაცემა, მაგრამ რადგან ჭავჭავაძის პასუხი შორავს ზრდილობას და უშვერობით დაუბადებია ახალი ენა, უეჭველია ამ ახალ ენას პასუხი მოეთხოვება. ენას, ჩვენ მამა-პაპათ დარბაისლურ ენას, არც ამაღლება და არც დამდაბლება ესაჭიროება, ჩვენი ენა დიდი ხანია სისრულეშია მოყვანილი, მხოლოდ გზა აბნევია ამ

¹ „ცისკარის“ 1867 წ. № 9.

ენას თქვენებრ მწერალთა წყალობით“. ბ. ჯორჯაძის საპასუხო წერილი მკვეთრი კილოთი იყო დაწერილი. ვზადავზა იგი მიმართავს იგაეებს და ქარაგმულ გამოთქმებს, რომელთა აზრიც მდგომარეობს იმაში, რომ დაამციროს თავისი მოწინააღმდეგე. რასაკვირველია, ამ სიტყვებში მეტი ღვარძლი იყო, ვიდრე დასაბუთებული მსჯელობა.

მძათრი ანტაგონიზმი გამოსკვიოდა ბ. ჯორჯაძისა და ი. ჭავჭავაძის პოლემიკის ყოველ სტრიქონში. ეს ბრძოლა თანდათან გამოვიდა ვიწრო საეურნალო პოლემიკის ფარგლებიდან. ამ ბრძოლამ საქართველოს სხვა კუთხეებშიც კპოვა გამოხმაურება. „მამათა“ ბანაკი არც ისე მცირერიცხოვანი იყო და იგი უბრძოლველად არ სტოვებდა საზოგადოებრივ ასპარეზს. შეიღების საწინააღმდეგოდ წერილები გამოაქვეყნეს „ცისკარში“ სარდიონ ალექსი-მესხიევმა, ეფთიმე წერეთელმა, თომა მაჭავარიანმა და სხვ. ისინი სავსებით ემხრობოდნენ ბ. ჯორჯაძეს.

ბრძოლის განვითარებამ ნათელჰყო, რომ ძველსა და ახალ თაობას შორის წინააღმდეგობის საფუძველი არ იყო მარტო ენის რეფორმის საკითხი, სინამდვილეში უფრო ფართო და მნიშვნელოვანი საკირბოროტო მოვლენები იყო გასარკვევი.

ამ ბრძოლის დროს ბ. ჯორჯაძისამ გამოაქვეყნა მხოლოდ ორჯ წერილი. არსებითად ეს წერილები საზღვრაედა ძველი თაობის პოზიციებს. ამასთანაეე სწორედ ბ. ჯორჯაძის წერილები ამქლავნებდა თავადაზნაურული კონსერვატიული აზროვნების უძლურებას. ეს ბრძოლა „მამებისათვის“ სრულიად უპერსპექტიევი იყო. მათ გამოსვლებში დრომოკმული ტრადიციების შენარჩუნების სურვილი მეღავნდებოდა, რაც საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერების წინააღმდეგ იყო მიმართული. ბ. ჯორჯაძისა და საერთოდ, „მამათა“ გამოსვლები იყო ფეოდალური თავადაზნაურობის უკანასკნელი აქტიური ცდა ძველი პოზიციების უცე-

ლელად შენარჩუნებისათვის, მაგრამ მათი ცდა სრული მარცხით დამთავრდა. ამ დამარცხების სიმწვავე მთელი თავისი სიძლიერით გამოსცადა ბ. ჯორჯაძისამ, როგორც ძველი თაობის ნიქიერმა წარმომადგენელმა.

* *

ბ. ჯორჯაძისა თავისი შემოქმედებით ქართულ ლიტერატურაში აგრძელებს რომანტიზმის გზას. მის ლექსებში მოცემული გვაქვს თავადაზნაურული რომანტიზმის დამახასიათებელი მოტივები. ეს ითქმის განსაკუთრებით მისი პოეტური მუშაობის პირველი ათეული წლების შესახებ. პესიმისტური დამოკიდებულება აწმყოსადმი, წარსულის კულტი და სამყაროს რელიგიუმისტიკურ სახეებში ათვისება, შეადგენს ბ. ჯორჯაძის პოეზიის ძირითად განწყობილებას.

ბ. ჯორჯაძისა პირველსავე პოეტურ ნაწარმოებში გვაძლევს თავის განწყობილებათა ძირითად მიმართულებას. ლექსში „სევდიანი ქალი მდინარის პირად მჯდომი“ იგი მოსთქვამს იმ „დამკოდველ სევდაზე“, რომლითაც მოცულია მისი სული.

ცხოვრებაში მწერალი ქალი საიმედოს, სანუგეშოს ვერაფერს პოულობს. მისი წარმოდგენით, „მაცდური ყოფა თუ განანათლებს“ ადამიანს, როგორც მზის სხივი ქვეყანას, მხოლოდ მცირე ხნით, შემდეგ მსწრაფლ ჩაქრება და შავი ღრუბლებით დაიფარება. ასეთ პირობებში ადამიანი ემსგავსება აჩრდილს, რომელსაც ამ ქვეყნად დარჩენია მხოლოდ ოხერა და ვაება (იხ. ლექსი „ძმაო რაფიელ“); ეს სევდა მას კიდევ უფრო მძაფრად აქვს გამოხატული ლექსში „წუთისოფლისაგან დატანჯული“. ეს ლექსი მიძღვნილია დის—ანა ჭავჭავაძისადმი, რომელიც რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს მობალიხედ წავიდა ჯარში, როგორც „მოწყალების და“ და სახადისაგან გარდაიცვალა 1878 წელს არდაგანში.

მარტობისა და მწუხარების გრძნობას ბ. ჯორჯაძისა გადაჰყავს წარსულის მოგონებაში. არსებული

მდგომარეობით უკმაყოფილო მწერალი ქალის შეგნებაში დგება წარსულის მიმზიდველი სურათები. სიძველის ნაშთების, ნანგრევების ხილვა მას აახლოვებს წარსულთან. სევდის გასაქარვებლად იგი მიდის იქ, სადაც დაცული იყო გარდასული ცხოვრების სახეები:

„მივილტვი ხოლმე ადგილს უდაბურს...
ანუ ძველს პალატთ ჩამონგრეულთა,
რომელნიც ფიქრზე ფიქრს მომიმატებს
და სასაფლაო წინაპართ ჩემთა,
აჩრდილს ყოვლად რომ წარმომიდგენს“...
(ა. წ-ს“)

წარსულის ნიავის ქროლევა, ძველი ცხოვრების ნანგრევების ხილვა კიდევ უფრო მეტ მკმუნვარებაში ხვევს ბ. ჯორჯაძეს, რადგან მის წინაშე დგება ცოცხალი მოგონებანი ბრწყინვალე და მიმზიდველი ისტორიული სინამდვილისა. შორეული წარსული მის შემეცნებაში იხატება ფანტასტიკურ ფერებში:

„ფიქრი დარაჯობს უხილავ ძალებს,
ეს წარმომიდგენს დროს განვლილსა,
შშენიერ გრემსა, ქალაქს გავსილსა,
ტახტსა და პალატს, დიდ შემოსილსა,
მასხედ მორკმულს მეფეთ, სპათ დაწყობილსა.“
(„ნაქალაქევი“)

ოდესღაც სიცოცხლით და მოძრაობით სავსე კუთხე, ახლა სასაფლაოს წარმოადგენს, „წალკოტის“ ნაცვლად „ქალაქ-ტევრია“. ასეთი მდგომარეობა მწერალ ქალში იწვევს გულის ტკივილს.

ბ. ჯორჯაძისა არ იყო დაშორებული ბუნების რომანტიკულ გაგებასაც. აწმყოზე გულგატეხილი მწერალი ქალი გარბოდა ბუნებაში და იქ ექიებდა სიმშვიდეს. გაზაფხულის სასიამოვნო ლამაზი სურათების ხილვა მისში იწვევს ასეთივე საამო წარმოდგენას „მეორე“, „მიღმა“ ქვეყნიური ცხოვრების შესახებ. ეს „მიღმა“, „მეორე“ ქვეყანა ბ. ჯორჯაძის შეგნებაში იხატება, როგორც რეალური სამყარო, რომელიც უპირისპირდება „უსიამოვნო“ „მიწიერ სინამდვილეს“.

გარდა იმისა, რომ ბ. ჯორჯაძისა ბუნებასთან ცდილობს მისტიკური კავშირის გაბმას, მასშივე აქსოვს იგი თავის სურვილებსა და განცდებს. მისი გაგებით, ბუნების მგრძნობელობა ხშირად საკვირველ სახეს ღებულობს. მაგალითად, არაგვს შეუძლია ერთმანეთისაგან გაარჩიოს მტერი და მოყვარე, თავის სამშობლოს, საქართველოს საზღვრებში ის „ხტის და თამაშობს, მაგრამ რაჟი გასცილდება მას, კმუნვით მავალობს“. ეს კიდევ ცოტაა. არაგვი თავისგებურ ეროვნულ-პატრიოტულ განწყობილებასაც ამქლავნებს: თავისი ქვეყნის შვილს იგი უღიმის, მხიარულად ხედება, „ღედის რძეებ... შეერგება“, ხოლო უცხოელს „მკვახედ სქვრეტს, სულ არ უტკბება“.

ამ ხანებში ბ. ჯორჯაძისა გადადის ეპიკური შემოქმედების სფეროშიც. იგი წერს ე. წ. რომანტიკულ პოემას. ასეთია „შუამთის მონასტრის მწირი“, რომელშიც წარმოდგენილია ცხოვრებისაგან გაქცეული ადამიანის სახე.

გადის დრო და ცხოვრების მიმდინარეობა ბ. ჯორჯაძისა, ნაცვლად „უსაგნო“ რომანტიკული, განყენებული ოცნებისა, აიძულებს დაისახოს არსებული სინამდვილის ათვისების უფრო აქტიური გზა. ამ დროიდან მის პოეზიაში წარსული და აწმყო, ოცნება და სინამდვილე მძაფრად, ეჯახება ერთმანეთს. ბ. ჯორჯაძისათვის უკვე ნათელი ხდება, რომ გოდებას, მოთქმას არავითარი სარგებლობა არ მოაქვს ადამიანისათვის („ლეილას“). აქედან მის შემოქმედებაში თანდათან თავს იჩენს რეალისტურ-პროგრესიული ტენდენციები.

მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ბ. ჯორჯაძის შემოქმედებაში პატრიოტიზმის თემას. ამ მხრით დამახასიათებელია მისი „არაგვი“, „ა...“, „მთიულური“, „წუთისოფლისაგან დატანჯული“, „ვინ არ ქადაგებს“, „საქართველო“, „ლენქორანი“; ნატურა, „მოჩვენება“. სამშობლოსადმი სიყვარული ჩვენი მწერად-ქალისათვის უძლიერესი გრძნობაა. „კაცი თავის ტკბილ სამშობლოს

აბა, როგორ დაივიწყებს“, „იმის სიყვარულს რა აღ-
მოთხერის, რაც გულში ჩანერგილია, ოდეს დრო მიწას
დააყრის, ის დღეც კი მისთვის ტკბილია“.

ბ. ჯორჯაძისა თავის ლექსებში წარმოგვიდგენს
მშობლიური ქვეყნის პლასტიკურ სურათებსაც:

„საქართველო კეკლუც ქალს გავს,
საპატარძლოდ მოკაზმულსა,
კავეასიის მთა რომ ადგა იავეს.
ჭგავს დევ-გმირსა—მის დამცველსა.
აქ უპვერტავე შეფუთქენილ ვარდს,
გარდაშლილსა მიწის ფერად,
გაიქარეებ გულიდან დარდს—
როს ბულბული დაჰყუფს ტკბილად.
ბუჩქნარებში იქით ჰხედავ
ზამბახ-იას შეკონილსა,
ზეფირი რომ ზედ დაჰქროლავს,
უკმევს ყველას სუწანელ სუნსა.
კლდიდან წყარო მოჩქრიალე,
ველს აღმასებრ ეფინება.
დამაშვრალსა და მწყურვალეს
უკვდავებად ეგემება.
არც აკლია მას სიმდიდრე,
არც ნიჭი და არც გონება,
თუ ეღირსა ცოტა ადრე,
რასაც გულით ელოდება...
სამოთხეა ან ედემი,
ღეთის ნაკურთხი სიუხვითა,
და სიცოცხლე აბა, ჩემი,
როგორ იყოს სხვაგან ვითა?“

(„საქართველო“)

ასეთი ლამაზი და მომჯადოებელია სამშობლო, რო-
მელსაც მუდამ გარს ეხვეოდნენ მტრები და ცდილობ-
დნენ მის დამორჩილებას. მაგრამ სამშობლოს მოყვარუ-
ლი შვილები თავდადებით და გმირულად იცავდნენ მას.
ბ. ჯორჯაძისა იმედით შეჰყურებს თავისი ქვეყნის მო-
მავალს:

„მაშ, ტურფაო საქართველო,
ფესვს გაიდგამ ძველებურად,
რომ კვლავ თავი ისახელო...“
(საქართველო“)

ეს შეგნება განსაზღვრავს ბ. ჯორჯაძის მთელ სასი-
ცოცხლო სულიწკვეთებას და პატრიოტულ მისწრაფე-
ბას. ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი იდეებით გამს-
ქვალული მწერალი ქალი ელოდებოდა თავისუფალი და
სუვერენული საქართველოს აღორძინებას.

ბ. ჯორჯაძისა გამოეხმაურა ა. წერეთლის სახელმო-
ხვეპილ „გაზაფხულს“. ცნობილია. რომ ა. წერეთელმა
ეს ლექსი დასწერა რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე
მეორის მოკვლის გამო, 1881 წელს 1 მარტს. ეს ფაქტი
ა. წერეთელმა ჩასთვალა ჩვენი ქვეყნის თავისუფლების,
გაზაფხულის დასაწყისად. ბ. ჯორჯაძისა წერს:

„ერთი მერცხლის შემოფრენით
არ იქმნება გაზაფხული,
თუნდ მიიღოთ სიამოვნით,
თუნდ მიწუხდეს სევდით გული...
ჯერ წინ გიჟი მარტი გვიძევს,
ცრუ აპრილი თან მოჰყვება,
წამს იწვიმებს, წამს თოვლს ურევს,
წამს მზე ნისლით იბურება;
გაზაფხულის ნიშნათ არის
ქუხილი და ხშირი გრგვინვა,
ცისარტყელა გადაეკერის,
ყველგანა სჩანს მსწრაფლი ელვა...
მაშინ დრო დროს მოაბრუნებს,
ნახავთ ტურფა გაზაფხულსა
და მრავალფრად ააყვავებს
ამ შენ მაშვალს დაჩაგრულსა“.

(„ა—ის“)

თავის პოეზიაში ბ. ჯორჯაძისა შეეხო სპეციფიკურ,
ე. წ., ქალთა საკითხსაც. იგი გამოდის ქალთა უფლე-
ბიანობის თავგამოდებულ დამცველად. პოეტურ ფორმებ-
ში იგი იძლევა თავისებურ „დეკლარაციას“ ქალთა უფ-
ლებისა და თანასწორობის შესახებ; ბ. ჯორჯაძისა მოი-
თხოვს, რომ ქალი უფლებრივად მამაკაცის თანასწორ
მდგომარეობაში იქნას ჩაყენებული ოჯახში, საზოგადოე-
ბაში, მიეცეს მას სწავლა.

ქალის ძველ, უუფლებო და დამცირებულ მდგომა-

რეობაში დატოვება შეუძლებელია. „დღეს კი სხვა ქვეყნებიდან ჩვენშიაც შემოვიდა ახალი დრო განათლებისა და აყვავებისა, ახლა მაინც ჩვენმა კაცებმაც დაანებონ თავი ზვაობას და მეშურნეობას, მისცენ თავიანთ დებსაც თანასწორი სწავლა და მიმართულება, რომ შეეძლოთ კიდევ კვალში ჩადგომა“.¹

მხოლოდ ასეთ პირობებში დაამტკიცებს ქალი თუ რა დიდი ინტელექტუალური შესაძლებლობაა მასში დაგროვილი; ისტორიულ სახელოვან ქალთა სახეების— ნინოს, თამარის და ქეთევანის გაცოცხლებით იგი წარმოგვიდგენს თავის საიდუმლო გმირებს.

* *

ბ. ჯორჯაძის პოეზია ხასიათდება ეპითეტების სიმდიდრით. ყურადღებას იპყრობს მხედველობითი ეპითეტები. ვხვდებით აგრეთვე ემოციური ხასიათის ეპითეტებს („ნაზი შრიალი“, „ტურფა ბუნება“, „ტკბილი სასმენი“ და სხვ.). ეპითეტების ეთიმოლოგიური შემადგენლობა ხასიათდება უბრალოებით (ერთი სიტყვა—ერთი ფუძე), იშვიათად შევხვდებით რთულ ეპითეტებს (ორი სიტყვის ან ორი ფუძის შეერთება).

ბ. ჯორჯაძის წყობილსიტყვაობაში ტაეპთა თანაზომიერება არ ატის დაცული. ერთსა და იმავე ნაწარმოებში სხვადასხვა ზომის ტაეპებია. იშვიათად შეხვდებით წმინდა ქორეულს და წმინდა დაქტილურ მეტრებს. სამაგიეროდ დიდი ადგილი უჭირავს მასთან შენაზავ (ე. ი. ქორე-დაქტილურ) ლექსებს. ბ. ჯორჯაძის უსაყვარლესი საზომი „შაეთელური“ და „ბესიკური“ ლექსებია. ვხვდებით აგრეთვე „შაირის“ ზომით დაწერილ ლექსებსაც.

ბ. ჯორჯაძის ლექსები თითქმის ყველა შერითმულია. გარეგანი რითმებიდან გვხვდება ორჯერადი და ოთხჯერადი მოსაზღვრე გარეგანი რითმები. მეტად გავრცელებულია ბ. ჯორჯაძის ლექსებში ჯვარედინი რითმები.

¹ იხ. ბ. ჯორჯაძისა— „ორიოდე სიტყვა ყმაწვილ კაცების საყურადღებოდ“, „კვალი“, 1893 წ., № 16.

ამ კომბინაციით არის შერითებული „მა... მიხაილოვნა ჩ-სას“, „ლოცვა ჩემი წინაშე ღვთის მშობლისა“, „ამაოება“, „ქნ. ნ. ჩ“. „ცისკარზედ მიმავალი“, „ა. წ-ს“, „დედა-შვილს“, „უძლენი დროებას“, „შუა მთის მონასტრის მწირი“, „ლეილას“, „ა-ის“, „ჩემს შვილს“, „კაცი“, „საქართველო“, ხარბპირს“, „ქ-ბო“, „საქმროს“, „ჩემს შაქროს“. ბ. ჯორჯაძის ლექსების რითმები უმთავრესად არა ზუსტი ხასიათისაა. ერთგვარობა მხოლოდ უკანასკნელ ხმოვან ბგერებსა და უკანასკნელ მარცვლის ერთ ან ორ თანხმოვანშია, დანარჩენი ფონეტიკური შემადგენლობა ძალზე აქრელებულია.

ბ. ჯორჯაძის ლექსებში უმთავრესად არა თანაბარ მახვილიანი რითმებია—ტაქების კლაუზულები სხვადასხვა ზომისაა. ხშირად ერთი ტაქის კლაუზულა დაქტილურია, მეორესი კი ქორეული, ხოლო რითმა ორმარცვლოვანი ან კიდევ კლაუზულები ორმარცვლოვანი და სამმარცვლოვანია, რითმა—ერთმარცვლოვანი. სწორედ ამით აიხსნება ის ნაკლები მუსიკალობა, რაც ახასიათებს ბ. ჯორჯაძის ლექსებს.

ენა ბ. ჯორჯაძისა ძველი, „დარბაისელთა“ ენაა, რომელაც საეკლესიო ენის გავლენისაგან ჯერ კიდევ ვერ განთავისუფლებულა, მაგრამ ახალ ენასაც, ახალ დროსთან ერთად დიდი გავლენა მოუხდენია მასზე და მეორე პერიოდში მძლავრად შექრილა მის პოეზიაში.

* *

მე-19 საუკუნის ქართული დრამატურგიის განვითარებაში ბ. ჯორჯაძეს თავისებური და თვალსაჩინო ადგილი უკირავს. რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე (60—80-იან წლებში) მისი დრამატიული ნაწარმოებები ხშირად იდგმებოდა ქართულ სცენაზე. გ. ერისთავის და ზ. ანტონოვის პიესებთან ერთად ბ. ჯორჯაძეც საქ-ზაო საზრდოს აძლევდა ჩვენს ღარიბ სცენას.

1862 წ. 17 თებერვალს საქველმოქმედო მიზნით პირველად დაიდგა ბ. ჯორჯაძის დრამა „შური“. პრესაში

ამ პიესამ მოწონება ჰპოვა. „ჩვენმა მწერალმა ქალმა, ჩვენს ლიტერატურას აჩუქა მახვილგონივრულად დაწერილი დრამა“, —წერდა „ცისკარის“ რეცენზენტი.¹ ქართველმა საზოგადოებამ ეს პიესა გულთბილად მიიღო.²

დიდი გამოხმაურება ჰპოვა ბ. ჯორჯაძის კომედია „რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“. ეს პიესა საკმაოდ დიდხანს შერჩა ქართულ სცენას. მე-19 საუკუნის უქანასკნელ წლებშიაც კი იგი ჩვენი თეატრების რეპერტუარში მტკიცედ იყო დამკვიდრებული. ამ პიესით რამდენიმეჯერ გაიხსნა ტფილისში ქართული დრამის სეზონი. „პიესა ბ. ჯორჯაძისა ჩვენ ძალიან მოგვეწონა მშვენიერის ენითაც, შინაარსითაც და სცენის მხრითაც. ის არც ერთ გ. ერისთავის დროინდელ პიესებს არ ჩამოუდგება უქან და ზოგიერთ იმათგანს ბევრადაც სჯობიან“.³ მეორე რეცენზიაში ვკითხულობთ: „2 კრისტეშობისთვის წარმოადგინეს ჩვენი ერთად-ერთი ნიჭიერი მწერალი ქალის კნ. ბარბარე ჯორჯაძის სამმოქმედებიანი კომედია „რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“. კნ. ჯორჯაძის კომედია უეჭველია ერთ საუკეთესო ორიგინალურ კომედიად უნდა ჩაითვალოს ჩვენს დრამატიულ ლიტერატურაში“.⁴

ბ. ჯორჯაძის ორი დრამატიული ნაწარმოები — „მკითხავი“ და „მშვენიერი კეკელა“ არ დადგმულა სცენაზე. „მკითხავში“ იგი იცავს თავის უფალი სიყვარულის აზრს. ქალი შეუზღუდავი უნდა იყოს თავისი გრძნობების გამოხატვაში. მას არ უნდა ზღუდავდეს წოდებრივ-ტრადიციული ცრუმორწმუნეობა. სიყვარული უკეთილშობილესი გრძნობაა და მისთვის ბორკილების დადება არ შეიძლებაო.

„შური“ ვითარდება რომანტიკულ ხაზებში. კოლი-

¹ „ცისკარი“, 1862 წ., № 2.

² სხვათა შორის, აღსანიშნავია, რომ „შურის“ პირველ წარმოდგენაზე ქალების როლებს ასრულებდნენ მამაკაცები (მაჩაბელი და სარკისოვი).

³ „დროება“, 1879 წ., № 182.

⁴ „დროება“, 1879 წ., № 249.

ზიებში ნაწარმოებში იქმნება სიყვარულისა და სიძულვილის ერთმანეთთან შეჯახების ნიადაგზე. ამ ნაწარმოებში ნაჩვენებია „გულკეთილი“ მემამულის ვახტანგ ზარიბაძის ოჯახი და კარმიდამო. ამ ოჯახის დამამშვენებელია სოფიო, რომელიც უყვარს ახალგაზრდა თავადს ლევანს. მაგრამ მათ ბედნიერებას ხელს უშლის ზარიბაძიანთ ოჯახში აღზრდილი უპატრონო სიდონია. ამ უკანასკნელსაც უყვარს ლევანი. ამიტომ იგი იმსკვალება შურისძიების გრძნობით სოფიოსადმი, განზრახ სასერიანოთ მიჰყავს იგი და აგდებს წყალში, რათა თავიდან მოიშოროს. თითქოს სიდონიას ბედმა გაუღიმა, ზეიმობს გამარჯვებას, მაგრამ სრულიად მოულოდნელად დახრჩობას გადარჩენილი სოფიო უბრუნდება ოჯახს. აშკარადება სიდონიას ბოროტმოქმედება.

ამ დრამაში ბ. ჯორჯაძისა ატარებს იდეას, რომ ზეცა სჯის უმადურს, ბოროტს თავისი მოქმედებისათვის.

„რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“-ში მოცემულია ეკონომიურად დაცემული მემამულის ტიპი. თავად იულონს აღარ გააჩნია მატერიალური საფუძველი. ამავე დროს იგი ნათლად ხედავს, თუ რა დიდი ძალა მოიპოვა ფულმა. ოღონდ როგორმე ფული იშოვოს მან და ამისათვის არაფერს არ ერიდება, სირაჯს გაროზგვასაც კი უპირებს სრულიად უმიზნოდ, იქნებ ამ უკანასკნელმა ქრთამი შემადლიოსო. კვებნა, სიცრუე მისი სტიქიაა. იულონი გრძნობს ეკონომიურ ნიადაგმორღვეულობას და გაფაციცებით დაეძებს გზებს გადარჩენისათვის. ამ გზას პოულობს მდიდარი გონჯი სომხის ქალის შერთვაში. მაგრამ დახეთ უბედურებას! მისი ახალი მეუღლე უარს აცხადებს დაუმტკიცოს თავისი ჭონება ქმარს. ჩვენი თავადი პირში ჩალა გამოვლებული რჩება.

პიესის სიუჟეტის ასე დამთავრება ბ. ჯორჯაძის მხრით „უტაქტობა“ იქნებოდა, რადგან თავისი გმირის ბოლომდე დამდაბლება არ უნდოდა. მას ეცოდება იულონი და აი, მოულოდნელად სოფლიდან ჩამოდის მოურავი, რომელიც ატყობინებს იულონს, კარგა ხნის

წინათ ტყვეობაში წაყვანილი პირველი ცოლის დაბრუნებას. ამავე დროს მოდის შიკრიკი ცნობით, რომ იულონის ვაჟმა შეირთო მზითვიანი მდიდარი ქალი. პიესის ასეთი ფინალი არ წარმოადგენს მოქმედების განვითარების ბუნებრივ დასკვნას, ის უფრო გვაგონებს „deux ex machina“-ს.

რა უნდოდა ამ ნაწარმოებით ეთქვა ბ. ჯორჯაძეს? ის, რომ თავადაზნაურობის დაცემა გამოწვეულია თვით მისივე უწესო და უკაირათო ცხოვრების შედეგად. თავისი შერყეული მდგომარეობის გამოსწორების საშუალებაც თავადაზნაურობამ ისევ თავის წრეში უნდა ეძიოს, თავისი ფიციანებისა და საქმიანობის გზით. ამაშია „ნამდვილი“ ცხოვრების საფუძველი. მის გარეშე არ არსებობს ხსნა თავადაზნაურობისათვის. ქალაქი და იქაური სიმდიდრე „ყინულია“, რომელზედაც ყოველთვის ფეხი დაუცურდება ამ წოდებას.

ჩვენის აზრით, აექსენტის ცაგარელის კომედიის ცნობილი მოქმედი პირი—ხანუმა, შექმნილია ბ. ჯორჯაძის ზემოთდასახელებულ კომედიაში გამოყვანილი მაქანკალი ქალის—მაქთალას გავლენით.

ბ. ჯორჯაძისა სხვა გარემოცვაშიც ხატავს ქართველ თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს. ესენი არიან მოხელეებად ქცეული მემამულეები, რომლებმაც დაივიწყეს თავიანთი მეურნეობა. ასეთია „მკითხავში“ ივანე. იგი იულონისა და სხვა თავადებისაგან განსხვავებით, მეტი აქტივობითა და ენერგიით ხასიათდება. მას თითქოს კიდევ შეუთვისებია ახალი ცხოვრებისათვის საჭირო მეთოდები. ივანეს შეგნებული აქვს, რომ ძველი წესით ყოფნა არ გამოადგება. იგი სახელმწიფო სამსახურშია, მომრიგებელი მოსამართლეა. მისი საქმიანობა გამოიხატება მამულების გარშემო ატეხილი დავის მოწესრიგებაში იმათ სასარგებლოდ, ვინც უფრო მეტ ქრთამს მისცემს.

ბ. ჯორჯაძისა არ თანაუგრძნობს ივანეს გზით წასულ თავადაზნაურობას. მისი წარმოდგენით, თავადაზნაურო-

ბის დაცემის ერთ-ერთ ფერმენტს წარმოადგენს მის წრეში შექრილი ჩინოვნიკური ფსიქოლოგია.

ბ. ჯორჯაძისა არ ერიდება თავადაზნაურული ახალგაზრდობის „გამათრახებასაც“ კი. იგი გვიხატავს „გაფეროპელებულ“ ახალგაზრდობას, რომელიც „ლანცკეტის“ თამაშში და „ვეჩერებში“ ატარებს დროს. ბ. ჯორჯაძის დამოკიდებულება მათდამი უარყოფითია.

თავის დრამატიულ ნაწარმოებებში ბ. ჯორჯაძე არ შემოზღუდულა მარტო თავადაზნაურობის წრის დახატვით. იგი შეეხო აგრეთვე გლეხობის მდგომარეობას ბატონყმობის დროს და მისი გაუქმების შემდეგ. ბ. ჯორჯაძის წარმოდგენით გლეხობის გაქირგება დაკავშირებულია თავადაზნაურობის დაცემასთან. ამ უკანასკნელთა მატერიალურმა შევიწროვებამ გავლენა იქონია გლეხობის მდგომარეობაზედაც. აქედან—ბ. ჯორჯაძის მისწრაფებაა ერთმანეთს დაუკავშიროს, უკეთ რომ ვსთქვათ, გააერთიანოს თავადაზნაურობისა და გლეხობის ინტერესები. ბ. ჯორჯაძისა ყოველთვის ცდილობს გაახსენოს გლეხობას, რომ ბატონყმობის დროს თითქოს ისინი უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ.

ბ. ჯორჯაძის პიესებში სხვაგვარად გამოიყურებიან ჩარჩ-ვაქრები. მწერალი ქალი მათდამი მტრულ, უარყოფით დამოკიდებულებას ამჟღავნებს. ყველგან პირველ ადგილზე წამოწეულია მათი ეგოისტური მიზნები, სიმდიდრის დაგროვების წყურვილი. სხვა მიზანი მათ არ გააჩნიათ. ანეტიკა, ბალდასარა და მათი მსგავსნი წურბელებივით მიეკვრიან ხოლმე თავადის ქონებას და მანამდე სწუწნიან, სანამ მთლიანად არ გამოაცლიან სისხლს. როდესაც ბალდასარას მიმართავენ, რომ მას უნდა „ყველას ტყავი გააძროს და დაიბრიყვოს“, იგი წარბშეუხრელად უპასუხებს: „ვაა, თუმანზედ ათი შაური ბევრია? ახალ სარგებელს ზედა-ზედ რომ მივეც, ათი კოდი პური უნდა მოგეცაო, ხუთი რის ჯანჯლობით დაგციცლე, სათქმელია „გოლვა იყო ხვნა ვერა ვქენო“. გლეხკაცი ღმერთთან აღებ-მიცემას თუ გაექცა,

აბა, შე რაღას დამიდგება“. ბაღდასარა საკმაოდ შობერ-ხებულია, მას ყოველ შემთხვევისათვის მზადა აქვს შესაფერი იარაღი.

მიუხედავად იმისა, რომ ბ. ჯორჯაძის დრამატიული ნაწარმოებნი თავის დროზე ქართულ სცენაზე საკმაოდ ხშირად იდგმებოდნენ და მაყურებელთა შორის ერთგვარი პოპულარობითაც სარგებლობდნენ, ისინი მაინც საკმაოდ მოისუსტებენ სცენიურად. მათში ინტრიგის განვითარება მკრთალია. საერთო კომპოზიციის სისუსტით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ამ პიესებში გვხვდება ზოგჯერ ფსიქოლოგიური დაუჯერებლობა და წინააღმდეგობანი („რას ვეძებდი და რა ვიპოვე“—უკანასკნელი მოქმედების დასასრული, „მკითხავი“ მე-3 მოქმედება); დასაწყისიდანვე ვერ ახერხებს 'ბ. ჯორჯაძისა მოქმედების თავისუფალ გაშლა-განვითარებას. ამიტომ არის, რომ ფაქტების შეხამება თითქმის ყოველთვის ნაძალადევი, ინტრიგის გახსნა არ არის ორგანიულად მომზადებული მოქმედების განვითარებით, მეტწილად მისი გახსნა ხდება სრულიად მოულოდნელად და დაუჯერებელი ხერხებით; ამ დრამატიულ ნაწარმოებებში შესამჩნევია ხალხური ენა, რაც ქარბად შეჰქონდა ბ. ჯორჯაძეს თავის თხზულებებში სამწერლო მოღვაწეობის მეორე პერიოდში.

* *

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში ბარბარე ჯორჯაძისა, მართალია, თავისი შემოქმედებით არ წარმოადგენს პირველხარისხოვან სამწერლო ფიგურას, მაგრამ მისი შესწავლა მაინც აუცილებელია. შეუძლებელია ჩვენი საზოგადოებრივ-კულტურული ყოფის მეტად თვალსაჩინო პერიოდის—სამოციანი წლების სრულად და სავსებით გაგება-გათვალისწინება ისე, რომ მასში სათანადო ადგილი არ დაეთმოს ბარბარე ჯორჯაძეს, როგორც ძველი თაობის თავისებურ მოღვაწეს.

ნინო ოკუპიანი

ჩირალდნებით განათებულ სანსუსის ბალში. 1877 წლის 18 მაისს დიდი ხმაურობა იდგა. ხალხი ომში მიმავალთ მიაცილებდა. საბრძოლო შეძახილები, დასადასათ სიმღერა, საკრავთა ხმა, მწყობრი გუგუნი აესებდა მიდამოს. სიჩუმე მხოლოდ მაშინ ჩამოვარდა, როცა ახალგაზრდა ქალის საამო ხმა გაისმა: „ნება მიბოძეთ, მეც გამოვხატო ჩემი გრძნობა თქვენდამი, ძვირფასო ძმანო! ჩვენ, თქვენი დანნი და ერთი მიწის შეილნი, მარადის თანამგრძობელნი ვართ თქვენი ქირსა და ლხინში; რატომღაც ცხოვრებას ისე დაუკანონებია, თითქოს, ჩვენ, ქალებს, არ გვქონდეს ნება, არც ძალა, რათა აღვიქურენეთ მტერთა ზედა საომრად და მამულის დასაცავად! მაგრამ წმინდის გრძნობით და სასოებით მარადის თქვენთან მყოფნი, გილოცავთ გზასა და ვევედრებით ზეგარდმო მამას, რომ განაგრძოს სიცოცხლე თქვენი მრავალეთამიერ, მოგცეთ მხნე გული და ძლევა მტერზედა, დაგაბრუნოთ სიხარულით ჩვენდა დიდებად და იმედად. გილოცავთ დროშას, გიძლოდეთ ჯვარი მთარველად და მხსნელად“. სიტყვას თან მოჰყვა ლექსი:

ოდეს ვიხილე მხედარნი ველად,
გამზადებულნი მამულის მცველად,
მათი სურათი მიჩნდა საგრძნობლად,
ხან სიხარულად, ხან გულის მწველად.
მამა-პაპანო, მიძინებულნო,
ვაჟაცობითა მარად ქებულნო,
თქვენ ბრძოლის ველზედ გამარჯვებულნო
და მამულისთვის დღემოკლებულნო,
აწ თქვენი სულნი ზეცად აღსილნი,
ვედრებად ჰყავით. განმზადებულნი,
რომ თქვენნი ძენი, თქვენებრივ მხნენი,
უკუ მოიქცენენ გამარჯვებულნი“.

ამის შემდეგ ქალმა მდაბლად დაუკრა თავი ომში
შიმაგალთ და გადასცა დროშა.

მოხდენილად წარმოთქმულ სიტყვას და ლექსს დამ-
სწრენი შემდეგში ხშირად იგონებდნენ და ხოტბას ას-
ხამდნენ ნინო აბაშიძე-ორბელიანისას.

* *

ნინო ორბელიანი დაიბადა 1838 წელს, სოფელ
ახალქალაქში. მისი დედა—მაკრინე, დიდი მოურავი
გიორგი სააკაძის შთამომავალი იყო. იგი 1832 წლის
შეთქმულების მონაწილე ლუარსაბ თარხნიშვილის ასუ-
ლი გახლდათ. დედა, ჩვენი მწერალი ქალისა, იმდროის
შესაფერად განსწავლული და მწიგნობარი ქალი ყოფი-
ლა, მას ზეპირად სცოდნია „ვეფხისტყაოსანი“, რო-
მელსაც, თურმე გაბმულ სიმღერით კითხულობდა. „დიდ
მაკრინეს ყველა იცნობდა; მახსოვს, ბავშვობისას დეი-
დამ მითხრა,—მოგვითხრობს ეკატერინე გაბაშვილი,—
უნდა გიჩვენო თარხნიანთ ლამაზი მაკრინეო. როცა მი-
ვედით ოთახში, ძველს ქართულ ტანსაცმელში გამოწ-
ყობილი ქალი მოგვეგება, რომელიც მეტისმეტად გაჭი-
მულად ლაპარაკობდა“ (ძველად, თურმე, ყველა ამნაი-
რად საუბრობდაო,—დასძინა ეკატერინე გაბაშვილმა);
მამა ნინოსი—სვიმონ აბაშიძე,—საკმაოდ შეძლებულ მე-
მამულედ ითვლებოდა. იგი ცხოვრობდა თავის მამულში,
სოფ. დილიკაურში. სვიმონ აბაშიძე ცნობილი იყო,
როგორც სიტყვამახვილი და კარგი მელექსე.¹

დედამ პირველ რძესთან ერთად ჩაუწვეთა მომავალ
პოეტ-ქალს დედაენის სიყვარული. ჯერ კიდევ 5—
წლის ბავშვი ანცვიფრებს მახლობელთ თავისი მგზნე-
ბარე წარმოსახვის უნარით და ყველაფრისადმი ინტე-
რესით. ბავშვის წარმოდგენაში ცხოველმყოფელდებიან
დედის მიერ ნაამბობი ზღაპრები; მინდურის ყვავილები
თავისი სურნელებითა და შესანიშნავი მოკაზმულობით,
ფერად-ფერადი პეპლები აჯადოებენ მას.

¹ გაზ. „საქართველოს“ დამატება, 1916 წ., № 11.

ნინო ბუნებითვე ოცნების მოყვარული იყო. რვა წლისა ყოფილა იგი, როდესაც ბიძას საჩუქრად წითელი კაბა ეყიღნა. ამ კაბით სოფლის გოგო-ბიჭებთან ერთად სასეირნოდ წასულა. თამაშით გატაცებულ ბავშვებს რამდენიმე ხნის შემდეგ შეუნიშნავთ ქვაზე ჩამომჯდარი პატარა ნინო, თავისთვის რალაცას იმეორებდა. განცვიფრებული ბავშვები შემოხვევიან. ნინომ თურმე მდინარე თეძამს მიუთითა და დაუმატა: „გოგოებო, ბაყაყები მკითხამენ: „წითელი კაბა ვინ გიყიდა? ვინ გიყიდა?“ მეც ვეუბნები: „ძიამ მიყიდა, ძიამ მიყიდა, მეთქი“.

მიუხედავად ოჯახში მეცადინეობისა და თვითგანვითარებისა, ნინო არ უნდა ჩამორჩენოდა არსებულ წესს, მას უნდა გაეგლო ის „კურსი“, რომელიც ახალქალაქში არსებობდა და ოსტატი თამარ თარხნიშვილი ხელმძღვანელობდა. ეს ოსტატი არც თუ ისე შორს ცხოვრობდა. მალლობზე, ხილის ბაღებით შემოსილ „გარიყულაში“, ყოველ დილით ზურგზე შესმულ ნინოს მიაქროლებდა თარხნიანთ ერთგული ყმა პეტრუა კაკრაშიძე. ოსტატი მისვლისთანავე სხვა ბავშვებთან ერთად ტახტზე დასჯამდა და კალთაში ჩაუღებდა წიგნს — ტყავის კაზმიან „დავითს“. ჯერ ერთი წაიკითხავდა, ორს თუ სამ სტრიქონს, შემდეგ მეორე. ამას ასოების წერაც მოყუებოდა. ის, ვისაც ბინა ოსტატთან ჰქონდა, სწავლის შემდეგ იქვე რჩებოდა, ნინო კი, კვლავ მხრებზე შესმული მოყავდა სახლისაკენ პეტრუას.

თოთხმეტი წლის ნინო მიათხოვეს ქუთაისის საგუბერნიო სასამართლოს გამომძიებელს — ევგენი მაისურაძეს. მდიდარი სულისა და გონების ყმაწვილი ქალი მოაშორეს სოფლის ლალ ცხოვრებას. იგი უცხო გარემოცვაში ჩავარდა. ამას ზედ დაერთო შეუღლის უცნაურობანიც. ამ პირობებში ცხოვრება კი მისთვის თანდათან აუტანელი ხდებოდა. მოკლე ხნის შემდეგ ყველასათვის ცხადი შეიქმნა ევგენი მაისურაძის ფსიქიური დაავადება. იგი მოათავსეს სააგადმყოფოში, სადაც მალე გარდაიცვალა.

16 წლის ქალი დარჩა მარტოხელა ექვსი თვის ვაჟით.

ბავშვზე მზრუნველობამ, ცხოვრებაში მეტი პასუხისმგებლობის შეგნებამ კიდევ უფრო გააღრმავა მასში ცოდნის შეძენის სურვილი. იგი განაგრძობს თვითგანვითარებას. 16 წლის ქალის ნორჩი გონება დაიპყრო შოთა რუსთაველმა, დ. გურამიშვილმა, ა. ქავკავაძემ, ნ. ბარათაშვილმა. ამ მწერალთა ნაწარმოებებმა გაწრთვნეს ნინოს გონება და გაუღვივეს დიდი წყურვილი ლიტერატურული მუშაობისა. თავისდაუნებურად იღებდა იგი ფანქარს და წერდა. თუ ბ. ჯორჯაძე ახალგაზრდობის ხანის ნაწერებს სათუთად ინახავდა, ნ. ორბელიანი მათ დაწერისთანავე ხედა და თავისთავს არწმუნებდა, „ამ დიდი მწერლების მიბაძვა რა ჩემი საქმეაო.“

„ურწმუნობას“ მდგომარეობიდან ნ. ორბელიანი განსაკუთრებულმა გარემოებამ გამოიყვანა. ახალგაზრდა ქალი ცხოვრობდა ქუთაისში. იგი გაერია მოწინავე თავადაზნაურულ საზოგადოებაში. საღამოები, შეხვედრები, შეკრებანი იტაცებენ მას. აქ გამოამეღავენა ნინომ თავისი პოეტური ნიჭი. იმ ხანად ქუთაისში ცხოვრობდნენ—პ. იურკევიჩი, გ. აგიაშვილი, გიორგი სვიშონის-ძე წერეთელი. 1861-62 წ. ქუთაისში დროებით ჩამოდიოდნენ აკაკი წერეთელი და მამია გურიელი. „როდესაც ქუთაისში ვცხოვრობდი,—მოგვითხრობს ნ. ორბელიანი,¹—ერთ საღამოს შევიკრიბენით იურკევიჩის სახლში: აკაკი, მე, მამია გურიელი, გიორგი თუმანიშვილი (მოხუცი კაპიტანი), გიორგი აგიაშვილი, მისი ცოლი ნატალია (დადიანის ასული), კეკელა აგიაშვილის ქალი და სხვები. მასპინძელი იყო კესარიო იურკევიჩისა, დედა რუს-იმერლისა. მთელი საღამო ლექსების თქმით გავატარეთ: ზეპირად გვიკითხავდნენ თავის თხზულებათ აკაკი, მამია გურიელი

¹ „თფატრი და ცხოვრება“, 1915 წ., № 14.

და თუმანიშვილი. ისე გავიდა ლამე, რომ განთიადმა დაგვანათა; აკაკი გაგვექცა, მეძინებო; განთიადზე შემოგვიტანეს ჩაი, ჩაის თან შემოყვა ლექსი აკაკისა. შეგვექმნა ერთი ალიაქოთი: არა, მე წაუციოთხავ, არა, მეო! რა თქმა უნდა, შამიას მიენდო წაკითხვა და მასთანაც იყო მიწერილი. აი, ეს ლექსი:

„ძმარ, დასტები მათითა,
მაშინ შენზე მათითა,
შენ მანდ დარჩი ნეტარი,
მე წამოველ მათითა,
ანგელოსთა სადარი,
შენი ნორჩი სად არი,
გულმა მიაშობო: თურმე
შენ ხარ მისი სადარი“.¹

ნინოს მეგობრებისა და ნაცნობების წრე თანდათან ფართოვდებოდა. პირადი ურთიერთობა მაშინვე პოეტურ მიმართებებში გამოიხატებოდა.²

1864 წელს ნ. ორბელიანი „ცისკარში“ დასაბეჭდად ჰგზავნის თავის ლექსებს. როგორც ყოველი დამწყები მწერალი, ისიც მოუთმენლად მოელის თავისი დასტამბული ნაწარმოების ხილვას; მართლაც, 1864 წელს „ცისკარის“ აგვისტოს ნომერში გამოქვეყნდა მისი ლექსი.

---

¹ შემდეგ ეს ლექსი უფრო გავრცობილი სახით დაიბეჭდა „ცისკარში“ (1865 წ. დეკემბერი) სათაურით: „მ...ს...“ თარიღი უზის 1862 წ. ჩვენის აზრით, ეს ლექსი შინაარსეულად შეეხება კეკელა აგიაშვილის ქალს. ამ დროს ა. წერეთელი და მ. გურიელი ეტრფოდნენ მას. ა. წერეთლის ლექსი „კეკელას ალბომში“ და მ. გურიელის „ჩემო კეკელა“ ამ ქალისადმი მიძღვნილი.

² ჩვენამდე მოაღწია ამ მიმართებების ნაწილმა. იგი მიძღვნილია გ. ს. წერეთლისადმი, კესარიასადმი, კონსტანტინასადმი და სხვ. დატულია აგრეთვე ნინოსადმი მიწერილი მიმართებები: გ. აგიაშვილისა, გ. სვ. წერეთლისა, მ. გურიელისა (ტფ. სახ. მუხ. წ. კ. ფონდში № 1678, 1679, 1680 და მწ. მუზეუმში № 484).

ამ დროიდან იგი განუწყვეტლივ მუშაობს ლიტერატურის სარბიელზე.¹

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 60-იან წლებში ნინო დაუახლოვდა ქუთაისის მოწინავე საზოგადოებას და სულ მალე ამ საზოგადოების შესამჩნევი წევრი შეიქმნა. როდესაც ქუთაისს ალექსანდრე მეორე უნდა სტუმრებოდა, ქუთაისის გუბერნიის მარშალმა შეარჩია თვალტანადი ყმაწვილი ქალები და ვაყები; ქალადიდში მეფის შესახვედრად გამოყოფილ ცხენოსან ქალებს ნინო აბაშიძე მიუძღოდა წინ. დიდმპყრობელის საპატივცემულოდ გამართულ ვახშამზე ნინოს ცეკვამ ნეფის ყურადღებაც მიიპყრო. რამდენიმე ხნის შემდეგ პეტერბურგიდან ახალგაზრდა პოეტმა ქალმა საჩუქრად ძვირფასი გულის ქინძისთავი მიიღო.

1861 წელს, 3 მარტს იმერეთის საზოგადოებამ ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძისა და გიორგი ბესარიონის-ძე ლოლობერიძის მეთაურობით, ქუთაისში პირველი ქართული წარმოდგენა გამართა. წარმოდგენილ იქნა გ. ერისთავის „გაყრა“. მაშინ ქალის სცენაზე გამოსვლა საძრახის საქმედ ითვლებოდა. ნინო არ შეუშინდა საზოგადოების მიერ ყბად აღებას და ამ კომედიაში მკარინეს როლი შეასრულა.² შემდეგში იგი კიდევ მეტად უახლოვდება ქართულ სცენას. „1862 წ. რუსეთიდან დროებით ჩამოვედი ქუთაისში და აქა ვცხოვრობდი,— მოგვითხრობს აკაკი,— არათუ ვასართობი იმ დროს ქალაქ ქუთაისს არ მოეპოვებოდა. რა დიდი მოწყენილობა იყო! გიმნაზიის მასწავლებელი მოსიძე მოვიდა ჩემთან და მითხრა— მოდი, ერთი ვსინჯოთ და „მზის

---

¹ გარდა „ცისკარისა“, ორბელიანი თანამშრომლობდა „დროებაში“, „ივერიაში“, „მნათობში“, „კვალში“, „თეატრში“, „თეატრსა და ცხოვრებაში“, „სახ. გაზეთში“, „ცნ. ფურცელში“, „ნაკადულში“ და სხვ....

² საჭიროა აღინიშნოს, რომ ამ პირველ წარმოდგენის მოქმედ პირთა შორის ნ. ორბელიანი გამოცხადებულია მეუღლის გვარით — ნ. მაისუროვისა („ცისკარი“. 1861 წ., მარტის თვისა).

დაბნელება“ წარმოვადგინოთ როგორმეო, და თუ ქალები არ გამოვლენ სცენაზე, ახალგაზრდა ვაეები გამოვიყვანოთ მათ მაგიერო. მე გადავეცი ეს ჩემი განზრახვა ახალგაზრდა აბაშიძის ასულს, დღეს ნ. ორბელიანისას, რომელიც მამიდად მერგებოდა. მან იკისრა სცენაზე გამოსვლა და დაიყოლა მისი მეგობარი ქალი კეკელა აგიაშვილისა და შევეუდღეით საქმეს. ეს პირველად იყო იმერეთში ქართველი ქალების გამოსვლა და ისიც ოჯახისშვილებისა. წარმოდგენამ კარგად ჩაიარა და ცუდიც რომ ყოფილიყო, უჩვეულო ხალხს კარგად მოეჩვენებოდა; იმ ზამთარში სამჯერ გაგვამეორებინეს. გაზაფხულზე წაველ ისევ რუსეთს და რამდენიმე წელიწადი იქ დავჩრჩი“. ¹

გასაკვირი როდია, რომ დიდი ნიქისა და ბედნიერი გარეგნობის გამო ნინო აბაშიძის ასულს ბევრი თაყვანისმცემელი ჰყავდა. ამათ შორის შტაბს-კაპიტანს გიგო კონსტანტინეს-ძე ორბელიანს ყოველგვარი წინააღმდეგობა გადაულახავს და ნი-იანი წლების მეორე ნახევარში ნინო დაღესტანს გაუტაცნია. მცირე ხნის შემდეგ გ. ორბელიანი სამხედრო სამსახურიდან გადამდგარა და ცოლითურთ თავის მამულში, სოფელ ტანძიანში დასახლებულა.

ნინო ორბელიანი ლიტერატურულ მუშაობას აქაც აგრძელებს. თვითგანვითარებასა და მეცადინეობასთან ერთად იგი მეურნეობის არეული საქმეების მოწესრიგებასაც შეუდგა და სულ მოკლე ხანში სოფლელების გულიც მოიგო. „სულ ნინო ხანუმს, ნინო ხანუმს მეძახიან, მე ვარ მათი მასწავლებელი, მკრელი, მკერავი და ექიმიცაო“, — სწერდა იგი თავის მოსიყვარულე ბიძაშვილს ბაბაღე თულაშვილს. ორი წლის შემდეგ გიგო ორბელიანმა დასტოვა სოფელი და ტფილისში გადმოსახლდა, სადაც მამულების (ყიზლაჯოს, საქეს, ტანძიანს, ჯილლოს, შახნაზარის) შემოსავლით ცხოვრობ-

¹ „თემი“, 1912 წ., № 55.

დნენ; სულ მალე მამულების შესამჩნევი ნაწილის დაგი-
რავებაც დაიწყეს. ნ. ორბელიანის ყოფილმა მზარეულმა
— გ. თურქაძემ შემდეგი გადმოგვცა. „13 წლისა ვიყავ,
როდესაც ნინოსთან დავდექი თოფალაშვილის სახლში,
ჩუღურეთში. ეს 1878 წელს იყო. გიგო ბანკში მუშა-
ობდა შემფასებლის თანამდებობაზე. წელიწადში ლალის
ფული 700 თუმანი მოსდიოდათ, მაგრამ არ ყოფნიდათ;
ბევრი მამულები დაგირავებული ჰქონდათ, მაგრამ მათ
გამოხსნას ვეღარ ახერხებდნენ. კნენა მუდამ იმას ჯავ-
რობდა, ქონება ვალში გვეკარგებოა“.

ტფილისში დასახლება ნ. ორბელიანისათვის სასი-
ხარულო იყო. იგი უშუალოდ დაუახლოვდა ლიტერა-
ტურულ გამოცემებს, ეურნალ-გაზეთებს, გაიჩინა ნაცნო-
ბებისა და მეგობრების ახალი წრე. თამამად შეიძლება
ითქვას, რომ წარსული საუკუნის 70-90-ან წლებში
ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების კულტურის დარ-
გში ღირსშესანიშნავი არაფერი მომხდარა, რომ
ნ. ორბელიანს მონაწილეობა არ მიეღო. ტფილისშიც
იწყო ნინომ ქართულ სცენაზე მოღვაწეობა. ბუნე-
ბისაგან ჩინებულის ნიჭით დაჯილდოვებულს, საკმაოდ
დიდი არტისტული ტემპერამენტიც ჰქონდა. საოცარი,
მეტყველი სახის მოძრაობის წყალობით ნინოს განცვი-
ფრებაში მოყავდა თეატრის საზოგადოება. სცენისადმი
სიყვარული ნ. ორბელიანს დიდხანს შერჩა. არა ერთ-
ხელ უხილავთ იგი სცენაზე— „გაყრაში“, „მზის დაბნე-
ლებაში“, „ვეფხისტყაოსნის“ ცოცხალი სურათების
დადგმაში, სადაც მას ფატმან ხათუნის სახე განუ-
სახიერებია;¹ „მეფე ლირში“, როდესაც იგი პირვე-
ლად დაიდგა,² მას რეგინას როლი შეუსრულებია.
ნინოს უთამაშნია აგრეთვე გ. წერეთლის „დარიაში“³
და სხვ.

სცენიური მოღვაწეობის გარდა ნინო მონაწილეო-

¹ 1882 წ., გაზ., „Кавказ“, № 39.

² 1883 წ., „დროება“, № 37.

³ 1880 წ., „დროება“, № 257.

ბას ლებულობდა თითქმის ყველა საზოგადო საქმეში. იგი წერა-კითხვის გამაერცელებელი საზოგადოების თვალსაჩინო წევრია. 80-ან წლებში იგი ხელმძღვანელობდა დამზოგველ-გამსესხებელ ამხანაგობას¹; 900-იან წლებში დახმარებას უწევს მარიამ დემურიას—ნაძალადევი ბიბლიოთეკის დაარსების საქმეში. იგი ეხმარებოდა ყველა გაქირვებულსა და უბედურს. საკმარისია გადავათვალიეროთ მისი პირადი წერილები, თითქმის თვითველ მათგანში შევხვდებით სხვების გაქირვებაზე საუბარს და ზრუნვას. ნ. ორბელიანი არ ეკუთვნოდა „მიუწვდომელ კნეინათა“ რიცხვს, მისი ბინა ყოველთვის სავსე იყო ხალხით, რომლებიც გაქირვების დროს რაღაცას მოელოდნენ, თუნდაც გულმხურვალე თანაგრძობას. საინტერესოა, როდესაც 1899 წელს პოეტი ქალი გაემგზავრა შვილთან პეტერბურლში—ქალაქმა განცვიფრებაში მოიყვანა იგი თავის გრანდიოზულობით, უზარმაზარი სახლებით და ნევის გამზირით; ეს ქალაქი მას რაღაცნაირ ფანტასტიკურ თეატრალურ დეკორაციად ეჩვენებოდა, მაგრამ მარმარილოს შენობებსა და დიდებულ სასახლებთან ერთად მას ყურადღებიდან არ გამოპარვია მათხოვრები, ძონძებში გახვეული ბავშვები. იგი შესცქერის სურათს, რომელიც არსებობს ფუფუნებისა და სიმშვენიერის გვერდით და ირონიულად დასძენს: „პეტერბურლი მშვენიერია მათთვის, ვისაც აქვს წლიური შემოსავალი ოცი და ორმოცი ათასი მანეთებით“.

ნ. ორბელიანი ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო მომლხენად. ყველგან, სადაც კი ქართული ნადიმი, ქართული სიმხიარულე და ზეიმი იყო, გაისმოდა მისი ლექსი, სიმღერა და ამაღელვებელი სიტყვები. იგი იყო ლექსის ავტორიც, ამ ლექსის ჰანგის შემრჩევი და ამსრულებელიც. მისი საყვარელი სააკომპანიმენტო საკრავი კი თარი იყო. თავისი ლექსების—„ავათა ვარ შენი ნახვა მომინდა“, „ნეტავ ეხლა სადა ხარ“, „ვინც მიყვარდა იგივე მიყ-

¹ 1880 წ., „დროება“, № 123.

ვარს, ის არის“ გარდა, იგი იმღეროდა მამია გურიელის—„მზისადმი“, ა. წერეთლის „აღმართ-აღმართ მივდიოდი“, „ორთავე თვალის სინათლევ“, „თავო ჩემო, ბედი არ გიწერია“, ლადო აბაშიძის „ისევ შენ და ისევ შენ“; ნ. ორბელიანი კარგი ორატორი იყო. ხშირად მის მძლავრ სიტყვას დიდი გავლენა მოუხდენია დამსწრე საზოგადოებაზე. გრიგოლ ორბელიანი ნიკო ქავჭავაძეს წერილში აუწერს თავადობის წასვლას ბრძოლის ველზე 1877 წ., 18 მაისს: „ჩვენი თავადობაც წავიდა ალექსანდროპოლისაკენ და იყოს ღმერთი მათ მფარველად. ყმაწვილკაცობა მოსაწონია, მაგრამ ცხენოსნობა მათი აღარ არის ისა, რაცა მინახავს ადრე, და შეესწუხდი გულითა. ჩვენმა ქალებმა პატრიოტებმა მიიპატივეს ვახშმად სანსუსში საპახოდოთ გამზადებულნი და იყო იმ ღამეს მართლაც დიდი მხიარულება საზანდრებითა, სიმღერითა, მშვენიერის ლექურითა, სადღეგრძელოებითა და ბოლოს ვახშამზე ნინომ—გიგოს ცოლმა (ე. ი. ნ. ორბელიანმა.—ქ. ი.) წარმოსთქვა დიდათ მოსაწონი სიტყვა, რომლითაცა მოაგონა თავდადებით სიყვარული მამულისა წინაპართა ჩვენთაგან და სახელი მათი განთქმული ვაჟკაცობისა. იმას უპასუხა სოსო ჯორჯაძემ და შეიქმნა დიდი ურაა! და ზედ მიაყოლეს ლექური, რა ლექური, რომ გამაგიჟეს“...¹

გარდა ორატორული ნიჭისა, თავის დროზე ნ. ორბელიანზე მიუთითებდნენ, როგორც განსაკუთრებულ იმპროვიზატორზე. ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ მწერალ ქალს სიყრმიდანვე ახასიათებდა შესაძლებლობა იმისა, რომ გამოკვეთილ სიტყვაში ჩაექსოვა მკვეთრი ორიგინალური აზრი. დამსწრეთ იგი მუდამ ანცვიფრებდა თავისი მოულოდნელობით და სიახლით, ჩვენამდე.

¹ ჟურნალი „ზომბე“, 1904 წ. ივლისის თვისა—„ცხოვრება და ღვაწლი თ-დის გრ. ორბელიანისა“—იონა მეუნარჯიასი; ნ. ორბელიანის მიერ წარმოთქმული სიტყვა და ლექსი ვიპოვეთ მისსავე ხელნაწერებში და მოვიყვანეთ ჩვენი მონოგრაფიის დასაწყისში. ავტოგრაფი დაუკლია ჩვენთან.

ამ იმპროვიზაციის მცირე ნაწილმა მოაღწია. წვეულებებზე, სალამოებზე, ნინო თავადაზნაურული საზოგადოების დამამშვენებელ თაიგულად გადაიქცა.

განსაკუთრებულ სიხარულს იწვევდა ნინოს ჩასვლა სამშობლო სოფელში, დილიკაურში. აქ ზაფხულობით თავს იყრიდა აბაშიძეთა ლიტერატურული თაობა: გრიგოლ აბაშიძე, კიტა აბაშიძე, ლადო აბაშიძე და სხვ. იმართებოდა ლხინი ქართული, გატაცებული, აღმაფრენი პოეზიით და ეშხით სავსე, იფრქვეოდა მრავალი სიტყვა მკერმეტყველური, მოსწრებული. „ვართ დილიკაურში,—სწერდა მწერალი ქალი თავის ნათესავს ელისაბედ თულაშვილს,—მშვენიერს მწვანე ხავერდის ფერს მინდორზედ, დიდრონი ცაცხვის ჩრდილს ქვეშ... წუხელი ვისხედით გრიწა, კოტე, საშა, კიტა, ლადო, გიორგი, მიხაკო. ლადო თარს უკრავდა და მე ვიმღეროდი... კვირას, 29-ს მთელს საგვარეულოს ვპატივობთ. მივდივართ ქალები, რძლები და ყმაწვილები თევზის საქერად—უნდა დაეწყვიტოთ“.¹ არა ნაკლებ მხიარულობდა იგი, როდესაც ახალქალაქში, თავისი საყვარელი დიდი კაკლის ქვეშ თარხან-მოურავებთან ერთად ზეიმობდა.

1884 წ. ზაფხულში ბიძამ—იასონ თარხნიშვილმა ჩვეულებრივ მიიპატივა ნინო მეოღლესთან ერთად ახალქალაქში, საგვარეულო სადილზე. აქ მან გაიცნო ახალგაზრდა მემამულე იოსებ თარხან-მოურავი. თავის ცხოვრების მანძილზე მწერალმა ქალმა პირველი სიყვარულის ძალით და გატაცებით შეიყვარა იგი. იოსებ თარხან-მოურავს სურდა, რომ მათი დამოკიდებულება უბრალო გატაცებით დასრულებულიყო, რაც ხშირი და ჩვეულებრივი მოვლენა იყო მის ცხოვრებაში. ნინო ყოველივე ამას თავგანწირული გრძნობით უპასუხებდა.

---

¹ ნ. თარხნიანის ეს წერილები გაგვაცნო და გვითხვა ვლისაბეგ თულაშვილმა. კ. ი.

ორბელიანთ ეკონომიური მდგომარეობა გასული საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში საკმაოდ შერყეული იყო. გაზ. „ივერიის“ ფურცლებზე ხშირად შევხვდებით განცხადებას გიგო ორბელიანის დაგირავებულ მამულების ვალში გაყიდვის შესახებ. შერყეულ მატერიალურ მდგომარეობას კიდევ უფრო აუარესებდა გიგო ორბელიანის მუდმივი ავადმყოფობა. ბოლოს, მას დამბლა დაეცა და 1887 წ. გარდაიცვალა. მისი გარდაცვალების შემდეგ დარჩენილ ადგილ-მამულებს ნათესავნი დაეპატრონენ, ნინოს მოუხპეს ამ ადგილ-მამულით სარგებლობის უფლება და შესაძლებლობა. ნ. ორბელიანი მეტად მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა. რამდენიმე წელიწადი იგი კვლავ შერჩა კეთილმოწყობილ ბინას—სანაპირო ქუჩაზე, ტფილისში, ბოლოს კი ქირის სიძვირის გამო, იძულებული შეიქნა ადგილსამყოფელი გამოეცვალა. „მე გადავედი ახალ სახლში,—სწერდა იგი ე. თულაშვილს,—იალბუზის მთის წვერზედ ვდგევარ, საცა კუდიანები დიდ ოთხშაბათს კატებზე სხედან და მიაქენებენ“. შემდეგ, კერძო ბინის დაქირავებაც გაუძნელდა. ამ მდგომარეობიდან იგი გამოიყვანა მულისწულმა—გენერალ ივანე აგლობჯიოს ასულმა ნინომ, რომელიც ყოველთვიურად დიხმარების სახით უგზავნიდა მას მცირე თანხას. შედარებით ნაკლები ხარჯების გამო, ნინომ დაიწყო ცხოვრება სასტუმროებში. მის ასეთ ღუხპირ მდგომარეობას დაემატა ერთადერთი შვილის გარდაცვალებაც რუსეთში.

მატერიალური სივიწროვის გამო ნ. ორბელიანი იძულებული იყო დროებით მაინც დაეტოვებინა ტფილისი და თავის მოსიყვარულე ძმასთან—ლადო აბაშიძესთან ეცხოვრა ფოთში, აბაშაში. ტფილისის დაშორებას, ნინო განსაკუთრებით მტკივნეულად განიცდიდა. „წამოველი გულმოკლული,—სწერდა იგი ცხრაასიან წლებში ე. თულაშვილს,—და ასე მეგონა ჩემს დღეში თქვენში ველარ გავერევი მეოქი. როცა ბინიდან მოვდიოდი, მაშინ ისე არ მტანჯავდა სიშორე, და ეხლა

ასე მგონია, რომ ნება აღარ მქონდეს ტფილისში ცხოვრებისა. ჰე, მომწერეთ ახალი ამბები, გენაცვალე, თუ არ შესწუხდები, კენტსა (ა. ახნაზაროვს—ქ. ი.) სთხოვე, რომ „ივერია“ აქ გამომიგზავნოს“. იგი სულ ტფილისისაკენ მოიწევდა, იმის ცდაში იყო, იქნებ სადმე სასტუმროში მოწყობილიყო, რაც შედარებით ნაკლებ ხარჯებს მოითხოვდა.

გადიოდა ხანი და ნინოს შორდებოდნენ მეგობრები და ნაცნობები: 1913 წლის „Тифлисский журнал“-ის კორესპონდენტმა მოაწყო ინტერვიუ ნინო ორბელიანთან. ამ ინტერვიუში ვკითხულობთ: „მოხუცი მწერალი ქალი კნ. ნ. ორბელიანისა ცხოვრობს განმარტოებით, მივიწყებული ყველასაგან, იგი ცხოვრობს იმ პირობებში და გარემოცვაში, რომელიც სრულიად არ შეეფერება არც მის დამსახურებას ქართულ სიტყვაკაზმული მწერლობის წინაშე, არც მის წლოვანებას და არც მის სუსტ ჯანმრთელობას. მიუხედავად ცხოვრების მძიმე პირობებისა, მატერიალური გაჭირვებისა, რამდენია ამ ადამიანში სიმბნევე, რწმენა და ჰიუმორი. ამ რამდენიმე დღის წინ ვილაცის ბრწყინვალე დასაფლავებაზე უთხრეს:—„რა სასიამოვნოა, კნეინა ნინოვ, როდესაც ადამიანს ცხოვრებაში ამა თუ იმ დამსახურების გამო სიკვდილის შემდეგ პატივისცემა და ყურადღება მოელის“.—„უმჯობესია,—უპასუხა პოეტმა ქალმა,—ეს ყურადღება მიაქციოთ მას სიცოცხლეშივე, როდესაც ამ პატივისცემას და ყურადღებას იგი თვითონვე უკეთესად შეაფასებს“.

„ნ. ორბელიანი ცხოვრობს ერთ ოთახში,—განაგრძობს თურნალის კორესპონდენტი,—იგი ცხოვრობს იმ პატარა შემოსავლით, რომელსაც უგზავნის ნათესავი ქალი. მაგრამ ეს ფული მოხუცს ძლივსლა ყოფნის ბინის ქირისათვის. ოთახი არ არის დიდი, ყველგან კედლებზე მთელი სიძველე ჰკიდია, ნახევრად შეხუნებული ახალგაზრდობის სურათები აკაკისა, ილიასი და ქართული ლიტერატურის სხვა კორიფეებისა. ეს სურათები შეიძლება ეხლა ვერც კი იპოვოთ. ეს სიმპატი-

ური მოხუცი 50-იანი, 60-იანი, 70-იანი წლების მოგონებებშია წასული.

— „აი, ეხლა სწერენ დიმიტრი ყიფიანზე და რამდენს ვიტყვოდი მე მასზე, მაგრამ არავენ არ შემოდის, არავენ არ არის დაინტერესებული ჩემი მოგონებებით და ვერ წარმოიდგენთ, როგორ მინდა გავუზიარო ვინმეს ყოველივე, სანამ ცოცხალი ვარ“.¹

ეკონომიურმა სივიწროვებმა ნ. ორბელიანში ჩაჰკლა პირადი ცხოვრება. გაჭირვება დღით-დღე მატულობდა. მეგობრები შემოიფანტნენ, სიკვდილი უწყალოდ სტაცებდა ნაცნობ-მეგობრებს, სიმშლილი კარს მოადგა: „მაპატიე ეს უზრდელობა,—სწერდა ნ. ორბელიანი დავით სარაჯიშვილს, — არაფრით არ დამიმსახურებია თქვენს წინაშე, რომ ასე თამამად მოგმართო, მხოლოდ თქვენი ნამდვილი ადამიანური კაცთმოყვარე გარეგნობა მაძლევს ნებას, როგორც ძმას და შეილს მოგმართო: იქამდის მიჰიროს, რომ საშუალება არა მაქვს სადილი მოვახერხო—დიდად გაჭირვებული ვარ და, შენი ქირი-მე, მომეშველე, რაც გაიმეტოთ, დღეს კაპიკი არ მომეპოვება და ეს ხშირი არის... ასე დამაჯილდოვა მარშალმა ბაგრატიონმა, არც ერთხელ არაფრითარ შემწეობას არ მაძლევს“. და არა მარტო ეკონომიური, არამედ შერყეული ფიზიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო ამწვავებდა მის არსებობას და მწარედ წარმოათქმევინებდა: „დღეს ისეთი ქარი ქრის, დაგლიჯა აქაურობა, ძლიერ მაწუხებს ხელების ტკივილი, ამხელებს რალა დაუნავებია—ვწერდი და ვემსახურებოდი სამშობლოს—კარგისათვის კარგი ვის უქნია“ (წერილი ანეტა აბდუშელი-შვილისადმი).

---

¹ ჩვენს ხელთ არის ნ. ორბელიანის მოგონება იმის შესახებ, თუ როგორ შეარიგა 80-იან წლებში მან გრ. ორბელიანი და ა. წერეთელი, რომლებიც ხმას არ სცემდნენ ერთმანეთს მთელი ათეული წლის განმავლობაში „მამათა“ და „შვილთა“ ცნობილი პოლემიკის გამო.

1917 წლიდან ყოველგვარი დახმარების გზები დაეხურა. სასტუმროს პატრონმა ბინა ჩამოართვა, ტფილისში კუთხე დაენგრა, 80 წლის მოხუცი საცხოვრებლად გადაჰყავთ ახლობელთ ერთი ოჯახიდან მეორეში, დაბოლოს, ერთმა მახლობელმა ნათესაებმა პატარა ოთახი დაუქირავა. ცოტა ხნის შემდეგ ბინის პატრონმა ჭირის გადაუხდებლობის გამო, პირდაპირ ქუჩაზე გამოგდო იგი. უმწეო მოხუცი ბევრს სთხოვდა, ემუდარებოდა, მაგრამ ამაოდ. შემთხვევით გამვლელმა ქალმა გამოიჩინა მზრუნველობა და რომ სიმშლით და უპატრონობით ქუჩაში არ აღსრულებულიყო, დაერდომილთა თავშესაფარში მიიყვანა. ერთადერთი მოწყალება, რაც მაშინდელმა შესვეურებმა ინებეს მისთვის, ეს იყო უპატრონოთა თავშესაფრის ოთახის ცივი კუთხე; აქაც კვლავ იგივე მარტობა, აუწერელი გაქირვება. ათასში ერთხელ თუ ვინმეს გაახსენდებოდა და შეივლიდა მასთან. ყველასაგან გარიყულ მოხუც მწერალ-ქალს, რამდენიმე წამით მაინც სიხარული განაცდევინა, კალამიც ააღებინა ხელში, როდესაც მასთან 1918 წლის დეკემბერში პოეტი იოსებ გრიშაშვილი მივიდა. მოხუცმა მწერალმა ქალმა შემდეგი ლექსით მიმართა მას:

„რათ მომიძულე, მგოსანო,
 მითხარ ვინ გაგაგულისა;
 ჭირში და ლხინში ერთგულო
 თანამგრძნობელო გულისა?
 მე ბედმან, მასთან დროთა სვლამ
 დამაძაბუნა, უარმყო,
 მოყვასნი განზე განდექით,
 მარტომ ამ სოფლადჯარალა ვყო
 მოვხუცდი, მაგრამ გრძნობა კი
 არ დამეკარგვის აროდეს;
 ღმერთსა ვთხოვ, ძმაო, კვალადაც
 რომ ჩემსკენ მოგიხაროდეს,
 თორემ მარტოკა რალა ვყო,
 ეს დღე მოელის ყველასა,
 ხომ ცოცხალი ვარ ჯერ კიდევ
 და გამოძრავებ უნასა!

ერთგულნი ძმანი მიყვარან
სულით და გულით ყველანი,
მათ შესამკობლად იხარჯოს,
ზღადაქცეული მელანი“.

ამ ლექსს წერს 82 წლის მოხუცი ქალი. ძველებურად სწრაფი გააზრების უნარი მას თითქოს კვლავ დაუბრუნდა, მაგრამ ეს მხოლოდ წამიერი იყო. უნუგეშო ყოფნა თავშესაფარში კარგა ხანს გრძელდებოდა. 1919 წლის 12 მარტს მარტოხელას, ყველასაგან მიტოვებულს, თავშესაფარის მომვლელი ქალის ხელში უნდა გადაეტანა უკანასკნელი ბრძოლა სიცოცხლესთან. ვინ იცის, როგორ გაამხნევებდა, რა შელავათს მისცემდა ამ საშინელ წუთებში ვინმე მახლობელის ხმა, მაგრამ არა-ეინ... არც ერთი საიმედო, გამამხნევებელი ტკბილი სიტყვა, არავითარი თანაგრძნობა... იგი სულ მარტოდ იყო... ასე დასრულდა დავრდომილი მოხუცი მწერალი-ქალის უსამართლოდ შეურაცხყოფილი და შელახული ადამიანობა.¹

¹ ნ. ორბელიანის უკანასკნელი დღეების შესახებ 1919 წ. კოტე აბდუშელიშვილი გახეთ „საქართველოში“ შემდეგს მოგვითხრობს: „ათი დღის წინედ ჩამოვედი ტფილისს და მინდოდა ნახვანილო ორბელიანისა. ძლივს ვიპოვე—მიხეილის საავადმყოფოსთან არსებულ თავშესაფარში. პოეტი ქალი უნუგეშოდ ერთ ცივ ოთახში იყო მოთავსებული, მან მწუხარებით შემომჩივლა, რომ აუტანელ გაკირვებაში ვიმყოფებო. ვინც მყავდა მომვლელ-მზრუნველი, ზოგი დამეხოცა, ზოგი შემომეფანტაო. არ მეგონა, თუ ჩემი საყვარელი ქართველი საზოგადოება ასე დამივიწყებდაო, მოიგონა ჩემი უკვდავი შოთა რუსთაველის სიტყვები: „რალა იგი სინათლე, რასაცა ახლავს ბნელიო“, მოიგონა ხაკაის ანდერძიკ ლექსად. ამ დროს შემოვიდა მოსამსახურე და ვკითხე ავადმყოფობის შესახებ. მან მითხრა: „ამ ორ-სამ დღეში კარგად ბრძანდებოდა და ეხლა ცუდად შეიქნაო. დღეს ერთი კიკა რძე და თეთრი პური მოინება, მაგრამ არ მქონდა საშუალება მიმერთმიაო. მოუტანეს სოკოს წვენი, შაეი პური და პირი ვერ მიაკარა. მე და ჩემთან მყოფმა დ. თარხნიშვილმა ზედამხედველ ქალს ასი მანეთი გადავეციოთ და ეთხოვეთ ეს ფული პოეტის საკირთებისათვის მოეხმარებინათ. მესამე დღეს ისევ შევედი და მითხრეს: „წუხელის გარდაიკვალა და ყოვლად უპატრონოდ არის დარჩენილი, პატრონიც კი არ გამოჩენილა რომ დამარხოსო“.

ნ. ორბელიანი გარდაიცვალა 1919 წ. 12 მარტს. მეორე დღესვე გახმაურდა მისი გარდაცვალება, ეურნალ-გაზეთები აივსო მისდამი მიძღვნილი წერილებით. პოეტმა-ქალმა წინასწარ აულო ალლო ამ სურათს და 1916 წ. გარშემო მყოფთ შემდეგი სიტყვებით მიმართა:

„გაწყდა სიმი ჩემი ჩანგის ჟღერისა,
მით ხალისი დამეკარგა წერისა,
დრომ წყეულმა, რაც მალხენდა წაილო,
სიხარულმაც ჩემზე ხელი აილო.
აწ რა მინდა მარტო ამ ქვეყანაში—
ორპირს, ორგულს დროსა ამ ვერანაში—
რომ მოეკედები მაშინ დაიკვნესებენ,
ცოცხალს მტანჯვენ, მკვდარსა მომილექსებენ“.

რამდენიმე ღლის შემდეგ დიდუბის პანთეონში აღმოცენდა ყოველგვარ საგნობრივ ნიშანს მოკლებული ახალი საფლავი. ეს იყო ნინო ორბელიანის საფლავი.

* *

თავისი შემოქმედებით ნინო ორბელიანი ერთის მხრით, აგრძელებს აღმოსავლურ-რომანტიკული პოეზიის გზას, ხოლო მეორეს მხრით, მის ლექსებში საგრძნობია რეალისტური თემები და მოტივები. ცხოვრებაზე გულ-აცრუებული პოეტის ნაწერებში ხშირად ბარათაშვილისებური მოთქმა და ჩივილი გაისმის. წუთისოფელი სიყრზითვე მკაცრად მოეპყრა მას. ამ ქვეყნიურმა სინამდვილემ შხამით სავსე ფიალა დააღვეინა. ამიტომ მისი ლექსები გამსჭვალულია ცრემლებით, ნალვლიანი მოგონებებით. მელანქოლიური განწყობილება ხშირად აღგზნებულ ვარიაციაში გადადის. ნალველითა და შხამით ავისილი მწერალი ქალის გული, „ვით ტალი, ცეცხლებს აკვესებს“, აღშფოთებული შურისძიებით ივსება და ცეცხლმოკიდებული ყველაფრის ძირფესვიანად გადაბუგვას ლაღადებს („ფანტაზია“); ყველგან შური და ბოროტება სუფევს, ქრისტეს მცნება უარყვეს, მხოლოდ

ურთიერთ შტრობასა და ცილისწამებას მიეცა გასაქა-
ნიო,—დაასკვნის პოეტი ქალი.

ეს ქართველი მხოლოდ მაშინ ჩადგება, როდესაც
იგი რელიგიურ ექსტაზში გადადის. მაშინ პოეტი წყნარ
ჩივილს მიჰყვება: „დედავ ღეთისავე, ეს ქვეყანა შენია,
შენ გვაკმარე, რაც ჩვენ ცრემლი გვდენია“ („ჩემი ლოც-
ვა“). მწერალმა ქალმა დაჰკარგა რწმენა თანამედროვე
ცხოვრებისა, მაგრამ ასეთი განწყობილება თითქოს
მომენტითაა გამოწვეული. იგი კრიტიკულად უდგება
თავისთავს და კვლავ თანამედროვეობის შტკიენულ
საკითხებს დასტრიალებს, ცდილობს გააშუქოს საზოგა-
დოებრივი წინააღმდეგობანი და გვიჩვენოს ერთის
მხრით, თვით კმაყოფილი მყვლეფელის, მეორეს მხრით,
დამცირებული, შეურაცხყოფილი ღარიბის სახე. ღარი-
ბსა და მდიდარს შორის დამოკიდებულებას მწერალი
ქალი თავისებურად ხსნის: საზოგადოებაში გამეფებული
გაუტანლობის გამო, ადამიანები პირადი კეთილდღეო-
ბისათვის ერთმანეთს აღარ ინდობენ, სხვის უბედურე-
ბაზე თავის ბედნიერებას აგებენ. სათნოება მოისპო,
ღარიბის შეწყალება სადღაა, დამდაბლებულის ცნობა
აღარ სურთ, მის სიმათლეს ვინღა იკითხავს, რადგან
დღეს მდიდრის მხარეზეა ყოველივე.

ნ. ორბელიანის ლექსებში მთავარია ჰუმანური და-
მოკიდებულება დამცირებულთა და შევიწროებულთა
მიმართ. იგი ცდილობს რაც შეიძლება მკვეთრად ასა-
ხოს სიღარიბე, შრომის სიმძიმე, დაუსრულებელი ცრემ-
ლები, სიმშოლი, სიცივე, ავადმყოფობა. მუშას არავინ
ამჩნევს, იგი ადამიანად არ არის აღიარებული, მას
ისე ეპყრობიან, როგორც პირუტყვს; მუშა დღე და
ღამ წელში წყდება, ოღონდ კი ოჯახი გამოკვებოს.
მკითხველის წინაშე წარმოსდგება ტვირთ ქვეშ მოხრი-
ლი მშრომელი, რომელსაც ტანზე ოფლის ხვითქი ადის,
იგი მწარედ მოთქვამს თავის უმწუო მდგომარეობაზე:

„რომ არ ბრწყინავს დამტვერული ძონძები,
 მე საბრალო მით არვის ვაგონდები;
 დალალულსა მეტის ტვირთის თრევითა,
 კლდებზედ ბობღვით, ხან ძირს ჩამოთრევითა,
 ოფლი დამდის ფეხებამდის წყალივით,
 დავავიწყდი მე ქვეყანას მკვდარივით...
 ღმერთო, ერთი შემასწარი იმ დღესა,
 რომ კაცი კაცს აღარ უდრეკდეს ქედსა,
 რომ ერთს გზაზე ვით ადამის შვილები,
 ერთად იდგნენ შენგან დალოცვილები“.

(„მუშა“)

ნ. ორბელიანი, ხედავდა-რა დამცირებულთა სიღა-
 რიბეს, მკაცრსა და უღმობელ ბრძოლას ლუკმა-პური-
 სათვის, მათ ასეთ გარემოცვაში დატოვებას შეუძლებ-
 ლად თელიდა:

„წავალ, მოვძებნი მთელს ქვეყანაზედ
 დაჩაგრულთათვის მყუდრო ბინასა;
 წავალ, მოვძებნი დედამიწაზედ
 მათ სანუგეშოდ მოსალხინარსა!
 წავალ და ვებრძვი ცასა და ხმელეთს,
 პირუტყვთ და ღრინველთ ცაში მფრინავთა;
 ზღვას შევცურდები, მიწას ჩავძვრები,
 მკვდართ გავაღვიძებ ხანგრძლივ მძინართა!
 ეგების ვნახო მხარე იმგვარი,
 სად არ იცოდნენ რა არის გმობა,
 ეგების იყოს კუთხე ისეთი,
 სადაც სუფევდეს ერთობა, ძმობა“!

ჩაგერისა და უუფლებობის მდგომარეობას ნ. ორ-
 ბელიანის აზრით, განსაკუთრებით ქალი გრძნობს. ქალის
 გათხოვებამ საზოგადოებაში მახინჯი სახე მიიღო. ცო-
 ლის თხოვა, ქალის გათხოვება მატერიალურ უზრუნ-
 ველყოფის საკითხად გადაიქცა. თუ რაიმე აქვს საცო-
 ლეს, მაშინ ყოველივე მოგვარებულია. საოჯახო კავში-
 რი ფულის ინტერესებზეა აგებული, ფულით თხოვდებიან,
 შეძლებისათვის ირთავენ ცოლს, ხშირად ყმაწვილი
 კაცი ქალის არც ფიზიკურსა და არც სულიერ მხარეს
 არ არჩევს, არ აქცევს ყურადღებას, იგი ბრმად ყვე-

ლატერზე თანახმაა, ოღონდ კი დიდი მზითვები ჩაიგდოს ხელში. ასეთი მოთხოვნების საცოლე ვაჟს ნ. ორბელიანი ამგვარად უპასუხებს:

„შენ გულსა აქვს ურიცხვი სურვილები,
სად მოვძებნო აგრე შემკობილები,
უნდა ჰქონდეთ მათ დანაშაულები,
რომ შენ შეგართოთ უბედურის შვილები.

შენ მოსძებნე, მე კი არა მცალიან,
შენს თხოვნაზე მეცილება ძალიან.

ბრილიანტი თვალებს აგიჰრიალებს,
ლამაზების ქვრეტას დაგიგვიანებს,
თვალ-აბურჯით უკულმა გატრიალებს,
ბევრი ფული თვით შენვე გახიანებს.

შენ მოსძებნე, მე კი არა მცალიან
შენ თხოვნაზედ მეცილება ძალიან.

წელწერწეტა, მონარნარე მრხვეველსა,
დიდ კრებაში პირველ შესამჩნეველსა,
მშვენიერსა, სურნელების მფრქვეველსა,
კეკლუცობით ჰკუის დამაპნეველსა.

შენ ვინ მოგცემს, შენთვის ვისა სცალიან,
შენ თხოვნაზედ მეცილება ძალიან.

მიმოხევა რომ მოდაზე შეიცვალოს,
ეაი თუ გულიც მალე გამოიცვალოს,
თვით სიმდიდრე მერე სხვას ანაცვალოს,
მაგ გულიდან გრძნობაც გამოგაცვალოს.

ვერ იპოვნი, ამას ვწუხვარ ძალიან,
შენ მოსძებნე მე კი არა მცალიან.

ნეტა რად გსურს მარმარილოს ვანები,
თუ დაგცხება ღიახვშიც იბანები,

შენ მოსძებნე ქართველური ქალები,
სხვა თუ შეგხვდა, დაგიდგება თვალები.

შენ მოსძებნე, მე კი არა მცალიან,
შენს თხოვნაზე მეცილება ძალიან“.

(„პასუხად მიწერილი მ...ე“)

თავის თანამედროვე სინამდვილის მრავალ მოვლენას ნ. ორბელიანი მძაფრი სატირის ნიშნის ქვეშ ასახავს, იგი არ ინდობს თავისი წრის წარმომადგენელ ქალებსაც. ნ. ორბელიანი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ქართველ ქალებში ეროვნული გრძნობის ჩაყვლას, გულ-

საკლავად მოსთქვამს ქართველ ქალთა გადაგვარებაზე. როგორც ცნობილია, ისტორიულად ქართველი ქალები მწიგნობრობისა და ენის ერთადერთ დამცველად ითვლებოდნენ. თვითმპყრობელობის დამკვიდრებამ შესცვალა ქართველი თავადაზნაურობის ქალების ცხოვრება, უმრავლესობა ახალმა ევროპულმა ყოფამ გაიტაცა, სულ მალე მშობლიური ენაც დაივიწყეს. დედაენის დავიწყება თავმოსაწონებლად, საქებრად მიაჩნიათ. და ამას უაღრესი განათლების ნიშნად თვლიან. მწერალი ქალი შეჭყურებს მათ და ესმის, რომ ბევრი მათგანისათვის ძნელია აზრიანი ცხოვრება, სამშობლოს სამსახური, ზრუნვა ეროვნული შეგნების აღორძინებისათვის. რა მოფთხოვება ისეთ ქალებს, რომელთაც მოიხსნეს ყოველგვარი პასუხისმგებლობა დედის, ცოლის, საზოგადოებრივი მუშაკისა და საქმედ გაიხადეს მოდეები, საღამოები, დაუსრულებელი პიკნიკები, ლოტოს თამაში, რომელთა სასაუბრო თემად გამხდარა გაკიცხვა იმისა, ვისაც შლეიფი ერთ არშინზედ გრძლად არ ეთრევათ, ვინც ლაპარაკის დროს თვალებს არ ქუტავს.

* * *

ნ. ორბელიანი ამჟღავნებს ღრმა პატრიოტულ შეგნებას. სამშობლოსადმი სიყვარული უსაზღვროა, ის არის ერთად-ერთი „როგორც ღმერთი“, ეს ერთია, ვისთვისაც იგი იწვის, ვინც უყვარს, ვისგანაც გამწარებული აქვს აწმყო. ეს უაღრესი სიყვარული განსაკუთრებით მჟღავნდება იმ ლექსებში, სადაც იგი საუბრობს თავისი ქვეყნის ბუნებაზე:

„ვეაღერსები და ვეტრფი
ჩემსა სამშობლო მხარესა,
მის აყვავებულს მთის კალთებს,
მდინარეს მოჩქრიალესა,
მზის უკანასკნელ სხივებსა,
აღისფრად მომჩინარესა,

ბუჩქნართა, მინდვრის ყვავილთა,
ამწვანებულსა კალეხსა,
ბულბულსა გულით მკვნესარეს,
ვარდისა მოტრფიალესა,
ფრინველთ ჟრიამულს საამოს,
სამშობლოს არე-მარესა“.

(„ვეაღერსები“)

ნ. ორბელიანის ეროვნული პროგრამა უკავშირდება მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის დიდ წარმომადგენელთა შეხედულებას. შემთხვევითი როდია ის გარემოება, რომ მის ლექსებში, როდესაც იგი საქართველოს აწმყოს ეხება, შევხვდებით ა. წერეთელთან ნაცნობ პოეტურ სახეებს. ნ. ორბელიანს სამშობლო ეხატება ხან როგორც „გალიაში დატყვევებული შაში“, ხან, როგორც „დავრდომილი სატრფო“; ნ. ორბელიანს სწამს თავის სამშობლოს მომავალი, სჯერა, რომ მოვა დრო და საქართველო შეიქმნება კვლავ თავისუფალი, ძლიერი და აყვავებული.

ბევრი ლექსი აქვს დაწერილი ნ. ორბელიანს ბუნებაზე. განსაკუთრებული სიყვარულით ხატავს იგი მშობლიური ქვეყნის პეიზაჟს. ნატურიდან გადაღებული ბუნების სურათები, ლირიკულ ჩარჩოში ჩასმული დაუსრულებლად გაივლის მკითხველის თვალწინ. კახეთი და ქართლი წარმოადგენს იმ ფონს, რომელზედაც ქარგავს პოეტი თავის სახეებს. მკითხველი მას გადაჰყავს სუფთა ჰაერზე, ნაძვნარში, აიძულებს ყური დაუგდოს ჩანჩქერთა ხმაურობას, მზის ჩასვლას, სხივების ციმციმს და სხვ. ბუნების მოვლენები უწყვეტლად დაკავშირებულია ადამიანის სულიერ ცხოვრებასთან. დათრთვილული ყვავილი, რომელიც ყინვისაგან უიმედოდ თავდახრილა და შეწუხებულა, პოეტ ქალში იწვევს ფიქრს ადამიანის ცხოვრებაზე, მის ბედზე, სიცოცხლესა და სიკვდილზე.

იშვიათია ისეთი მკვეთრი და მრავალფეროვანი პოეტური სახეებით სიყვარულის გრძნობის გამოთქმა, როგორც ეს ნ. ორბელიანის შემოქმედებაში გვაქვს მოცემული. ამ გრძნობის დახატვისას მის ლექსებში ვერ შევხვდებით ვერც რომანტიკოსთა მისტიციზმს და ვერც აღმოსავლურ ვნებიან, ეშხიან სიყვარულს. ამ ლექსების განსაკუთრებული მაღალი ღირებულება მდგომარეობს მის უაღრეს გულწრფელობაში, ავტობიოგრაფიულობაში. ეს ლექსები იმდენად ქალურია და იმდენ გრძნობას იტევს, რომ ფრანგი პოეტი-ქალის მარსელინა დებორდ ვალმორის განცდებს მოგვაგონებს. ნ. ორბელიანსაც შეეძლო თავისუფლად განემეორებინა ფრანგი პოეტი-ქალის სიტყვები: „Mon coeur fut crée pour n'aimer q'une fois“ („ჩემი გული შექმნილი იყო მხოლოდ ერთი სიყვარულისათვის“); ნ. ორბელიანის ლექსებში ნათლად მოსჩანს მთელი განცდები, მისთვის უცხოა სიმორცხვე, სიფრთხილე, ჩვენ თითქოს შევიკერიტ პოეტის სულში და თვალს ვადევნებთ მის რომანტიკულ ცხოვრებას. მწერალი ქალის აზრით, სიყვარული ის ძალაა, რომელიც აწაღმართებს მის უგემურს, მწარე სიცოცხლეს, აცხოველებს მკვდარ გონებას და გულს სიამოვნებას ფენს; ტრფობით გულის ძგერა მისთვის უდიდესი სიტკბოებაა:

„შენ აწაღმართებ ჩემს სიცოცხლეს მწარეს, უგემურს,
შენ აცხოველებ ჩემს არსებას ბედკრულს, უბედურს,
ჰე, მიპასუხე, მაძლევ იმედს კვლავ სიცოცხლისას,
რომ შენი შუქი მინათლებდეს გზას ცხოვრებისას“.

- („ჩემს იდეალს“)

სიყვარულის გრძნობა უღვიძებს ადამიანს უწმინდეს მისწრაფებებს, ამალლებს სულს, გონებას. გრძნობებით დამორჩილებული მწერალი-ქალი სატრფოს მუდამ შეურყეველ ერთგულებას ეფიცება:

„ჩემი იმედი და ჩემი ბედი, ჩემი სულთა თქმა და არსებობა,
შენა ხარ, იყავ, იქნები მარად, არ ძალმიძს შენი ოდესმე გმობა,
მე შენ გიგალობ უღონო ვნათ, უწრფელის კალმით მსურს შენი
მკობა,
მინამ ცოცხალ ვარ, შენით ვსულდგმულობ, შენ გლოცავ, გეტრფი,
არ გაგაქცევი.
და თუნდ დამკუწონ, არ შევშინდები, მიწა ვარ მიწად
გადავიქცევი“.

სიყვარული ნ. ორბელიანისათვის დაუძლეველი ძა-
ლაა. სიყვარული მისი აზრით, ადამიანის ნებაზე უფრო
ძლიერია, ადამიანს მისი წინააღმდეგობა არ ძალუძს,
ვერაფეთთარი გარეშე კანონი ვერ შებოროკავს მას. პოეტ-
ქალს სრულებით არ ეშინია ბოროტი ენებისა, იგი არ
კრთება ქორებისაგან, რომლებიც ჩურჩულით იტაცებენ
და ავრცელებენ მის სახელს:

„მეუბნებიან: ნუ გიყვარს,
დაჰქარგე მისი ტრფობაო,
მუნჯად გადიქმენ, გაქვევდი,
გულში ჩაიკალ გრძნობაო,
დაგმე, უარყავ სურვილი,
გასწყვიტე მეგობრობაო,
თორემ ინანებ იცოდე,
დაიკარგება ნდობაო.
მაგრამ ბრძანებით გრძნობანი
ნეტაე ვის აღელვებია,
ან მუქარით და რისხვითა
ცეცხლი ვის განელვებია.
მე ბრძანებელი ერთი მყავს,
გულიც მას ემორჩილება,
რაც ერთხელ მითქვამს, ის კმარა,
არ ძალმიძს მისი ცელილება.
მაგრამ რას დაედევ მათ წყრომას
და მათსა მრისხანებასა,
მე მას თაყვანს ვცემ ღვთაებრივ,
ვითა იესოს მცნებასა.
მისი სანაცულოდ თავს დავდებ,
ვიკისრებ მისთვის ვნებასა,
ცოცხალი მას ვემონებრი,
ვუმღერ ქებათა-ქებასა“.

სატრფომ თუნდაც არ დაინდოს, პოეტის გრძნობას ამით ვერ შესცვლის, ვერ შეასუსტებს, მას შეუძლია მხოლოდ გააძლიეროს მისი ტკივილები, შეუცვალოს განწყობილება, მაგრამ მისდამი გრძნობის განქარვებას კი ვერ შესძლებს.

როდესაც იგი შემთხვევით გაიგებს, რომ სატრფომ უღალატა, მაშინ მას მწარედ აღმოხდება:

„ვისაც სიცოცხლე, ჩემი გული სრულად შევსწირე,
მანც მომიძულა და დამიხშო სიცოცხლე მცირე“.

პოეტ-ქალს ესმის ყოველივე, თრთოლვით შეჰყურებს თავის საშინელ ბედს. პოეტური ურვა მძლავრ მხატვრულ ნაკვეთებად იღეჭება. იგი ვერ უძლებს ამ მწარე ტკივილებს და გული საოხად სიკვდილს ინატრის: „რალა ვყო მეტი, მე სიცოცხლე მიღირდა ძვირად, ეხლა საფლავი მანუგეშებს, ის არს ჩემს ლხინად“ („ყვედრება“). ლექსებს საჯაროდ გამოაქვს მისი ურვა. პოეტის გულს სატრფომ მახვილიც ახალა, მას თავისი გრძნობების დამალვა მაინც არ ძალუძს რაგინდ გაამწაროს ცხოვრებამ, იგი მაინც იწვის. 60-70 წლის მოხუცი ქალი ხშირად თავის ურყევ გრძნობაზე საუბრობს. ვის არ მოუსმენია მისი: „ავათა ვარ, შენი ნახვა მომიხდა“, „ნეტავ ეხლა სადა ხარ“, „ვინც მიყვარდა, იგი მიყვარს, ის არის“.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. ორბელიანი იყო პირველი ქართველი მწერალი ქალი, რომელიც დაუფარავად ამეტყველდა პირადულ გრძნობებზე. მამაკაცი პოეტების გვერდით მან დაიწყო თავისი გრძნობების აშკარად გამოხატვა, თუმცა ბევრს არ მოსწონდა ეს. იგი ლექსებით უმტკიცებდა ყველას, რომ ქალსაც შეუძლია თავისუფლად იმღეროს თავის ფაქიზ და წმინდა გრძნობებზე.

* *

ნ. ორბელიანის შემოქმედებაში სხვა მოტივებიც არის. ერთ-ერთ ასეთ მოტივთაგანს წარმოადგენს ყარაჩოლელთა ცხოვრების ასახვა. როგორც ცნობილია,

ყარაჩოლელები და მათი ყოფა საგრძნობ გაველენას ახდენდა ჩვენს მხატვრულ ლიტერატურაზედ. გაეიხსენოთ საიათნოვა, ა. ქავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ა. წერეთელი და სხვ. ნ. ორბელიანიც გატაცებულა ამ ხალხის თავისებური სამყაროთი, იგი ღრმად ჩასწვდა მათ გრძნობებს, უკუაგლო თავისი ჩვეულებრივი სასაუბრო განცდები და კინტოს ენით ამეტყველდა. მწერალი-ქალის გარდაცვალებას შემდეგ, პოეტი გიორგი ლეონიძე სწერდა: „დღეს დაატირება იგი (ე. ი. ნ. ორბელიანი—ქ. ი.), როგორც ნაამაგდარი სამშობლოსათვის და მისთვის ჯვარცმული მწარე ტკივილებით. მასთან ერთად მას იტირებს ძველი ტფილისი და მასვე მოიგონებენ უდარდო საზანდრები ძველი მუხამბაზებით“.

ზედმიწვევით ჩასწვდა ნ. ორბელიანი კინტოს ბუნებას და საკმაო სისრულით და თანაგრძნობით გადაგვიშალა ის. მან უმთავრესად კინტოს დარდიმანდობა დაგვიხატა. კინტოს სიცოცხლე სურს ქეიფში და ლხინში გალიოს, ჯავრი მის გულს არ ხვდება, მან კარგად იცის, რომ ერთ მშვენიერ დღეს კარზე დაუკაკუნებს სიკვდილი, რომელიც არაეის არ არჩევს, კინტო თავისი ბედის კმაყოფილია:

„ჩემი სარჩო ეს მარჯვენა მკლავია
და სიმდიდრეც ეს საწყალი თავია,
ამ ყველს და პურს გოზაუროთ ღვინოსა,
ამ ჩემს სუფრას ალალს, უსირცხვილოსა,
— ვინც მეწვევა ფიანდახად გაუშლი,
გულის დარღებს გაუფანტავ. გაუშლი“.

~ (კინტო)

შეძლებულთ, მდიდართ კინტოც კი დასცინის, მათი ქონება მას სრულებით არ ხიბლავს, რადგან:

„კაცს არ მისცემს, გლახაკს არ შეიწყნარებს,
ოხრავს, კენესის, ისე თავსა იწვალებს,
მე არცა მაქვს, არცა ესტირი ფულზედა.
მისებრ დარდი არც მაწვება გულზედა“.

ძმა-ბიჭებთან ქეიფი, ლხინი—ეს კინტოს სტიქიაა, აქ კინტო მთელ თავის ბუნებას გადაგვიშლის, სიცოცხლის თავისებურ გაგებას გვაძლევს:

„დღეს გულით მსურს, ძმებო, თქვენთან ვილხინო,
აბა, კაპლო, მომე ხელადით ღვინო,
ჩვენებურად ჩარხთან ორთაქალაში,
თუნდ გამაბან დღესვე ხათაბალაში.
დუდუკებით კიდევ ტოლ-ამხანაგში,
რასა ყრიხართ, ბიჭო, მუდამ ქალაქში,
ერთხელ ჩავსხდეთ ჩრდილ ქვეშ მწვანე ბალახში,
რას დასტოპავთ დღე და ღამე ტალახში.
აბა, ლადო, დუდუკი ააკენესე,
ამ გულიდამ ცეცხლები დააკეესე.
ძველი სევდა და სატრფო მომიგონე,
ერთი ტკბილი შიქასტა გამაგონე!
კამპანიას გაუმარჯოს, დავლიოთ,
ამ ქეიფში თუნდა სულიც დავლიოთ!
(„კინტო“)

კათხულობთ ამ ლექსს, და გრძნობთ, რომ აბაშიძის ასული იქ არის „ჩარხთან, ორთაქალაში“, იგი სიხარულით გასცქერის ჩრდილში გაშლილ სუფრას, უსმენს დუდუკს, ტკბილ შიქასტას და თვითონაც უნდა გულში შეპარული „ცეცხლები“ დააკენესოს, სიმღერად აქციოს.

თავადაზნაურთა შესამჩნევი ნაწილისათვის ასეთი ლექსები სათაკილოც იყო. ამით აიხსნება, რომ როდესაც ნ. ორბელიანმა 80-იან წლებში ერთ-ერთ ლიტერატურულ საღამოზე წაიკითხა ლექსი „კინტო“ და მისი ბუნებრივი ენითა და განცდებით ამეტყველდა, დიდი გულისწყრომა გამოიწვია თავადაზნაურულ წრეებში! მიუხედავად ამისა, პოეტი ქალი შემდეგშიაც განაგრძობდა ყარაჩოღელთა სადა ცხოვრების გამოხატვას.

* *

ნ. ორბელიანის შემოქმედებაში ვხვდებით ელემენტებს, გამსჭვალულს ნაზი, ნაღვლიანი, სენტიმენტალური სულისკვეთებით და მღელვარე რომანტიკული განწყობილებით. ნ. ორბელიანის უსაყვარლესს პოეტურ ფორ-

მას წარმოადგენს მიმართებები. ამ მიმართებების უმრავლესობა ეკუთვნის ელეგიას ან სატირას.

წმინდა ლირიკული ლექსების გვერდით ნ. ორბელიანს აქვს ლირიკულ-ეპიკური ლექსებიც. ურთიერთდამოკიდებულება ეპოსისა და ლირიკის ელემენტებისა პოეტ-ქალს სხვადასხვანაირად აქვს წარმოდგენილი: 1. უშუალოდ აღწერს თავის გრძნობას და წყვეტს მას ზაიმე თხრობით ან აღწერით, 2. სხვას ამეტყველებს და ლირიკულად თვით ერწყმის მას, 3. ეხება ბუნებას, მაგრამ ლაპარაკობს თავისთავზე, თავის განწყობილებზე.

ნ. ორბელიანის საყვარელი ლექსობრივი საზომია „მცირე ბესიკური“ ანუ მუსტაზადი და შავთელური; აქვს აგრეთვე შაირი, თეჯლისი, ბაიათი.

ნ. ორბელიანის ლექსები არ არის ღარიბი რითმით. მასთან უმთავრესად შემდეგგვარი შემადგენლობის რითმა გვხვდება: სამმარცვლოვანი, ორმარცვლოვანი, იშვიათად ერთმარცვლოვანი. გარეგანი ფონეტიკური აგებულება ლექსისა უმეტესად ზუსტია.

ნ. ორბელიანის ლექსი დახვეწილი, მსუბუქია, მას ახასიათებს მუსიკალობა და თიტქმის ყოველთვის დიდი ემოციურობის შემცველია.

ეკატერინე გაბაშვილი

1911 წელს ქართველმა ხალხმა ეკატერინე გაბაშვილს სამწერლო მოღვაწეობის ორმოცი წლის იუბილე გადაუხადა. ამ ზეიმმა ფართო ხასიათი მიიღო, გადაიქცა ეროვნული კულტურის დღესასწაულად. ეს დღე ჩვენი სინამდვილისათვის უჩვეულო და სამაგალითო დღესასწაული იყო, მოწყობილი საზოგადო მოღვაწე ქართველი ქალისათვის. შრომის თვალნათლივ დაფასებით აღფრთოვანებულმა მწერალმა საზოგადოებას თავის დამახასიათებელი მოკრძალებით უპასუხა: „ცხრამეტი წლის ვიყავ როცა გავთხოვდი, მალე დაეწვირღმეილდი (თერთმეტი შვილი მყავდა), ძლიერ ხელმოკლე ოჯახში ვცხოვრობდი, ყოველგვარ თავისუფლებას მოკლებული ვიყავ... მე არ დაუმორჩილდი საზოგადო ხვედრს დედაკაცისას, — ყმობას და თავშეწირვას კერისას, — ამისათვის დიდი ბრძოლა დანჭირდა, მაგრამ ბრძოლისათვის ცოტაოდენი ძალაც შემწვედა... მე იმ ვიწრო კედლებს შუა, რომელსაც ოჯახის დიასახლისობას ეძახიან და რომელიც შთანთქმავს ხოლმე ხშირად დედაკაცის სულიერ არსებას, პატარა ქუქრუტანა გაუკეთე და იქიდან მუდამ ყურს უგდებდი და თვალს ვადევნებდი ჩემი ქვეყნის საზოგადო ზრდასა და მსვლელობას; შევეცადე ორიოდე აგური მაინც დამედო იმ წმინდა საძირკველზე, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის მეფრე ნახევრის განმავლობაში ჩაჰყარეს ჩემი ქვეყნის საუკეთესო შვილთ. ორი აგურის მიმატება საზოგადო სამსხვერპლოზე დიდი რამ არ არის, მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ: საცა არაა რაა, იქ ცოტაც ბევრად გამოჩნდებაო“. ეკატერინე გაბაშვილმა მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის მტკიცე შენობის ასაგებად ორი კი არა, მრავალი აგური მიიტანა. თავის დროის მოწინავე აზრებით გამსჭვავ-

ლულმა, ძალუმად აღიმაღლა ხმა ძველი ცხოვრების წესების, ხანგადასული ჩვეულებების წინააღმდეგ, გამოვიდა დამცირებულთა და შეურაცხყოფილთა დამცველად, მაღლა ააფრიალა ჰუმანიზმის დროშა. მან თავის შემოქმედებაში განაგრძო და განავითარა, სამოციანი წლების დიდი მოღვაწეების საუკეთესო ტრადიციები. შემთხვევითი როლი იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე ყოველთვის განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული ეკატერინე გაბაშვილის ნაწერებით. ოღონო ჭავჭავაძე იგონებდა ილიას სიტყვებს: „როცა „ჯეჯილის“ ნომერი მოვიდეს ნოლმე, ჩემს საწერ მაგიდაზე დასდეს... ძალიან მაინტერესებს ეკატერინე გაბაშვილის მოთხრობების სტილი, მართლწერა, მსუბუქი კილო, ცოცხალი მიმდინარეობა აზრისა-და მშვენიერი ქართული ენა“.

განუზომელი ღვაწლი მიუძღვის ეკატერინე გაბაშვილს ქართული საბავშვო ლიტერატურის შექმნაში, იგი ერთ-ერთი ფუძემდებელთაგანია ამ ჰუმანიტარული დიდი საქმისა. გადაავლეთ თვალი „ჯეჯილსა“ და „ნაკადულს“ და თითქმის ყოველ ნომერში შეხვდებით მის საუცხოვო საყმაწვილო მოთხრობებს.

ეკატერინე გაბაშვილის ცხოვრება და შემოქმედება განუყოფელია ერთმანეთისაგან, მისი ბიოგრაფია ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს იმის თაობაზე, თუ რა განსაკუთრებულ წინააღმდეგობათა გადალახვა უსდებოდა ქართველ ქალს საზოგადო სარბიელზე მოღვაწეობისას.

* *

ეკატერინე გაბაშვილი დაიბადა 1851 წელს, იენისის 16-ს, ქალაქ გორში. დედა ეკატერინესი—სოფიო, იყო ასული ვახტანგ ბაგრატიონ-დავითაშვილისა. სოფიო ყველას აკვირვებდა თავისი გამბედაობით, სიმბნევეით და მოხდენილობით. მამა რევაზ ბააღურის-ძე თარხან-მოურავი, თავისი დროისათვის განსწავლული, დინჯი კაცი ყოფილა.

ხუთი წლისა იყო ეკატერინე, როცა დედა დაჰკარგა, ობლებზე მზრუნველობა ბებიას მიენდო. ბაგრატიონ-დავითაშვილის მეუღლე ტფილისელი სოვდაგრის ქალი გახლდათ. დედის მემკვიდრეობაზე ჩასახლებულმა ბარბარემ იწყო შვილისშვილების აღზრდა, იგი გონიერი, მაგრამ დესპოტიური ხასიათის დედააკაცი იყო, აღზრდის მეთოდიც თავის ხასიათის შესაფერი ჰქონდა.

ზაფხულობით მთელი ოჯახი ზემოქართლში, სოფელ ფლევეში გადასახლდებოდა ხოლმე. ეკატერინე მთელ დღეებს სათიბში, მკაში, კალოზე, გლეხის ბავშვებთან სირბილში, გლეხებისათვის დახმარებაში ატარებდა.— „კატატო!—მოგვითხრობს მწერალი-ქალი ჯერ დაუსტამბავ მოგონებაში—„ჩემი სიყმაწვილე“¹—კატატო! ქედზედ სათიბში მივდივართ, მოიქრებოდა სარდნანანთ მარუა და მე, აღელვებული, აღფრთოვანებული ჩემს ძმასთან ერთად, ხელსახოცში ყველ და პურ გამოკრული შეუხტებოდი ურემს და სარდნანანთ გოგობიკებთან მთელ დღეს ვატარებდით სათიბში.—„კალოზედ, კევრზედ დამდგომი გვაქლია“, პაწია ხანს დაგვეხმარე, — წამიჩურჩულებდა ფეფენა კაპანაძის გოგო და წამზედ წაბლა ხარებს დავარბეინებდი ძნით აზვირთებულ კალოზედ“. შემოდგომის დამლევს, მთელი ოჯახი კვლავ გორში ჩამოდიოდა და ზამთარს იქ ატარებდა.

ეკატერინეს პირველი მწრთვნელი ანუ ოსტატი ვინმე მწიგნობარი შარიკოვას ქერივი ყოფილა. ოსტატი მწკრივად დასხამდა ბავშვებს და კალთაში „დავითნს“ ჩაუდებდა, ჯერ ერთი წაიკითხავდა, შემდეგ მეორე და ეს იყო და ეს მთელი მათი სწავლა... საღამოთი ოსტატი ლოტოზე წაეიდოდა და მოწაფეებს კარებგამოკეტილ ოთახში სტოვებდა. ნახევრად მშვივრებს, ბნელს და ნოტიო სადგომში ჩამწყვდეულებს ლიახვისა და

---

¹ ეს მოგონება და მრავალი სხვა საყურადღებო გამოუქვეყნებელი მასალა დიდი თავაზიანობით გაგვაცნო და გვათხოვა ეკატერინე გაბაშვილმა თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში. კ. ი.

წისქვილის გუგუნით გაბრუებულთ, ტირილში ჩაეძინებოდათ.

ეკატერინეს მამა რევაზ თარხან-მოურავი ხშირი ავადმყოფობის გამო შესაფერ მზრუნველობას ვერ უწევდა ბავშვებს. ბებია ბარბარე კი იმ აზრისა იყო, რომ ქალი აღრე უნდა გათხოვილიყო. ამ შეგნებით გამსჭვალული მოხუცი ათი-თორმეტი წლიდან სულ ჩემი გათხოვების და საქრმოების ძებნაში იყო გაბმულიო,— შენიშნავს ეკატერინე. უთუოდ კიდევ მიაღწევდა მიზანს ბარბარე, თუ რომ ერთ შემთხვევას არ შეეშალა მისთვის ხელი. თორმეტი წლის ეკატერინეს ერგო კენჭი ინსტიტუტში ჩასარიცხად. რუსულ ენაში სუსტი მომზადების ვამო იგი მაინც არ მიიღეს. მაშინ რევაზ თარხან-მოურავმა თავისი ქალი მიაბარა იმ დროს ტფილისში კარგად ცნობილი ფრანგი ქალის ფაერის პანსიონში. ეს პანსიონი დიდად განირჩეოდა მაშინდელ კარჩაკეტილ სახელმწიფო ქალთა ინსტიტუტისაგან, აქ მასწავლებლად იყვნენ ექსორიაქმნილი პოლონელი და უკრაინელი მეცნიერნი, ლიტერატორნი. „შესაძლებელია— გადმოგვეცემს მწერალი ქალი,— ფაერის სურვილი იყო აღეზარდა ქალიშვილები იმდროინდელი ფრანგულის მეთოდით: გრაცია, ტანადობა, ფრანგული ლიკლიკით და ცოტა რამ თვალსაჩინებლად მეცნიერების ნაგლეგებითაც, მაგრამ დრომ და გარემოებამ სულ სხვა მიმართულება მისცა იმის აყვანილ ბარტყებს“—ო. დევნილი მასწავლებლები კერძო პანსიონში თავისუფლად ქადგებდნენ თავიანთ რწმენას და ზოგჯერ პირად გულის დელვასაც აღშფოთებით გადასცემდნენ თავიანთ ახალგაზრდა მოსწავლეებს. დიდი ღვაწლი დასდო ქალთა განათლებას ბუნებისმეტყველების ჩინებულმა მასწავლებელმა—ივანენკომ, იგი მსმენელთ ავალებდა წაეკითხათ დარვინის, ბერნის, ლოკის და მრავალ სხვა ავტორთა საბუნებისმეტყველო წიგნი. გეოგრაფიის მასწავლებელმა გულაკმა ჩაატარა საჯარო ლექცია „ვეფხისტყაოსნის“ მნიშვნელობის შესახებ და მოუწოდა ქართ-

ველ ახალგაზრდობას საფუძვლიანად შეესწავლა დედაენა, რათა ღრმად აეთვისებიათ ბრწყინვალე ძეგლი ქართული გენიისა. რუსულ ლიტერატურას კითხულობდა უკრაინელი იუშკო. მან დაავალა მოწაფეებს აღეწერათ შემოდგომა სოფელში. ეკატერინემაც წარუდგინა მასწავლებელს ამ თემაზე დაწერილი მთელი რვეული, სადაც აღწერილი იყო თავადის ოჯახის მცონარეობა, უსაქმურობა. როცა რვეულები დააბრუნეს, იუშკოს ეკატერინეს რვეულისათვის წითელი მელნით წაეწერა: „გილოცავთ და გიწინასწარმეტყველებთ, თუ იმუშავებთ და იკითხავთ მწერლობას შესძლებთ“-ო; ფაერის პანსიონში სხვა საგანთა შორის ასწავლიდნენ ქართულ ენას, რომელსაც სახელმწიფო სკოლებში გაბატონებული ტენდენციების საწინააღმდეგოდ აქ დიდად სცემდნენ პატივს. ქართული ენის მასწავლებლად მოწვეულნი იყვნენ იმ დროის საუკეთესო პედაგოგები:—ნიკო დედაბრაშვილი, ნიკო ინაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, იაკობ გოგებაშვილი. „სწორედ მათგან შთავიბეჭდე სამშობლოს სიყვარული და იმისი სამსახური“-ო, აღნიშნავს ეკატერინე.

1868 წელს, 17 წლის ახალგაზრდა ქალმა დაამთავრა პანსიონი. ცოდნით და ენერგიით შეჭურვილი გორს გაემგზავრა, მას გადაწყვეტილი ჰქონდა საზოგადო სარბიელი აერჩია სამოღვაწეოდ, ქედი არ მოეხარა პირადი დაბრკოლებების წინაშე. გორში ქალთა განათლება კერძო ოსტატების ხელში იყო. სულ მოკლე ხანში ეკატერინეს დაჟინებული და მუყაითი შრომით გაიხსნა სამრევლო სკოლები, იგი თვით ამეცადინებდა ბავშვებს. ახალგაზრდა ქალის ქველობა და კეთილი საქმიანობა რამდენიმე ხნის შემდეგ „დროებამაც“ აღნიშნა. მარტო გაკვეთილების მიცემით არ ამოიწურებოდა მისი საქმიანობა. მოღვაწეობა მისთვის უბრალო გატაცება კი არ იყო. იგი განაგრძობდა თვითგანვითარებასაც, აღგენდა მრავლად წაკითხული წიგნებიდან კონსპექტებს. მის ხელთნაწერებში შეხვდებით სმაილსის

„ხასიათიდან“ ამოწერილ ადგილებს: „იაზროვნე, იაზროვნე, თუნდა შეცდომით, რადგან თვით აზროვნებაშია სიცოცხლის არსიო“.

ეკატერინეს გატაცებას ცოდნის შეძენისა, მის საზოგადო მოღვაწეობას ყველა როდი შეჰყურებდა, თანაგრძნობით. განრისხებული ბებია ბარბარე ვერ შერიგებოდა ქალის საუბარს მამაკაცებთან, შუალამემდინ კითხვას, წერას, უბრალო ჩაცმულობას, ჩვეულებრივი ქალური კეკლუცობის მივიწყებას, და ყველა ამგვარ, მაშინდელი ქალის აუცილებელი თვისებების უგულებელყოფას. ამიტომ უთანხმოებას—უთანხმოება მისდევდა. მაგრამ ჩემი უკუქცევა,—მოგვითხრობს მწერალი ქალი—ძნელი იყო, პირიქით სულ წინ და წინ მივდიოდი და მალე რუსეთშიც წასასვლელად მოვემზადეო.

1869 წ. ზაფხულში ეკატერინე გაემგზავრა დედისეულ, მივარდნილ, მივიწყებულ კუთხეში—სოფელ ფლეეში. ჩასვლისთანავე მან შეიხედა გლეხების ოჯახში, გაიცნო იმათი აგკარგი. „თავს მოვიკლავ, ჩემს თედუას ტყეში დავმალავ და სკოლაში კი არ ვაეგზავნი, გულგახეტქილი ჩიოდა გლეხის ქალი. უნდა ანბანი ასწავლონ და მერე სალდათში წაიყვანონ, რათ მინდა მაგათი ბაი-ბუი, თუ კი შეილი დამეკარგება“. მე შეძლებისდაგვარად ვცდილობდი ამეხსნა ხალხისათვის სწავლის საჭიროება და თითქოს დავიყოლიე ჩემი რჩევით“-ო,—დასძენს ეკატერინე. ეს შემთხვევა მან აღწერა და „დროების“ რედაქციას გაუგზავნა. 1870 წ. იანვრის ერთ-ერთ ნომერში დაიბეჭდა კორესპონდენცია „გლეხკაცის აზრი სასოფლო სკოლაზე“. რამდენიმე დღის შემდეგ ამ წერილს გამოეხმაურა დარია მამაცაშვილი მისალმებით, რომელიც უქებდა ეკატერინეს წერის საგანს, გლეხთა ცხოვრების კარის შეღებას და მათზე ზრუნვას. არც თუ მამაკაცებმა დასტოვეს უყურადღებოდ ახალგაზრდა ქალი. როცა იგი თბილისში ჩამოვიდა მამასთან, მაშინვე ეწვია მას პეტრე უმიკაშვილი და მიუძღვნა ახლად გამოცემული „ენისრამიანი“.

საპატიო წარწერით და თბილი სიტყვებით მიულოცა მწერლობაში ფეხის შემოდგმა.

ამავე წელს გიორგი წერეთელმა თავისთან მიიწვია თბილისში მცხოვრები მოწინავე ქართველობა. მისაწვევ ბარათში აღნიშნული იყო: ილია ქავკავაძე წაიკითხავს თავის „კაცია აღამიანს“. თერამეტი წლის ახალგაზრდა ეკატერინეც ამ შეკრებილებაში აღმოჩნდა. „ჩემს აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა,—სწერს იგი,— მომეტებულად, რომ მისრულდებოდა უდიდესი ნატვრა „მგზავრის წერილების“ ავტორის ნახვის“—ო.

აქვე, ამ შეკრებაში ეკატერინემ გაიცნო ალექსანდრე გაბაშვილი, რომელიც თვით მწერალი-ქალის მოწმობით, ეტრფოდა სამშობლოს და ილწვოდა დავრდომილი ქვეყნის აღდგენისათვის. ამ საერთო მისწრაფებამ დააახლოვა ისინი, ეკატერინე მისთხოვდა ალექსანდრე გაბაშვილს.

ამ ხანაში ეკატერინეს ლიტერატურული მუშაობა განისაზღვრებოდა კორესპონდენციებით და პატარა-პატარა მოთხრობების თარგმნით ფრანგულიდან. შეიძლება ასეთი მდგომარეობა დიდხანს გაგრძელებულიყო, თუ რომ ერთ შემთხვევას არ მიეცა ახალგაზრდა ქალის კალმისათვის ძალა და გაქანება. 1880 წ. გაზ. „ივერიის“ ხელმძღვანელად არჩეული იყო ვანო მაჩაბელი, — იგონებს მწერალი-ქალი თავის გამოუქვეყნებელ „ტრიუმფებში“, — და აი ეს ახალი რედაქტორი „ივერიისა“ ერთ დღეს მეწვია, დამიწყო მტკიცება, რომ თქვენი იმ ნაწერებიდან, რომელნიც დღემდე იბეჭდებოდა, სჩანს, თქვენ შესძლებთ მოთხრობის დაწერას. შეეცადეთ, მოახერხებთ. ორი კვირის შემდეგ შემოვივლი და ხელცარიელი არ გამისტუმროთო. მე თუმცა იმ დროს ოთხი პატარა ბავშვი მყავდა, მაინც ვიპოვნე დღეში ერთი-ორი საათი. მართლაც ორი კვირის შემდეგ ვანო დაპირებისამებრ შემოვიდა ჩემთან. ჩემი პატარა მოთხრობა „კონა“ გადავეცი... სულ მალე რედაქტორის უთხოვნელად მეორე მოთხრობა გამოვჩარხე და 1883 წელს,

თებერვლის ნომერში ჩემი მოთხრობა ილია ჭავჭავაძის გამოჩენილ პოემის „განდევლის“ გვერდით იყო დაბეჭდილი, რამაც დიდად გამახარა და იმდენად ამაღელვებდა, რომ ვერ მოვიტყინე და „დროების“ რედაქციაში გავიქეცი, მინდოდა კეკე მესხისაგან გამეგო თუ რა აზრისა იყვნენ „დროებისა“ და „ივერიის“ რედაქტორები ან გარეშე მკითხველები ჩემს ნაწარმოებზე. კეკემ მითხრა ამ რამდენიმე წამის წინ ამ ოთახში შენს მოთხრობებზე ლაპარაკობდნენო. ილიამ სთქვაო იმის სტილი როგორღაც ვიქტორ ჰიუგოს სტილს მიაგავს, დავით მიქელაძემ დაუმატაო, ჰიუგო მიუწვდენელია, მაგრამ ტურგენევის სულისკვეთებას უფრო წააგავსო. ამ აზრის გაგონებამ თავბრუ დამახვია და როდესაც ილია რედაქციის ოთახიდან გამოვიდა და გასავალ ოთახში პალტოს ჩაცმა დაიწყო, მე გიჟივით გავარდი, ვითომ მინდოდა იმის პირით გამეგონა ის აზრი, რომ ვიქტორ ჰიუგოს რა ნიშანწყალი ჰქონდა ჩემს „რომანს დიდხეში“, მაგრამ კითხვის მაგივრად, გაწბილებული და დარცხვინილი შევჩერდი, მან გაკვირვებით გადმომხედა, თავი დამიკრა და წავიდაო“.

პირველმა გამარჯვებამ გაამხნევა ახალგაზრდა ქალი. ამ დროიდან მთელი სამოცი წლის მანძილზე იგი შეუნელებლად სწერდა მხატვრულ ნაწარმოებებს. თავისი მოხდენილი, თამამი და მკვეთრი კალამით მან არა ერთი შესანიშნავი მხატვრული ძეგლი შესძინა მშობლიურ სიტყვა-კაზმულ მწერლობას.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეკატერინე გაბაშვილი წმინდა ლიტერატურულ-სამწერლო მუშაობას უკავშირებდა ფართო საზოგადოებრივ მოღვაწეობასაც, მრავალი ათეული წლების მანძილზე იგი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ქართული თეატრის აღორძინების საქმეში, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მუშაობაში; მისი ინიციატივით დაარსდა თბილისში ქალთა პირველი პროფესიული სკოლა და მრავალი სხვა დამხმარე საზოგადოება.

ხანა, რომელშიაც ეკატერინე გაბაშვილი იწყებს მოღვაწეობას, მეტად მნიშვნელოვანია. ამ პერიოდში წამოაყენა ცხოვრებამ მრავალი მწვავე საკითხი. მოწინავე მოღვაწეთა ყურადღების ცენტრში დგება ხალხი, მისი მდგომარეობა და მისთვის ზრუნვა. ეკატერინე გაბაშვილი გულმხურვალე თანამგრძნობელია ყველა დამცირებულთა და შეურაცხყოფილთა. იგი თავგამოდებული დამცველია ადამიანის სინიღისისა და ღირსებისა. განსაკვიფრებელი უშუალობით და გულთამხილაობით გვიხატავს მწერალი-ქალი გლეხის ყოფის მძიმე პირობებს. გაძვალტყავებული გლეხის რეალური სახე არის მონაქვთული ერთ-ერთ მის საუკეთესო და კოლორიტულ მოთხრობაში „ღვინია გადაიჩეხა“; გლეხკაცის გამოუვალ მდგომარეობას გვიხატავს ეკატერინე გაბაშვილი „მეურმის ფიქრებშიაც“; საშინელია ხვედრი მოთხრობა „ხოლერის“ მოქმედ პირთა. გაქირვება დაუნდობლად ერეკება გლეხს შეჩვეულ ადგილიდან, უშლის ბუდეს. მიწის სიმცირის გამო თავის სოფლიდან წამოსული და სხვა სოფელს შეკედლებული რაკველი გლეხი გიგოლა თავისი ცოლშვილით ლუკმა-პურის ძიებაშია, მათ არავინ ეკარება ახლოს, თავისი მოძმენიც კი მტრულად უყურებენ. საზარელი სენით ხდებიან ავით ცოლ-ქმარნი და სრულიად უპატრონოდ იღუპებიან.

ფსიქოლოგიური ანალიზის საოცარი სიძლიერე, გრძნობის უშუალობა, ცხოვრების ცოდნა, დამახასიათებელი მხატვრული ნიშანია ეკატერინე გაბაშვილის შემოქმედებისა. ბევრ მწარე სურათს გადაგვიშლის, საზოგადოების ბევრ სამარცხვინო ნაკლოვანებას გვიხატავს მწერალი-ქალი. იგი არა მარტო მხატვარია, არამედ მორალისტიც. მაგრამ მისი ეთიკური ტენდენციები არავითარ ზიანს არ აყენებენ ნაწარმოების ესთეტიკურ ღირსებას; ეკატერინე გაბაშვილი ნაძალადევად არ ახ-

ვეს მკითხველს თავის იდეებს; იგი წარმოადგენს ბუნებრივ და აუცილებელ დასკვნას ცხოვრების მოვლენათა გამოხატულებისა. მწერალი-ქალი ხედავს მკაცრ სინამდვილისაგან გაუბედურებულთ, იგი მათ მიმართ მოითხოვს არა კეთილმოწყალებას, არამედ სამართლიანობას და დაფასებას. მისი დახასიათებით, სწორედ ხალხშია, დაბალ ფენებშია ქვემარტივი ადამიანური სული და დიდბუნოვანება.

აუცილებელია შევჩერდეთ მოთხრობაზე „მშიერაძის ოჯახი“. მასში მოცემულია სოფლიდან ქალაქად გადმოსახლებული გლეხი სვიმონა მშიერაძის ოჯახის თავგადასავალი. როგორც საერთოდ ყველა თავის ნაწარმოებში, ისე ამ შემთხვევაშიაც, ეკატერინე გაბაშვილი გვიხატავს ცხოვრების რეალურ მოვლენებს. გარდა იმისა, რომ ამ ნაწარმოებში სიმართლით არის მოთხრობილი მშიერაძის ოჯახის ისტორია, მასში გადმოცემულია აგრეთვე ყოველივე ის, რაც თავს დაატყდა ნაძალადევის პირველ მოსახლეთ. ეკატერინე გაბაშვილის ამ ნაწარმოებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამ კუთხეში მოსახლეობის დამკვიდრების საქმეში. მწერალი-ქალი თავის „ტრიუმფებში“ მოგვითხრობს: „1911 წელს ჩემს იუბილეზე დაესწრნენ ქალაქის მთელი მმართველების წევრნი: ქალაქის თავი არლუთინსკი და სხვა უმაღლესი მოხელენი და თან მიძღვნეს ადრესი მშვენიერი კაზმით და გაზვიადების კილოთი დაწერილი, თითონ მოხელეთაც პირადად სათითაოდ სიტყვები წარმოთქვეს ჩემს სადიდებლად. გაკვირვებული და გაოცებული ამ მოულოდნელის ტრიუმფით, მე შევეკითხე ერთ მოხელეს, თუ რით დავიმსახურე ქალაქისგან ამგვარი პატივისცემა და პასუხად მივიღე: „ქალაქის გაშენებაში დიდო მონაწილეობა გაქვთ მიღებულიო“, თანაც შემდეგი მიაშბო: „ეხლა, სადაც თითქმის ნახევარი ქალაქის ოდენა ფართობია გაშენებული, „ნაძალადევით“ წოდებული, გამგეობაში გადაწყვეტილი იყო, რომ ის ათიოდე ოჯახი, რომელიც თავხედურად და უკითხავად

ჩასახლდა მახათის მთის კალთებზე, გადაგვესახლებინაო. რამდენჯერმე მიეწერეთ, ვუბრძანეთ გადასახლება, მაგრამ „ტეტიებმა“ ყური არ გვიგდეს, მერე პოლიცია მიუსიეთ და როგორც თქვენს მოთხოვნაშია მშვიერადის ოჯახზე ნაამბობი, ვუბრძანეთ, სახლები თავზე დაენგრიათ, მაგრამ პოლიცია იძულებული შეიქნა გაქცეულიყო, დედაკაცებმა და ბავშვებმა ცულებით, კეტებით და ქვით სულ კუდით ქვა ასროლიესო. საქმეში გუბერნატორი ჩაერია, ჯარის მისევა დააპირეს მოძალადეთა გაბედულებაზედაო; ზოგიერთმა ხმოსანმა კრების მოწვევა მოითხოვა და მალე თვით კრებაც შეიკრიბა და ამასთან ფრიად მრავალ ხმოსანთა თანდასწრებით და დიდი აურზაურით თუ როგორ გაბედეს ვილაცა წუნკალმა მოთრეულმა გლეხებმა პოლიციის გაჯახირება და ჩვენი კანონიერი ბრძანების შეურაცხყოფაო. ბევრი ყაყანის შემდეგ, წამოდგა ერთი ყმაწვილი ხმოსანთაგანი, გაიმართა წელში, უბიდან ნელა და მშვიდად მწვანე ყდიანი „ჯეჯილი“ ამოიღო, გადაშალა და ამ საქციელით გაკვირვებული და გაშტერებული ხმოსანთა კრებული უფრო გააკვირვა, როდესაც დიდი პათოსით და ხაზგასმით თქვენ მიერ აღწერილი მშვიერადის ოჯახის ნაძალადევად ახალგაშენებულ ოთახში ბედნიერი წევრების სურათი წაუკითხა; მკითხველს ხმამ უღალატა და თითქმის ჩურჩულით და ყელში მომდგარი ცრემლებით დაუმატა: „ნუთუ, ბატონებო, თქვენგან ვისმე ძალა შესწევს იმ ბოგანო ხალხს, რომელიც ნაძალადევად მოქალაქედ იქცნენ და შეიღებეს გაზეთების კითხვის უნარი მისცეს, ხელი შეახოთო და გაჩაღებული კერა ჩაუქრესო“... წამს ჩურჩული ჩამოვარდა... შემდეგ ხმის უშეტესობით გადაწყვეტილ იყო ნაძალადევი დაეგეგმათ და უღარიბეს მოსახლეობისათვის ნება მიეცათ მიწაზე მცირე ფასდადებით სახლები გაეშენებინათო“.

ამ ნაწარმოების გამარჯვება მოწმობს ეკატერინე გაბაშვილის მახვილ მხატვრულ ნიქს, უნარს — შეეხოს ისეთ პრობლემებს, რაც ასე მნიშვნელოვანი

და საჭირობორტოა, და დიდი შემოქმედის მკვეთრი თვალთ, მთელი ძალით გვიჩვენოს სინამდვილის მოვლენები.

* *

ეკატერინე გაბაშვილი თავის შემოქმედებაში განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს სიყვარულს. მისი გაგებით, სიყვარული უბრალო ვნება კი არ არის, არამედ ის ღვთაებრივი საწყისის შეიცავს. თანამედროვე საზოგადოება თავისი ყალბი შეხედულებებით უღმობელად ანადგურებს სიცოცხლის ამ გამაცისკროვნებელი გრძობის გამოხატულებას ადამიანთა შორის. კონა და ლევანი, ორენა და ქუჩე, პავლე და მარო ცოცხალი ბრალმდებელნი არიან ძველი საზოგადოების გულქვაობისა და გულზვიადობისა. სხვადასხვა გარემოებათა ნიადაგზე შექმნილი ზღუდე ადამიანს უხშობს გზას ბედნიერებისაკენ.

თუ „კონას“ ამბავი უბედურად დამთავრდა წოდებრივი განსხვავების გამო, „რომანი დიდხევიში“ ეკლესიის კანონების მოთხოვნილებამ წამოჰყო თავი, რის შედეგადაც ორი ადამიანი უფსკრულში გადაიჩეხა. ამ მოთხოვნის გმირები პავლე და მარო ერთმანეთის სიყვარულით დამწვარი, ჯვრისწერით ვერ შეკავშირებულან. მაროს სხვაზე უპირებენ გათხოვებას. გონებამიხდილი პავლე ხანჯალს ჩასცემს მიუწვდომელ სატრფოს და თვით სატუსალოს საავადმყოფოში გარდაიცვლება. ასეთია უაზრობამდის დაყვანილი კანონის შედეგები. რელიგიურ-წოდებრივი ტრადიციები ადამიანთა გაუბედურების საფუძვლად არიან გამხდარი.

ეკატერინე გაბაშვილის დახასიათებით, გადაულახავ დაბრკოლებას სიყვარულში ჰქმნის აგრეთვე ეკონომიური უთანასწორობა. ყველა გრძობს, რომ ბუნებას ორენა და ქუჩე ერთმანეთისათვის შეუქმნია: „ქალი მალალი, კოპწია, მაისის ვარდივით გაშლილი“. „ბიჭი,

ლომი, მხარბეკგადაჭიმული, ახლად უღვაშაყვავებული“-
მათი შეუღლება შეუძლებელია, ქუჩე დედისერთა
მზითვიანი ქალაი, იმისი მამა გოგია აზნაურობს, თედო
კი ორენათ წოდებული, შორი მხრიდან გადმოხვეწილი
ბიჭი, ლუკმა-პურს მოჯამაგირეობით შოულობს. ორენა
და ქუჩეს უსაზღვრო გრძობა აბობოქრდა, ერთურთი-
საკენ ლტოლვამ თვით გაიკვლია გზა და სიტკბოება
განაცდევინა სიცოცხლის ამ ყვავილებს. მაგრამ საზოგა-
დოების ხანგადასული ტრადიცია უღმობელია, იგი ქუ-
ჩეს წინააღმდეგ მიიმართა და ბოროტმოქმედება ჩაადე-
ნინა—შვილის მკვლელად გახადა. ამას მოჰყვა მისი გა-
სამართლება და დაღუპვა; ანალოგიურ შემთხვევას
აგვიწერს კნობილი ინგლისელი მწერალი-ქალი ჯორჯ
ელიოტი თავის რომანში „ადამ ბიდ“, აქაც შვილის
მკვლელი ხდება დედა ჰეტტი. ეკატერინე გაბაშვილმა
უფრო ღრმა კოდნით ცხოვრებისა, მეტი დაძაბულო-
ბით და უშუალოდით დაგვიხატა ეს ტრადიკული კო-
ლიზია. ასე უაზროდ ამახინჯებს და ანადგურებს კე-
თილ ადამიანს მოუწყობელი საზოგადოებრივი გარე-
მოცვა, ყველა ჰგმობს და წიხლავს მის წრფელ, უანგა-
რო დიდებულ გრძობას.

ეს მოთხრობა ყურადღებას იპყრობს გადმოცემის
სიცხოველით, თხრობის დრამატიზმით, დეტალების სი-
მართლით, ყოფითი ფერების ბუნებრიობით და საბო-
ლოოდ, თვით მასალის თანადროულობით. ამიტომაც
გასაკვირი არ უნდა იყოს, თუ სადღაც დარაბებ მიხუ-
რულ სახელოსნოში, კილობზე მსხდარი ხელოსნები,
ბოთლში ჩარკობილ სანთლის შუქზე დიდის მღელვარე-
ბით უსმენდნენ მუშა-პოეტს იოსებ დავითაშვილს, რო-
მელიც გატაცებით უკითხავდა მათ „ორენა და ქუჩეს“:
„თანდათან ისე გამიტაცა მოთხრობის მსვლელობამ,
რომ დამავიწყდა სად ვიყავიო,—მოუთხრობდა შემდეგ-
ში იოსებ დავითაშვილი ჩვენს მწერალ-ქალს,—გარშე-
მო რაც ხდებოდა იმას ვერ ვგრძობდდი, თვალთაგან
ცრემლი მდიოდა. უცებ გულამოსკვნილი ტირილი მო-

მესმა და გონებაზე მოვედი, მოვიხედე ამხანაგებისაკენ და რას ვხედავ, ღმერთო ჩემო! ივანე ღურგალი, პეტრე ხარატი, ვიგლა ჩილინგდარი და ორი კიდევ სხვა ვეშაპის მსგავსი ძმა-ბიჭი სლუკუნებდნენ და თან სირცხვილით კისერს აქეთ-იქით იღრიცხავდნენ, ერთმანეთისა სცხვენოდათ, პირს არიდებდნენ ერთმანეთს“. აქ კვლავ კარგა ხნით შესდგა იოსები, ბოლოს მომიახლოვდა, ხელი გამომიწოდა და აღელვებით მითხრა: „ეკატერინე, რა სულის აღმაშფოთებელი საახალწლო საჩუქარი მოგვიტანე“.

ეკატერინე გაბაშვილის შემოქმედების ერთ-ერთ ძირითად საკითხს წარმოადგენს ქალთა ყოფა და საზოგადოებრივი მდგომარეობა. მისი აზრით, ოჯახში ქალი თავისთავს არ ეკუთვნის, იგი სხვის უფლებასა და განკარგულებაშია, უსიტყვო მსახურია ერთხელ დადგენილი წესისა, ქალის ნიქს ახშობენ, გასაქანს არ აძლევენ, „ფრთებს აგლეჯენ“. ამის დამადასტურებელია მოთხრობა „ფრთებ დაგლეჯილი“, რომელიც უთუოდ ავტობიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს. მამაკაცი ცდილობს დედაკაცში მეგობარი კი არა, ნივთი, მონა დაინახოს. მწერალი-ქალი საეხებით ითვალისწინებს საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელობას და საქიროებას ქალისათვის. მას კარგად ესმის, რომ აქტიური მოქმედება, საქვეყნო სარბიელი ამახვილებს აღამიანის ნიქსა, უნარს, მიდრეკილებას და მოვალეობის შეგნებას. რასაკვირველია, ქალმა დედის როლი, როგორც თავისი უპირატესი საქმე, უნდა შეინარჩუნოს, მაგრამ ოჯახის დიასახლისობამ არ უნდა შთანთქმას მთელი მისი არსება, ოჯახი არ უნდა გადაიქცეს მის ბორკილად; ეკატერინე გაბაშვილი ებრძვის ქორწინების იმ ფორმებს, რომელიც ქალს მთლიანად უმორჩილებს მამაკაცის ინტერესებს, ქალმა უნდა დაამტკიცოს, რომ არა მარტო გრძნობა და გატაცება წარმოადგენს მის ხვედრს, რომ მან არა მარტო სიყვარულით უნდა „აილოს“ ცხოვრების სიმავრეები, არამედ აზრით, გონებით, ნიქით, გა-

ნათლებით. მხოლოდ ამ გზით მიიღებს ქალი ნამდვილ დამოუკიდებლობას.

ეკატერინე გაბაშვილის ცოდნისა და დაკვირვების სფერო არ არის ვიწრო, შემოზღუდული, მას ჩვენი სინამდვილის ყველა მხარე იზიდავს, იგი არ კმაყოფილდება ცხოვრების უბრალო, სადა გამოხატულებით. მწერალი-ქალი წარმოგვიდგენს ძველი ცხოვრების წინააღმდეგ მებრძოლ ინტელიგენტთა სახეებს, რომლებიც ხალხისათვის ზრუნავენ. ეს ახალგაზრდობა რელიეფურად გამოხატავს სოფელსა და გლეხობაზე ფიქრს, „ხალხში სიარულის“ იდეას; ეკატერინე გაბაშვილის მოთხრობებში მრავლად არის წარმოდგენილი სახე „მონანიე აზნაურისა“. ამ თემების დამუშავებაში გამოჩნდა მკაფიოდ ჩვენი მწერალი-ქალის მკიდრო კავშირი ხალხოსნურ შეხედულებებთან.

* *

ეკატერინე გაბაშვილი დიდი მომღერალია ბუნების გრძნობისა. იგი კარგად ხედავს, რომ ყველაზე მდიდარ წყაროს შემოქმედებისათვის წარმოადგენს მთები, ტყეები, მინდვრები, მდინარეები; მისი თქმით, როგორ შეიძლება არ მოაჯადოვოს ადამიანი ლაქვარდოვანმა კამ, ამწვანებულმა ხეებმა, სივრცეში შორს ატყორცნილმა კლდეებმა, მთვარიანმა ლამეებმა; იგი ნაკადულის მთელ სიმფონიას ჰქმნის: „მიყვარს ნაკადული, პატარა, ანკარა, ლულუნ-ჩუხჩუხით, ტკბილად მიმავალი თავის ვიწრო, ათასფრათ აყვავებულ საწოლში... ნაკადული მე მისთვის მიყვარს, რომ ის არის სიცოცხლის მომასწავებელი, ის არის გამაცოცხლებელი, სულის ჩამდგმელი. ედემათ მქცევი გამხმარ შავ დედამიწის გულისა, დედამიწის ძაღლონისა და შიგ დამარხული სიმდიდრის ძარღვის გამხსნელი; მიყვარს იმიტომ, რომ ნაკადულს ტკბილს, მოღუღუნეს გერცხლები ბრწყინვალედ და დედოფლურად სუფთად მოკაზმულს, ძაღუძს

ააყვავილოს მიდამო და ბუნება, მკვდარს და უფერულს სული ჩაუდგას“. ამიტომაც მეტად მძიმე და მეტად მტანჯველი იყო ჩვენი მწერალი-ქალისათვის, როცა მან ბუნების ჰანგის, მომჯადოებელი ხმების ათვისების უნარი დაჰკარგა. ორმოცდახუთი წლისა იყო, როცა ყურთ აღარ ესმოდა. მიუხედავად ამისა, თავის სოფელში, ახალქალაქში ჩასვლისთანავე მოინახულებდა იგი სახლის წინ მოჩუხჩუხე ნაკადულს, მიუალერსებდა მას, ყურს ზედ წყლის ზედაპირს მიადებდა და კმაყოფილებით იტყოდა: „ეხლა კი მესმის თქვენი ჩხრიალი“; „სალამობით, მეტადრე მარტობასა და მყუდროებაში განსაკუთრებით ლამაზად და მიმზიდველად წარმომიდგება ხოლმე წვიმის ეუეუნი და შემოდგომის ქარის ფორიაჟი, მე ყველა ამ პოეზიის მუსიკის შეგრძნობის უნარი დავეკარგე, მაგრამ წარმოდგენა მათზე ღრმად მაქვს გამგდარი არსებაშიო“,—გვეუბნებოდა ხშირად პირად საუბარში მოხუცი მწერალი-ქალი.

ეკატერინე გაბაშვილი ცხოვრების მოსიყვარულე მწერალია. მას სწამს კაცობრიობის მომავალი, პროგრესი; სჯერა, რომ მოქმედებას, შრომას, ცოდნას მოპყვება ადამიანის ზნეობრივი სრულყოფაც; მიუხედავად თავისი ხანდაზმულობისა, სიცოცხლის უკანასკნელ წლებშიაც მიისწრაფოდა იგი საქმისა და მოქმედებისაკენ. „რა საშინელებაა, როდესაც გრძნობ, რომ ხორცი ბერდება და მიჩანჩალებს, უნდა აჰყვეს ჯერ ახალგაზრდა სულს და ხშირად მაფიწყებს ჩემს ფიზიკურ უძლურებასაო“,—უთქვამს ჩვენთვის ეკატერინე გაბაშვილს. ამ სიტყვებით მწერალი-ქალი თითქოს შორიდან ეხმაურებოდა ჟორჟ ზანდის ცნობილ თქმას, რომელიც ასევე, მოხუცებულობის ჟამს წარმოთქვა; „ვეცადოთ არ მოვკვდეთ, კიდევ დიდხანს ვიცხოვროთ, ცხოვრება მეტად საინტერესოა“.

შიო არაგვისპირელი

შიო არაგვისპირელის დამოკიდებულება ცხოვრებისადმი კრიტიკულია. იგი ყურადღებას აქცევს ცხოვრების მხოლოდ ნაკლოვანებებით სავსე მხარეებს. მისთვის ქვეყანა არის კრებული ისეთი ძალებისა, რომლებიც ცხოვრობენ წერილმანი ინტრიგებით, ჩაფლული არიან ობივატელობის ქაობში. ასეთია ყოველშემთხვევაში, ძირითადი ფონი. ზოგჯერ ადამიანი შ. არაგვისპირელის წინაშე წარმოსდგება, როგორც დაავადებული არსება, რომელიც შეპყრობილია მხოლოდ და მხოლოდ ცხოველური ინსტინქტებით და მოქმედებით, რომელსაც არ ახასიათებს ლტოლვა მაღალი იდეებისაკენ.

შ. არაგვისპირელი ამ ქვეყნად ყველაფერს ექვის თვალთ უცქერის („წერილის ნაგლეჯი“, „მძულხარ“, „სულერთია“). თავის მოთხრობა-მინიატურებში და „განწყობილებათა დრამებში“ იგი განსაკუთრებით უარყოფითად გვიხატავს ქალებს. მისი გაგებით, ქალს არ შეუძლია გამოამჟღავნოს კეთილშობილი გრძნობები, იგი ყოველთვის ვერაგი და გაუტანელია („ბაღლი ყოფილხარ“, „ჩემი გულია ჩემი სამშობლო“, „და-ძმა“).

დიდი მხატვრული სიძლიერით წარმოგვიდგენს შ. არაგვისპირელი ბუნებას. მისთვის ბუნება ლამაზი და მიწიიდველია, მაგრამ მრისხანეა, უღმობელი, რომელიც გულგრილად უცქერის ადამიანის ტანჯვას. გლეხ გეგეს დიდი უბედურება დაატყდა თავს—ვენახი გაუნადგურა გრიგალმა. გეგე მოსთქვამს თავის ვარამზე, იგი სასოწარკვეთილებაშია: „სწორედ ამ დროს დაგლეჯილ ღრუბლებიდან მზემ ღრეჯით გამოუქვრიტინა. მწუხარე გეგეს მზე მხიარულად მიეგება, და ამ ვარემოებამ იგი სულ დაამცირა. ზეციდან-ღა მოელოდა თანაგრძნობას

და ზეცამაც მასხარად აიგდო. მთლად განადგურებული ისე, როგორც მისი ვენახი, იქვე უნუგეშოდ ჩაეხვია და ღობის ძირას მოგროვილ სეტყვის კაკლების გროვას მიესვენა. მზის ღრეჯაზე, დედამიწამაც ღრეჯა დაიწყო: აქა-იქ გუბეები, სეტყვის კაკლების გროვა ბრქვიალებდა, თვალს უჭრიდა თვალთა მქონეთ. ფერდობებიდან კიდევ ნიაღვრის წყალი ტკბილად, თითქოს რამდენიმე წუთის წინად არაერთარი ენება მისდგომიაო, ჩამოჩხრილობდა და მოელვარებდა“ („ეკ“); „შურისძიების მსხვერპლი გახდა პირმშვენიერი და სათნო გიული. მასკენ მიეშურება შეყვარებული: „შეუხვია თუ არა კლდის ფრთას, მიტრუა გაშეშდა. იმის წინ ჩასისხლიანებული გიული გულალმა ეგდო, რომლის კაბას და თმას ქარი უწყალოდ აფრიალებდა და მის გვერდით კი თვალეზადმოკაკლული, სახე ალენილი ქერბალაის გვამი ეგდო, რომელსაც შიგ გულში ხანჯალი ჰქონდა გატარებული. „გიული, გიული... დაიკვილა მიტრუამ და მაგრად მოხვია ხელები გაცივებულს გვამს“. „ხაახაა,, ხახაა...— დაჰხარხარა მიტრუას პასუხად ზევით, მთის წვერებიდან ქარმა და შემდეგ გაჰწივლა, რაც შორს, შორს კენესად შეიცვალა“ („გიული“). ასე მკაცრია ბუნება, ის არ თანაუგრძნობს ადამიანს თავის ტრაგედიაში; ცხოვრებისა და ბუნების სისასტიკე ყველას ღუპავს, თვით უწყინარ და უნაზეს ფუნჩულა პეპელასაც კი არ ზოგავს („პეპელა“).

შ. არაგვისპირელი თავის ნაწარმოებთა ფინალად უმეტეს შემთხვევაში იძლევა მოულოდნელ უბედურებას და სიკვდილს („ყველა დავკარგე“, „და-ძმა“, „ესაა ჩვენი ცხოვრება“, „ახალი წლის ღამეს“, „აბრეშუმის ცხვირსახოცი“, „გიული“). რომლებსაც მწერალი თავისებურ დასაბუთებას აძლევს.

შ. არაგვისპირელი ერიდებოდა დიდ თხრობითი ფორმას. „გაბზარული გული“ არ არის დამახასიათებელი მისი ავტორისათვის. ესეც თითქოს ცალკეული ეტი-

უღებისა და ნოველების კრებულს შეადგენს. ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ შ. არაგვისპირელი უპირატესად იმპრესიონისტი, განწყობილებათა მწერალი იყო, მასში სკარბობდა ლირიკულმა საწყისები.

თავისი შემოქმედებით შ. არაგვისპირელს ახალ ქართულ ლიტერატურაში საკუთარი ადგილი უპირავს. მისი თხზულების შინაარსი და ფორმა თავისებურია. მსგავსად მოქასანისა და ჩეხოვისა, მან განამტკიცა მხატვრული თხრობის ახალი სახე—ეტიუდი და ესკიზი. იგი არის ნოვატორი არა მარტო იმიტომ, რომ მოგვცა შედარებით პატარა მოცულობის ნაწარმოებნი. ასეთ პატარა მოთხრობებს სხვა ქართველი მწერლებიც სწერდნენ, მაგრამ ისინი თავიანთ ნაწერებში არ მიდიოდნენ დიდ დასკვნებამდე, გვიჩვენებდნენ მარტოოდენ ცხოვრების ამა თუ იმ ნაგლეჯს. შ. არაგვისპირელი კი ყოველთვის ფართო განზოგადობას იძლევა. მეორე საუკუნის ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში იგი უნდა ჩაითვალოს ნოველის შეუდარებელ ოსტატად.

თუ კარგად დავუკვირდებით შ. არაგვისპირელის მხატვრულ ხერხებს, დავინახავთ, რომ იგი გამოწვეულია ახალი ესთეტიკური პრინციპებით. შ. არაგვისპირელი მიმართავდა იმპრესიონისტულ ლაკონიზმს, აძლიერებდა ნაწარმოებში მოძრაობას, შექქონდა მასში დინამიური მოტივების სისტემა. მან უარყო დაწვრილებითი ახსნა-განმარტება. მისი ამოცანა იყო მკითხველისათვის ბიძგის მიცემა ფიქრისათვის, აზროვნებისათვის. ამიტომ იყო, რომ შ. არაგვისპირელი ცდილობდა მისულიყო უკიდურეს ლაკონიურობამდე, ერთი კალმის მოსმით მთავარის მოხაზვამდე. მას აინტერესებდა სუბიექტი განცდებში, თვით განცდები, იგი არასოდეს არ ჩერდება წრის ან პერსონაჟის გარეგანი მდგომარეობის აღწერაზე, მიისწრაფის მკითხველი ხელაღვე მიიყვანოს ძირითადთან, ამბის არსთან.

შ. არაგვისპირელი თავის ნოველებს ანვითარებდა

ისევე, როგორც ა. ჩეხოვი. ამ უკანასკნელმა თავისი კრედო ნაწარმოების განვითარების შესახებ მოგვცა ერთ-ერთ წერილში, რომელიც მისწერა მ. გორკის: „ხშირი მოგონება სიტყვების, ჩურჩულის, სინაზის და სხვა მსგავსთა შესახებ, აღწერას აძლევს რამდენადმე რიტორულობის, ერთფეროვნების და მოდუნებულობის სახეს“. ასეთივე მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა შ. არაგვისპირელი. სწორედ ამიტომ არის, რომ მის თხზულებებში აზრი ისე მოკლედ და უბრალოდ არის გამოთქმული, რომ არაფრის გამოკლება და მიმატება არ შეიძლება. იმის მაგივრად, რომ მან მოგვცეს პერსონაჟის ვრცელი გარეგნული აღწერილობა ან ბიოგრაფია, იგი მარტოოდენ რამდენიმე სიტყვას ამბობს ამ შემთხვევისათვის, მაგრამ ეს სიტყვები მკვეთრი, შესატყვისი და ბევრის მთქმელია. იგი გვიჩვენებს პერსონაჟის სულიერ მდგომარეობას, მაგრამ არ ახდენს ამ სულიერი მდგომარეობის ანალიზს.

შ. არაგვისპირელის ნოველების განმასხვავებელ თვისებას შეადგენს მათი დინამიკურობა. ამ ნოველებს ახასიათებს დახვეწილი, მოკლე, მკაფიო თრაზა, სადა ენა და მოკვეთილი სურათოვნება. სიუჟეტური განვითარება და სტრუქტურა მათი არ არის რთული. მომკმედ პირებად, როგორც ეს საერთოდ მიღებულია ნოველებში, მას ყოველთვის გამოჰყავს ადამიანების მცირე რიცხვი.

აქცევს რა მთელ ყურადღებას რომელიმე ცალკეული ეპიზოდის გამოხატვას, შ. არაგვისპირელი თავის ნოველებში ჩვეულებრივად მოტივს ანვითარებს ლოგიკურად, არ მიმართავს უკანდახევებს, ავტორის ჩამატებებს, არ ურევს თხრობითი ფენებს. სამაგიეროდ იგი ხშირად იყენებს რომანტიკული ლიტერატურისათვის დამახასიათებელ მხატვრულ ფორმებსა და ეანრებს—წერილებს, დღიურებს, აღსარებას, რაც გადმოგვცემს ნაწარმოების მთელს ამბავს.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ შ. არაგვის-

პირელი თავის შემოქმედებაში რამდენადმე შორდებოდა XIX საუკუნის 60-იან წლების დიდი ქართველი მწერლების რეალისტურ გზას და უახლოვდებოდა მოდერნისტულ მიმართულებას; თავისი ნოველებით მან ახალი სიტყვა სთქვა ქართულ ლიტერატურაში. ეს ფაქტი თავის დროზე მშვენიერად შენიშნა და შეაფასა აკაკი წერეთელმა.

ჭოლა ლომთათიძე

ქოლა ლომთათიძის შემოქმედება ავტობიოგრაფიულ ზასიათს ატარებს. მისი თხზულებები საკუთარ განწყობილების სარკეა. ამიტომ ძნელად იგრძნობა ზღვარი ავტორსა და პერსონაჟებს შორის. მას საუცხოვოდ ეხერხება ადამიანის ბუნებაში ჩაწედომა, მის ღრმა, სათუთ მოძრაობათა გადმოცემა. გრძნობიერების შესახებ თვითონ სწერს: „სატუსალოში ადამიანი, ძმავ, გადამეტებულ მგრძნობიერია“. საკუთარი გრძნობებისა და განცდების მხატვრულ განზოგადობას აქცევს იგი მთავარ ყურადღებას.

გვიხატავს რა რევოლუციური საქმისათვის დატუსაღებულთ, ქ. ლომთათიძე ღრმა ანალიზს უკეთებს იმ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ბრძოლის დროს, სასჯელის წინაშე. იგი გვაცნობს საპრობილეს ატმოსფეროს, გვიხატავს პოლიტიკურ ტუსაღებს. უკანასკნელნი ყოველთვის ვერ უძლებენ სატუსალოს პირობებს, მძიმე განცდის დროს იხევენ უკან. ნიკოლოზ დროზდოვი, რომელსაც სიკვდილის სასჯელი სამუდამო კატორგით შეუცვალეს, ესაუბრება მწერალს თავისი წარსული ცხოვრებისა და აწმყო განწყობილების შესახებ. მას გული აქვს გატეხილი, მარტოოდენ ბუნებისაკენ მიიწევს. „იმ თავითვე ვმუშაობდი სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში და კარგი მუშაც ვიყავი... ეხლა კი, კეთილი ადამიანი ვარ, მხოლოდ კეთილი. არა, ღმერთმანი, არა ვხუმრობ, რომ ეხლა უცებ გამანთავისუფლონ, ტყეში დავიმალები, უღრან ტყეში, სადაც ადამიანის ხმას ვერასოდეს ვერ გავიგონებ. უზარმაზარი მუხის ქვეშ მოვლობაე ქოხს ჯა დავმუნჯდები. მხოლოდ ყურს დავუგდებ ტყის დუ-

ზილს, ან, მის ქართან მუსაიფს, ან, მის ქარიშხალთან ბრძოლას, და ხანდახან ღამით შეეხედავ ზეცას, შეეხედავ უთვალავ ვარსკვლავებს და გაუულიმებ“. ქ. ლომთათიძე ჩაკეტილია განცდათა ერთგვაროვან წრეში და მას უბრუნდება ყოველ თავის თხზულებაში. იგი ხშირად დაუძლეველი დილემის წინაშე სდგას: „მე ვფიქრობ, და ამ ფიქრში მაგონდება ძველი ზღაპარი, როდესაც ერთ მგზავრს ორკაპი გზა დახვდა წინ, სადაც წარწერა ამბობდა: „წახვალ იხანებ, არ წახვალ მაინც იხანებ“. წინააღმდეგობათა ეს განცდა მთლიანად გასდევს ჩვენი მწერლის აზროვნებას; ჯეირან ვარდოსანიძეს პოლიტიკური მუშაობისათვის მეფის სასამართლო გამოუტანს განაჩენს—სიკვდილით დასჯას. სასჯელის მოლოდინში, მას იპყრობს საშინელი ნერვიული განცდები—შიშის გრძნობა, თავის გადარჩენის სულისკვეთება, მოახლოებული უბედურება. მაგრამ: გადის ხანი და ეს ადამიანი იცვლება, გაუჩინარდა მასში სასოწარკვეთილება, იგი უდრეკ ადამიანად გამოიყურება.

ქ. ლომთათიძე რომანტიკულ ფერებში იძლევა ცხოვრებას და იმ იდეალებს, რომლისაკენაც მიისწრაფის: „შენ, სიყვარულო, ამაკვეყნად მიზნად სახულო, შენ ერთადერთო საფუძველო ჩვენი იმედის, შენ მაშინ მოხვალ, როცა, ვით ზღვა გავიწმინდებით“. ხშირად იგო რეალობიდან გადადის ოცნებათა სფეროში, თხზავს საიდეალო ადამიანებს, ეტრფის მათ. ყოველივე ამას ისე გადმოგცემთ, თითქოს ნამდვილად მომხდარიყოს („უსათაურო“, „ჩემი დღიური“).

მის მიერ დახატული ბუნების სურათები ჰარმონირებულია მის ძირითად განწყობილებასთან. ბუნებას იგი ითვისებს, როგორც პანთეისტი. ბუნების ყოველი მოვლენა, ყოველი სახე მას განსაკუთრებით აღაფრთოვანებს: „ვიშ, რა დილაა, რა დილა, ღმერთო ჩემო! და რად მიცინიან ნეტავი ეს ყაყაჩოები? რათ აწითლები-ათ აგრე ლოყები? მიცნობთ? გინახავართ ოდესმე? მნახავთ კიდევ?.. ახ, ეს ვინ მოიტანა აქ, ეს თვალები!

ვისია ეს თვალები? ჩემი ნაცნობი თვალებია ეს! რა უნდოდათ აქ, რა უნდოდათ! რათ მიცქერით, თქვენ, ასე ნაზათ და ასე მოწყენილათ? („უბის წიგნაკიდან“). იგი მუსიკალურად წარმოდგენილი პეიზაჟების საუკეთესო ხელოვანია: „ტალღას ეჯახება, ლელვა მატულობს და მისი მედგარი ხმა მკაფიო გუგუნით იფანტება ჰაერში! ამოძრავებს გაჩერებულ სივრცეს და სადღაც შორს შევიდა მიუვალ ხევხუვში, აძლევს მას ყრუ გამოძახილს“. ბუნების ეგზოტიკური სურათებიდან იგი გადადის ყოველდღიური სინამდვილის რეალურ აზბებზე: „ბუნებას თანდათან ეცლებოდა ტანსაცმელი, თანდათან ტიტვლდებოდა... ბუნება კედება. ბედნიერებაა ასეთი სიკვდილი. ის, რომელმაც შეასრულა თავისი დანიშნულება, რომელმაც გაზაფხულზე მიიღო თესლი და შემოდგომაზე ნაყოფი მოიტანა... ის დაე მოკვდეს... მაგრამ მე კი, მე რა ამით? მე, რომელსაც ჯერ არაფერი გამიკეთებია“. პეიზაჟების დახატვისას განსაკუთრებით დაინახავთ ეპითეტებისა და მეტაფორების სიმრავლეს.

ქ. ლომთათიძის შემოქმედებაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი სიყვარულს. ეს მალალი გრძნობა მისთვის ყველაფერია, ის აძლევს ადამიანს ხალისს ბრძოლისათვის. „ძლიერია სიყვარული, ვითარცა სიკვდილი. დიდნი წყალნი ვერ დააქრობენ იმის ცეცხლს და დიდნი მდინარენი ვერ წალეკავენ მას. ძლიერია სიყვარული, ვითარცა სიკვდილი“ („უბის წიგნაკიდან“) მას სიცოცხლე ვერ წარმოუდგენია სიყვარულის გარეშე. სიყვარული არის ბედნიერების წყარო. ამიტომაც განმანადგურებლად მოქმედებს მასზე ლალატი, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ქალი უკვე ცოლია, დედაა. მოთხრობაში „ძე კაცისა“ ჩვენ ვხედავთ ქმრის განუსაზღვრელ მწუხარებას, გამოწვეულს ცოლის ლალატით.

ქ. ლომთათიძის მოთხრობები ლექსად დაწერილი პროზაა, უკეთ რომ ვსთქვათ, „თეთრი ლექსია“. მათ ახასიათებთ გადასვლების მოულოდნელობა, ცალკეული ეპიზოდების ნაწყვეტობა. მის ყოველ ნაწარმოებში იგრ-

ძნობა ძლიერი შინაგანი თრთოლვა. მისი ლირიკა მდიდარია ნაირნაირი ემოციების (შიშის, სირცხვილის, სიხარულის, სიბრაღის, ზიზღის) გამოხატულებით.

შედარებები და სახეები კ. ლომთათიძეს მცირე აქვს. იგი მიმართავს ლირიკული სტილის დამახასიათებელ ტავტოლოგიას. აზრის გადმოცემის დროს მასთან ჩვეულებრივი სასაუბრო მდინარება ენისა ხშირად წყდება და გადადის ნერვიულ ფრაზებში („ჩვენ არავენ ჩამოგვალჩობს“, მესმოდა მე გუშინ წინ—ხე-ხე-ხე, ათასი ენა რომ მქონდეს, შემოგდახებდით, ანათემა თქვენ, ანათემა თქვენ“.).

მეოცე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში კ. ლომთათიძის შემოქმედება ორიგინალურ ხასიათს ატარებს. შ. არაგვისპირელთან ერთად იგი არის ფსიქოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი.

მანონ ლესკო

ამბობენ, წიგნს ისე, როგორც ადამიანს, თავისი ხვედრი აქვსო. არიან წიგნები—ციხიერივით გაანათებენ და სწრაფადვე ჩაჰკრებიან, მიეცემიან დავიწყებას და მკითხველს მათს შესახებ თითქმის აღარაფერი ახსოვს; სხვები—საუკუნეებით ცოცხლობენ, არ ჰკარგავენ მნიშვნელობას და უკნობი დიდებით სარგებლობენ. ასეთია „მანონ ლესკო“. ამ ნაწარმოებმა დღემდე შეინარჩუნა მომხიბვლელობა და წარუვალი მნიშვნელობა. „მანონ ლესკოს“ ავტორი მუდამ დაფასდება,—სწერდა ცნობილი ფრანგი კრიტიკოსი სენტ-ბევი, რადგან მან უბრალო, ბუნებრივი თხრობით გრძნობის წარმოუდგენელ სიღრმეს მიაღწია. კალამი მისი ძვირფასი იქნება ყველა დროისათვის, იგი ეკუთვნის იმათ რიცხვს, რომელნიც არასოდეს არ მიეცემიან დავიწყებას, და თუ მიეცემიან დავიწყებას, მხოლოდ მაშინ, როცა დაიშრიტება გემოვნება ჯანსაღი საგნებისადმი და სიკვდილიც სანანებელი აღარ იქნება“.¹

„მანონ ლესკოს“ შემქმნელის—აბატ პრევოს სახელი ამ შესანიშნავ თხზულებასთან არის დაკავშირებული. მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიამ მრავალი ისეთი შემომკმედი იცის, რომლის სახელიც დამყარებულია ერთს კმნილებაზე. სერვანტესმა მრავალი ნოველა და დრამა შექმნა, მაგრამ იგი ჩვენთვის უპირატესად „დონ-კიხოტის“ ავტორია. შარლ დეკოსტერმა დასწერა მთელი რიგი ნაწარმოებები, ლიტერატურის ისტორიაში კი იგი შევიდა მხოლოდ „ლეგენდით ულენშპიგელზე“. შოდერლო დე ლაკლო იყო ავტორი სხვადასხვა მადრი-

¹ Sainte-Beuve—„Portraits littéraires“, t. I, p. 269.

გალისა და საოპერო თხზულებისა, სახელი მას შეუქმნა მარტოოდენ მიწერ-მოწერის სახით დაწერილმა რომანმა „სახიფათო კავშირნი“ („Liaisons dangereuses“). ბენჟამენ კონსტანი ფრანგული ლიტერატურისათვის ცნობილი გახდა უმთავრესად, როგორც „ადოლფის“ ავტორი. ა. გრიპოდოვის სახელი თითქმის სავსებით დაკავშირებულია ერთ პიესასთან „ვაი კკუისაგან“, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ავტორია ბევრი სხვა ნაწარმოებისა. ყველაზე მეტი *poëta unius libri* ფრანგული ლიტერატურაშია. აბატი პრევე ავტორია მრავალტომიანი რომანებისა და კრიტიკული წერილებისა, მათ შორის მარტოოდენ „მანონ ლესკომ“ გახადა მისი სახელი უკვდავი.

* *

უცნაურ თავგადასავალთან არის დაკავშირებული „მანონ ლესკოს“ შექმნისა და მისი ავტორის ცხოვრების ისტორია.

„მანონ ლესკო“ პირველად გამოქვეყნდა 1731 წელს, ამსტერდამში. საფრანგეთში იგი საიდუმლოდ შეიტანეს. სულ მალე ფრანგ მკითხველთა შორის „მანონ ლესკო“ უსაზღვრო გატაცების საგნად გადაიქცა, მას შეუხელებელი ინტერესით კითხულობდნენ. ორი წლის შემდეგ გამოსცეს საფრანგეთში (რუანში), მაგრამ დაუყოვნებლივ აკრძალეს, როგორც „ამორალური ნაწარმოები“, მთელი გამოცემა დასწვეს. მათიე მარემ—პრევეს თანამედროვემ, განაცხადა: „სანამ წიგნს დავსწვავდი, წავიკითხე ის. ეს წიგნი ცეცხლია, რომელიც დანაშაულებრივ ვნებათა ხანძარს ანთებს. ხელისუფლებამ და ეკლესიამ ცეცხლითვე უნდა უპასუხოს—დასწვას ავტორიც და წიგნიც“. მხოლოდ 1753 წელს, პრინციპონტის დახმარებით ახერხებს პრევე ნებართვის მიღებას „მანონ ლესკოს“ გამოსაცემად საფრანგეთში.

აბატი პრევეს ცხოვრება არა ნაკლებ საინტერესოა,

ვიდრე მისი ნაწარმოების გმირთა ცხოვრება. ყოველ შემთხვევაში, იგი ისეთივე რომანტიული ბუნებისაა, მასში ისეთივე მძვინვარე ვნებაა, ისეთივე წინააღმდეგობებია, როგორც „მანონ ლესკოს“ პერსონაჟების ცხოვრებაში; პრევეო არ იყო პროფესიონალური მწერალი, მარტოოდენ ლიტერატორი. წიგნების წერა მისთვის იყო ერთი მრავალ ხელობათაგანი, რაც მან სცადა თავის მოუსვენარ ცხოვრებაში.

ანტუან ფრანსუა პრევეო, შემდეგში l'abbé Prévost d'Exiles-ად წოდებული, დაიბადა 1697 წელს, ქალაქ ედენში (საფრანგეთი), ნოტარიუსის ოჯახში. პირველად სწავლა იეზუიტთა კოლეჯში მიიღო. მშობლები სასულიერო მოწოდებისათვის ამზადებდნენ მას. ედენიდან პრევეო პარიზის კოლეჯ დარკუნში იქნა გადაყვანილი, სადაც სამი წელი დაჰყო. ერთ მშვენიერ დღეს იგი გარბის მონასტრიდან და შედის ჯარში მოხალისედ. ცოტახნის შემდეგ კვლავ უბრუნდება მონასტერს. პირმშენიერი, ცოცხალი ხასიათისა, თავშეუკავებელი ტემპერამენტისა და მკვირივი აგებულების ქაბუჯი დიდხანს ვერ სძლებს მონასტრის კედლებში, „ქვეყნიური სიამენი“ იტაცებენ მას.

ამ ხანას აკუთვნებენ პრევეოს რომანტიულ-სასიყვარულო შემთხვევას, რომელმაც სასოწარკვეთილებამდე მიიყვანა იგი. საბედისწერო სიყვარულმა სჩანს განუკურნებელი კრილობა მიაყენა მის გულს. გამოძახილი ამ სულიერი დრამისა გვაქვს „მანონ ლესკოში“. ამ რომანის მრავალი პასაჟი თვით პრევეოს ბიოგრაფიის შემთხვევებს შეიცავს. გულგანგმირული, კვლავ რელიგიაში ეძებს თავშესაფარს. იეზუიტების ორდენიდან გამოქცეული ბენედიქტელთა მონასტერს ათარებს თავს. შეიდი თუ რვა წელი გაატარა მან ბენედიქტელთა ორდენში, სადაც მქადაგებლად გამოდიოდა. ამავე დროს „დიდგვაროვანთა“ ბავშვებს ასწავლიდა ლათინურ ენას. ხანგამოშვებით პრევეოს ეგონა თითქოს განიკურნა „ქვეყნიურ ცდუნებათაგან“, მაგრამ ეს თავის მოტყუება იყო.

მასში კვლავ ძლიერი იყო მისწრაფება თავისუფლებისაკენ. ბერებიც მისდამი მტრულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდნენ. მალე იგი კვლავ გარბის მონასტრიდან. ამ გაქცევამ უშედეგოდ როდი ჩაიარა, იგი იძულებულია გადაიხვეწოს საფრანგეთიდან.

1728 წლის დასაწყისში, პარიზში გამოვიდა ორი პატარა ტომი, სათაურით—„საზოგადოებისაგან განდგომილი წარჩინებული კაცის მემუარები და თავგადასავალი“. წიგნი გამოცემული იქნა ანონიმურად. შემდეგ წელს გამოქვეყნდა მისი გაგრძელება, რაც შეადგენდა მესამე და მეოთხე ტომს. ავტორი განაგრძობდა მუშაობას და 1731 წელს გამოვიდა კიდევ ორი ტომი, რომლებიც ეხლა ამსტერდამში დაიბეჭდა. მალე გამოვიდა მეშვიდე და უკანასკნელი ტომი ამ ვრცელი თხზულებისა. ამ ტომმა მოუპოვა მსოფლიო სახელი მანამდე უცნობ ავტორს. ეს წიგნი ორი წლის შემდეგ კვლავ გამოიცა და ამიერიდან განმეორებით იბეჭდებოდა, როგორც „მანონ ლესკოსა და შევალის და გრიეს ისტორია“ („Histoire de Manon Lescaut et du chevalier des Grieux“). თავისი გამოქვეყნების დღიდან მკითხველები მას ითვისებდნენ, როგორც დამოუკიდებელ ნაწარმოებს, რომელიც არ იყო დაკავშირებული წინა ტომებთან. 1753 წელს აბატმა პრევიოტ ცალკე დაბეჭდა შესწორებული გამოცემა ამ წარმტაცი და ტრაგიკული სასიყვარულო ისტორიისა.

ლონდონში პრევიოტ სცემს ყოველკვირეულ ჟურნალს „Le Pour et le Contre“. მან თარგმნა ამ ხანებში ფრანგულ ენაზე რიჩარდსონის რომანები—„კლარისა ჰარლოუ“ და „გრანდისონი“.

პრევიოტ კვლავ ახერხებს შერიგებას ეკლესიასთან და ისევ ბრუნდება საფრანგეთში, სამუშაოდ ეწყობა პრინც კონტთან. ამ ხანებში იგი ეწევა გაცხოველებულ შემოქმედებით მოღვაწეობას, აქვეყნებს „ინგლისელ ფილოსოფოსს ანუ კლევედანდის ისტორიას“, „კილერიანის წინამძღვარს“, „ჩენი დროის ბერძენი ქალის მემუარებს“ და ისტორიულ რომანს „მარგარიტა ანჟელის“.

1741 წელს პრევომ მონაწილეობა მიიღო ვილაც-ურნალისტის მიერ დაწერილი სტატიის რედაქტირებაში, რომელშიც შეურაცხყოფელი სიტყვებით იყვნენ მოხსენებული „წარჩინებულნი“. ეს სტატია არ მოეწონათ სასახლის წრეებს და ამის გამო პრევი საფრანგეთიდან გადაასახლეს. წელიწადნახევარი გაატარა მან ბელგიასა და ფრანკფურტში. საფრანგეთში დაბრუნების შემდეგ სთარგმნა შერიდანის და ჰიუმის ნაწარმოებნი, სწერდა გამოკვლევას კონტის ოჯახის გენეალოგიაზე („ქრონიკა კონტის ოჯახისა“).

თავისი ცხოვრების უკანასკნელი წლები პრევომ გაატარა სენ-ფირმენში. იქვე გარდაიცვალა იგი 1763 წლის 25 ნოემბერს.

ლეგენდარულია ამ მოუსვენარი, და წინააღმდეგობებით აღსავსე ადამიანის ცხოვრების დასასრულიც. ერთხელ—სწერს ეიულ ეანინი,—როდესაც პრევი ფეხით ბრუნდებოდა თავის ღარიბ სახლში, მოულოდნელად დამბლისაგან დაეცა გზაზე. დოსტაქარმა გადასწყვიტა, რომ საქმე აქვს უკვე მკვდართან. მან გაჰკვეთა საბრალო ადამიანი. გულდაქრილი აბატ პრევი გამოფხიზლდა. ამნაირად, იგი გარდაიცვალა უფრო დრამატიულად, ვიდრე ყველა მისი გმირი. ამ საშინელმა სიკვდილმა დააგვირგვინა მღელვარებით და თავგადასავლებით აღსავსე ცხოვრება.¹

თავისი ესთეტიკური შეხედულებებით და მხატვრული პრაქტიკით პრევი დაკავშირებული იყო XVI საუკუნის ფრანგული ლიტერატურის ტრადიციებთან. ბრიუნტეირი აღნიშნავს, რომ პრევოს ნამდვილი მასწავლებლები იყვნენ ლაბრიუერი („ხასიათები“), ფენელონი („ტელემაკი“) და რასინი (ტრაგედიები).²

¹ „Histoire de Manon Zescaut et du chevalier des Grieux“. Paris. 1877. Préface de Jules Janin.

² F. Brunetière—„Histoire de la littérature française“, troisième série, Paris. 1890, P. 212

„მანონ ლესკოში“ აღბეჭდილია სინამდვილის ნაჩრდილი. პრევიო ქმნის ცოცხალ, რეალურ სახეებს, ახლებურად და გაბედულად წარმოსახავს ცხოვრების სიმართლეს. ბუნებრივობა, სითბო და მომჯადოებელი გულწრფელობა მისი პირდაპირ საკვირველია. ფრანგულ ლიტერატურაში ეს რომანი დღემდე ითვლება მიუღწეველ შედეგად. მოპასანი მართებულად შენიშნავს, რომ „მანონ ლესკოთი“ შეიქმნა „თანამედროვე რომანის საუცხოვო ფორმაო“. ავტორი სავსებით გამოხატავს ცოცხალ ადამიანებს. პირველად ამ წიგნში მწერალი გვევლინება არა მარტოდენ მხატვრად, პერსონაჟების ენამახვილ აღმწერელად, არამედ წინასწარი თეორიის გარეშე, თავისი გენიის ძალით და ბუნებით გადაქცეულ მართალ, განსაკვიფრებელ შემოქმედად ადამიანებისა. პირველად მივიღეთ ჩვენ ღრმა, ამალელებელი, დაუვიწყარი შთაბეჭდილება ჩვენს მსგავსს, ვნებიან და გატაცებულ ადამიანებზე, რომლებიც წიგნის ფურცლებზე ცხოვრობენ თავიანთ ცხოვრებით, ჩვენი ცხოვრებით, რომლებსაც უყვართ და იტანჯებიან ისევე, როგორც ჩვენ. „მანონ ლესკო“— ეს არის შეუდარებელი შრომა, საუცხოვო ნაკვლევი ქალის გულისა, ყველაზე უნაზესი, ზუსტი, შთაგონებული, სრულყოფილი და შეიძლება ითქვას, ყველაზე გულღია არსებისა“.

მანონ ლესკო რომანში ნათელი ფერებით არის მოცემული. მწერალმა დახატა იგი ისე, როგორც რეალბაშია, მისი სახით წარმოგვიდგინა ტიპი მომხიბლავი, მაგრამ მერყევი ქალისა. „მანონის სიყვარული გრძელდება მთელი ცხოვრების მანძილზე, და იგი მხოლოდ ერთ კვირას რჩება ერთგული“ (ა. ფრანსი). მანონ ლესკოს დამახასიათებელ თვისებას შეადგენს მისწრაფება ცხოვრებით დატკობისა, ბედნიერი არსებობის შექმნისა მთელი თავისი მრავალსახეობით. მანონს თავისი

ბედნიერება წარმოდგენილი აქვს, როგორც უდრტვინ-
ველი ყოფა საყვარელ ადამიანთან ერთად ისე რომ არ
იყოს შეზღუდული, არ უხდებოდეს ზრუნვა მატერია-
ლურ კეთილდღეობაზე. არ შეიძლება მას ბრალი დავ-
დოთ პატივმოყვარეობაში, ეგოიზმში, უხასიათობაში.
იგი სრულებით არ ჰგავს ბოროტებით აღსავსე საწყა-
ულს, როგორც მისი გამოხატვა სურს მშრალ რიგო-
რისტ ტიბერეს. თვით ავტორი მანონ ლესკოს ხასიათ-
ში ხედავს ერთმანეთის საწინააღმდეგო თვისებებს, მი-
სი ბუნება შესდგება სხვადასხვა, ერთმანეთის გამომ-
რიცხველი თვისებებისაგან, რაც ხდის მას დროდადრო
სავესებით გაუგებარს თვით მახლობელი ადამიანისთვი-
საც კი. მის ხასიათში ძნელი ხდება სათნოების გამო-
ყოფა ბიწიერებისაგან; იგი გაორებულია, ერთდამავე
დროს არის ერთგული და ქარაფშუტა, თავდადებული
და ვერაგი, უმწიკვლო და თავისი სხეულით მოვაქრე,
გულწრფელი და ცბიერი. უყვარს რა ქვემარატიად კა-
ვალერი დე გრიე, მაინც ლალატობს მას. სხვასთან
ცხოვრება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს ძვირფასი ადამიანის
ლალატს, ამით მაინც არ მდაბლდება ამალღებული
სიყვარული. ასე ფიქრობს მანონი, რომელსაც უკვირს,
თუ რით აიძულებს დე გრიეს საშინლად იტანჯოს.
იგი ჰყიდის თავის სხეულს, მაგრამ ხელშეუხლებელია
მისი გრძნობა. მას გულწრფელად და ბოლომდე უყვარს
მარტოოდენ თავისი რჩეული. განსაკუთრებით ნიმ-
ზიდველი ხდება მანონის სახე სიკვდილის სცენაში. ეს
ეპიზოდი თავისებურ აპოთეოზად წარმოგვიდგება მთელ
ნაწარმოებში. დიდი პოეტური მგზნებარებით დახატულ
სცენაში პრევიმ მანონ ლესკო განწმინდა ქვეყნიური
სიბილწისაგან, დაგვიხატა მთელი თავისი მიმზიდვე-
ლობით.

მანონ ლესკო ეკუთვნის იმ ლიტერატურულ სახეებს,
რომელთაც გაუძღეს საუკუნეების გამოცდას. ამიტომ
გასაკვირი როდია, რომ მრავალი მკვლევარისა და კრი-
ტიკოსის შეგნებაში, რომლებიც წერდნენ მასზე, ცოცხლ-

დებოდნენ მთელი სერია ისტორიული და ლიტერატურული გმირებისა—კლეოპატრა, ასპაზია, დიდონი, ნინონ ლანკლო, მარიონ დელორმი, მარგარიტა გოტიე.

შევალიე დე გრიე კეთილშობილებისა და უანგარო სიყვარულის განხორციელებაა. მისი სამიჯნურო თავგადასავალი რომანში ტრაგიკული ფორმებით ვითარდება. გულთბილ, გულნაზ დე გრიესათვის არავითარი დაბრკოლება არ არსებობს, მზად არის ყოველგვარი მომაკვდინებელი ტანჯვა და უბედურება აიტანოს, სატრფოსაგან შეურაცხმყოფელი მოქმედებაც კი მოითმინოს. მასში სიყვარულის გრძნობას ვერ ანელებს ვერავითარი უბედურება. თუ ხანდახან იგი გონს მოდის და ჰფიქრობს მშობლებთან დაბრუნებაზე, სწავლაზე, საკმარისია, აღმოჩნდეს სატრფოს გვერდით, რომ ყოველივე ეს დაივიწყოს. მისთვის სიყვარული არ არის უბრალო გრძნობითი გატაცება, არამედ მაღალი, დიადი მოვლენა ადამიანის ცხოვრებისა. ამიტომ არის, რომ მთელი მისი გონება და ნება დაიმორჩილა ამ უჩვეულო ძალამ. წმინდა და გატაცებულ დე გრიეს ნაზი გული და მგრძნობიარე სული აქვს, იგი ავადმყოფურად განიცდის თავისი იმედების გაცრუებას, ცრემლებს ღვრის, როდესაც ხედავს თავისი ოცნების განუხორციელებლობას.

დე გრიეს სახე სათავეს უდებს წმინდა, უშუალო პიროვნების კულტს. იგი ყველას თანაგრძნობას იწვევს თავისი უმწიკვლო ხასიათით, კეთილშობილი, გულწრფელი გრძნობიერებით.

* *

მკათიო და დასრულებული კომპოზიცია, სხარტული თხრობა, მომქმედ პირთა ბუნებრივობა, მომხიბლავი ენა, რეალიზმი,—აი, რით იტაცებს უსაზღვროდ მკითხველს ეს თხზულება. ყველას ანცვიფრებს მისი სტილი უჩვეულო სიმოკლით და სისწადავით. ამ მხრით იგი ბენეამენ კონსტანის და პროსპერ მერიმეს პირდა-

პირი წინამორბედი. პრეგომ სრულიად უბრალო ხერხებით შექმნა ხელოვნების ეს სასწაული. მართებულად მიუთითებს სენტ-ბევი, რომ „მანონ ლესკოს“ სტილი „ყოველგვარი აფექტაციისა და სოფისტიკის გარეშე სდგას, თვით ბუნება სწერს მას. სხვა მწერლები მასთან შედარებით გაფუყული, შეფერადებული და უგემური გვეჩვენებიან... ეს სტილი... დენადია, სავსეა გამოსახულებით. ყველგან ფერები და გრძნობაა, ფერები—ნამდვილი, გრძნობა—ბუნებრივი“¹. სწორედ ამ თვისებებით მოახდინა „მანონ ლესკომ“ კლასიკური რომანის კომპოზიციისა და მისი მკაცრი ფორმების რღვევა. როგორც ცნობილია ფრანგულ კლასიკურ ლიტერატურას ახასითებდა განყენებული იდეების რაციონალისტური გამოთქმა, მოვლენების განუხაზღვრელ ისტორიულ გარემოში განვითარება, ხასიათის კონკრეტული ინდივიდუალობის გარეშე მოცემა, თხრობა ეპიკური კომპოზიციის მიხედვით, ყოველგვარი „ლირიკული თავისუფლების“ აკრძალვით. ინტიმურ რომანში სიყვარულს ზნეობრივ დაბრკოლებებთან (მოვალეობისა და პატიოსნების გრძნობასთან) ერთად გამოხატავდნენ. „მანონ ლესკოში“ პრეგო სიყვარულის გრძნობას წარმოგვიდგენს ყოველგვარი ზნეობრივი, თუ ფილოსოფიური პრობლემის გარეშე. მან აიღო კემმარიტად ცოცხალი გრძნობა და ღრმა რეალისტური ფერებით დაგვიხატა.

„მანონ ლესკოს“ სავსებით თავისებური და განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, როგორც პრეგოს შემოქმედებაში, ისე XVIII საუკუნის ფრანგულ ლიტერატურაში. ამ ნაწარმოებთან ერთად დაიბადა პოპულარული ფორმა ახალი რომანისა. ღრმა ფსიქოლოგიური განცდანი და ურთიერთობანი შეადგენენ ამ თხზულების მთავარ შინაარსს. ავტორი თავის რომანს ავითარებს, როგორც თხრობას, აღსარებას; პრეგოდან იღებს სა-

¹ Sainte-Beuve—„Portraits littéraires“, t. 1, p. 283.

თავეს შესანიშნავ ფსიქოლოგ-დამკვირვებელ, ანუ, როგორც მოპასანი უწოდებს ვერიტალისტ-მწერალთა მთელი თაობა. „მანონ ლესკოდან“ იწყება რეალისტური ფსიქოლოგიური რომანი, რომელსაც თავის განვითარებაში მივყევართ გენიალურ სტენდალთან და ბალზაკთან, რომელთა „ზნე-ჩვეულებათა რომანი“ დაკავშირებულია პრეფოს ამ საუცხოვო ნაწარმოებთან.

„მანონ ლესკო“ მსოფლიო ლიტერატურის უქცნობ ძეგლთა რიცხვს ეკუთვნის. იგი მკითხველთა შორის ყოველთვის წარმოუდგენელი წარმატებით სარგებლობდა. გერმანიაში ლესინგის ხელმძღვანელობით დრამატურგმა ი. ბრანდესმა იგი გადააკეთა ხუთმოქმედებიან ტრაგედიათ; მას ბაძავს ეორჟ ზანდი თავის რომანში— „ლეონ ლეონი“; „მანონ ლესკოს“ სიუჟეტზეა დაწერილი ობერის, მასენეს და პუჩინის ოპერები, ჰალევის ბალეტი; ბევრი მხატვრის ფუნჯი აამეტყველა „მანონ ლესკომ“; იგი არა ერთხელ ჩნდება მხატვრულ ლიტერატურაში, ყოველთვის სხვადასხვა გვარად ათვისებული. რომანტიკულ-სიმბოლისტურად გაგებულ სიყვარულის ფილოსოფიაში, დაწყებული მიუსედან, ბრენტანოდან და გათავებული ვერლენით, ბლოკით, მანონ ლესკო გახდა უმშვენეირესი პოეტური სახე. რომანტიკოსები და სიმბოლისტები მას ითვისებდნენ, როგორც მარადი ქალურობის, უჩვეულო სიყვარულის გამოხატულებას; ამ სამიჯნურო ისტორიის გმირებს მიუძღვნა ხმიერი სტრიქონები, ჩვენმა სახელოვანმა პოეტმა გალაკტიონ ტაბიძემ.

პოლი და პიკინი

„პოლი და ვირეინის“ ავტორი—ეაქ-ანრი-ბერნარდენ დე სენ-პიერი დაიბადა 1737 წლის 19 იანვარს ჰაერ-დე-ჰასში. ბავშვობიდანვე იგი დიდად გრძნობიერი იყო. რვა წლისა საკუთრივ ამუშავებდა პატარა ბაღს; უყვარდა ცხოველები და ტიროდა, როდესაც ხედავდა მათ ტანჯვას. სასწავლებლად მიაბარეს კანში იეზუიტებს. აქედან მამამ მალე წაიყვანა და მოათავსა რუანის კოლეჯში, სადაც მოისმინა ფილოსოფიურ მეცნიერებათა კურსი. შემდეგ მიიღო ინტენერის განათლება, მაგრამ ამან ვერ დააკმაყოფილა მისი პატივმოყვარე მისწრაფებანი.

ბერნარდენ დე სენ-პიერს მოუსვენარი ხასიათი და უსაზღვრო ფანტაზიები ახასიათებდა. „რობინზონ კრუზოს“ წაკითხვამ განსაკუთრებით განაღვიძა მასში შორეული ქვეყნების ნახვისა და ბუნებაში ცხოვრების სურვილი. თორმეტი წლის ბავშვი თავის ბიძასთან ერთად მოგზაურობს კუნძულ მარტინიკზე. მან გატაცებით შეიყვარა ზღვა, სახიფათო მოგზაურობანი. ზღვის კულტით იგი გახდა წინამორბედი შატობრიანისა და ბაირონისა, რომლებიც თავიანთი გმირების სულიერ მდგომარეობასა და მოქმედებას ხატავდნენ ზღვის პეიზაჟზე.

ბერნარდენ დე სენ-პიერის ცხოვრება განსაცვიფრებელი თავგადასავლებით არის აღსაავსე. იგი დიდხანს დახეტიალობდა მსოფლიოში სახელისა და დიდების მოსახვეჭლად. ამ ლაშაზმა და მომჯადოებლად მოსაუბრე ყმაწვილმა შემოიარა არა მარტო ევროპა, არამედ მრავალი სხვა ქვეყანაც. რუსეთში ჩამოვიდა იმისათვის,

რომ არალის ზღვის სანაპიროებთან დაეარსებია იდე-
ალური ახალშენი ბუნების ქეშმარიტი შვილებისა, მშეი-
დობიანობის მოყვარე, კეთილმომქმედ და თავისუფალი
ადამიანებისა. იყო მოსკოვსა და პეტერბურგში, ჰქონ-
და დარბაზობა ეკატერინე მეორესთან. აქ დიდხანს არ
დარჩენილა. ინახულა ფინეთი, პოლონეთი, პრუსია—
ყველგან ეძიებდა თავგადასავლებს, ხოლო საფრანგეთში
დაბრუნების შემდეგ არ შორდებოდა სამინისტროების
კარებს თავისი მრავალრიცხოვანი პროექტებით, რომ-
ლებითაც ცდილობდა კაცობრიობის გაბედნიერებას.
ყველაზე საყურადღებო ეპიზოდი მისი ცხოვრებისა იყო
საფრანგეთის ახალშენის—მადაგასკარის და ილ დე
ფრანსის ნახვა, რამაც მისცა მასალა შემოქმედებისათ-
ვის. იგი ჩავიდა ამ ახალშენებში მთავრობის დეველე-
ბათა შესასრულებლად, მაგრამ იმის მაგივრად რომ
ემუშავა, როგორც ინჟინერს, მთელ დღეებს ატარებდა
ბუნებაში—ზღვის, ცის, მთებისა და ტროპიკული ტყიე-
ბის ქერეტაში. მის გონებაში ღრმად აღიბეჭდა გარე-
მოს ფორმები, ფერები, ბგერები, სურნელება. ილ დე
ფრანსზე ორი შავკანიანის თანხლებით ფეხით შემოიარა
კუნძული, დარბოდა ზღვის ქვიშიან ნაპირებზე, გადა-
დიოდა მდინარეებზე, ადიოდა მთებზე, სტკბებოდა შე-
სანიშნავი პეიზაჟებით. ორი წლის შემდეგ დაბრუნდა
პარიზს, სადაც გამოაქვეყნა დღიურები თავისი მოგ-
ზაურობის შესახებ.

1771 წლიდან ბერნარდენ დე სენ-პიერი პარიზის
მახლობლად ცხოვრობს განმარტოებით, ყოველგვარ
შფოთს მოშორებული, მარტოოდენ თავისთავისათვის,
თავის ოცნებათათვის და თავის ლიტერატურულ მო-
ღვაწეობისათვის. ამ ხანებში გაეცნო ჟან-ჟაკ რუსოს.
ისინი ერთმანეთის განუშორებელი მეგობრები გახდნენ.
მთელ დღეებს ერთად ატარებდნენ, ერთად სეირნობ-
დნენ, უზიარებდნენ ერთმანეთს თავიანთ შთაბეჭდილე-
ბებს ბუნებაზე, რომლის გატაცებული თაყვანისმცემელ-
ნიც იყვნენ ორივენი.

ბერნარდენ დე სენ-პიერი დიდი ხნის განმავლობაში წერდა მრავალტომიან შრომას—„ეტიუდები ბუნებაზე“. გამომცემლობებმა არ იკისრეს ამ წიგნის დაბეჭდვა. ავტორმა გადასწყვიტა მისი გამოცემა საკუთარი ხარჯით. ისესხა მეგობრებისაგან ფული, და ასე დაბეჭდა 1784 წელს თავისი ნაწარმოები. მანამდე უცნობი და დაუფასებელი ბერნარდენ დე სენ-პიერი მოულოდნელად გახდა ცნობილი და ყველასაგან პატივცემული. ეს იყო იმ ხანისათვის საჭირო წიგნი. მაღალმა საზოგადოებამ „ეტიუდებში“ დაინახა ბუნება და გრძობა, რაც ლუი XVI დროს ასე შეესატყვისებოდა ამ წრეების გემოვნებას; ოთხიოდე წლის შემდეგ „ეტიუდებს ბუნებაზე“ მან მიუმატა პატარა თხზულება „პოლი და ვირჟინი“—თავისი დროის ნაზი იდილია. ეს თავისებური „პასტორალი“, როგორც უწოდა თვით ავტორმა, გამოირჩეოდა უჩვეულო სიახლით, პოეტურობით. რომანს იშვიათი წარმატება ხვდა, მის აღფრთოვანებულ მკითხველთა შორის იყო ნაპოლეონი.

ოცდახუთმეტი წლისა იყო ბერნარდენ დე სენ-პიერი, როდესაც ცოლად შეირთო ახალგაზრდა ქალი. იგი მშვიდად და უდრტვინველად ცხოვრობდა. გარდაიცვალა 1814 წლის 21 იანვარს.

* *

ბერნარდენ დე სენ-პიერს თავისებური შეხედულება აქვს ცხოვრებაზე. იგი უარყოფითად არის განწყობილი თანამედროვე საზოგადოებისადმი, ოცნებობს ურთიერთობის იდეალურ მოწყობაზე. ადამიანთა ბედნიერება მას წარმოდგენილი აქვს საზოგადოებისაგან დაშორებით, განმარტოებული ცხოვრებით ბუნებაში. ადამიანის უბედურება „ბუნების კანონების“ დარღვევისაგან მომდინარეობს. ილ დე ფრანსის მცხოვრებთა ზნეობა და წესები გაცილებით სრულყოფილი იყო ევროპელთა ზნესა და წესებისაგან განსხვავებით. თეთრების გამოჩენამ

იქაც ბევრი რამ ცუდი შეიტანა. აღზრდა ველურებთან უფრო ჰუმანურ საფუძველზე წარმოებს, ვიდრე ევროპაში, სადაც ზნეობის უწესრიგობამ მოსპო ბუნების გრძობა. ამიტომ არის, რომ ევროპელისათვის ძნელი გასაგებია ბუნებაში ცხოვრების სიმშვენიერე. ყველაზე მგრძობიარე არსებანი როდესაც იტანჯებიან ყველაზე უფრო ველური და უდაბური ადგილებისაკენ მიილტვიან, თითქოს ბუნების სიმშვიდეს, სულის აუტანელი მღელვარების დაწყნარება შეეძლოს, თითქოს კლდეები და ხეები უბედურებისაგან თავდასაცაეი სიმაგრე იყოს. საზოგადოებაში სული ყოველთვის მუდმივ აღზნებასა და მღელვარებაში იმყოფება, განმარტობაში ის მშვიდდება, უბრუნდება ბუნებას და შემოქმედს. განმარტობაში აღდგება სულისა და ხორცის ჰარმონია. ბუნება ადამიანს ბედნიერებას ანიჭებს. უნდა ვიცხოვროთ ბუნებისა და სათნოების შესაბამისად.

ბერნარდენ დე სენ-პიერი გრძობას აკუთვნებს მთავარ მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში. არაფერი არ არის ისე დამღუპავი ბუნების შესაგრძობად, როგორც ჩვენი გონებაო,—შენიშნავს იგი,—ნუ ვენდობით მას, რადგან ის გვაბნევს, ხელს გვიშლის ქეშმარიტებისა და ბედნიერების მიღწევაში. ჩვენში უნდა ვეძიოთ უფრო კეთილშობილი, უფრო მტკიცე და ღრნა საშუალება. ეს საშუალება გრძობაა. გრძობა და არა გონება უნდა გვემსახუროს ქეშმარიტების ძიებაში. გონება ამცირებს ადამიანს, გრძობა კი ამაღლებს.¹ იგი პოეტურად ასახავს უპირატესობას იმ ადამიანებისა და ურთიერთობისა, რომლებიც შებღალულნი არ არიან განათლებით, რომლებიც მარტოოდენ გრძობით ცხოვრობენ.

ყველა ამ ნიშნით, ბერნარდენ დე სენ-პიერის აზროვნებასა და შემოქმედებას ზოგიერთნი ეძახებენ რუ-

¹ „Etudes de la nature“ (Oeuvres complètes. Paris 1818. t. V, p. 60; t. V, p. 248).

სოს უკავშირებენ. მაგრამ ფრანგული ლიტერატურის მკვლევარი მორის სურიო აღნიშნავს, რომ ბერნარდენ დე სენ-პიერის ლიტერატურული იდეები რუსოსაგან დამოუკიდებლად ჩამოყალიბდაო. სენ-პიერს „არ სურს მიბაძოს ვინმეს, მათ შორის, არც რუსოს“. მისი მიზანია „დარჩეს თავისთავადი, იფიქროს და იაზროვნოს თავისებურად“. ¹ თუ ამ ორ მწერალს შორის არსებობს მსგავსება, რომლის უარყოფაც არ შეიძლება, ეს ხდება მათი ბუნებისა და მისწრაფებათა საერთო ხასიათის გამო.

* *

„პოლ და ვირჟინით“ ბერნარდენ დე სენ-პიერს გადაყვევართ პირველყოფილ ბუნებრივ ცხოვრებაში. წინასიტყვაობაში იგი წერს: „მე მოვიწადინე ტროპიკების ბუნების მშვენიერების დაკავშირება პატარა საზოგადოების სულიერ მშვენიერებასთან“. შემდეგ გვიამბობს ამალელებელ თავგადასავალს ორი ოჯახისა. „შემიძლია დავარწმუნოთ, რომ ის ოჯახები, რომლებზედაც მოგითხრობთ, ნამდვილად არსებობდნენ და მათი ამბის მთავარი შემთხვევები მართალი არის.“ ცივილიზებულ საზოგადოებაში გამეფებულმა უსამართლობამ ორი კეთილშობილი ქალი სამხრეთის ზღვის შორეულ კუნძულზე გადასტყორცნა. ველურ და მდიდარ ბუნებაში, სიმწვანით აღსავსე ტყეში, სიჩუმეში, სადაც მარტოოდენ წყაროების რაკრაკი ისმოდა, ისინი სტკბებოდნენ ყვავილთა სურნელებით და სალამოს ფერების თამაშით. ამ ოჯახებისათვის ყოველ დღეს ბედნიერება და სიმშვიდე მოჰქონდა. არც შური, არც პატიემოყვარეობა მათ არ სტანჯავდა. ეს ქალები სრულიად არ ცდილობდნენ იმ ცრუ დიდების მოხვეჭას, რომელიც ხრიკით მოიპოვება და ქორით იკარგება. თუ საზოგა-

¹ M. Souriau — Bernardin de Saint-Pierre d'après ses manuscrits. Paris. 1905. p. 133—135—139.

დოების სამარცხვინო ამბები მათს საუბარში აღვილს ვერ პოულობდა, სამაგიეროდ ბუნების ამბები არ აკლებდა მათ სიხარულსა და აღფრთოვანებას. ისინი თავდავიწყებით აღიღებდნენ განგების ძალას, რომელმაც მათ პირველყოფილ ბუნებაში სიუხვე, სილამაზე, მარად ახალი და სადა სიტკბოება მოჰქონა; სიამოვნებისათვის ან მწუხარებისათვის მიჩინილი დღეები მათ არ ჰქონდათ, ყოველი დღე დღესასწაული იყო და გარშემო ყველაფერი—ღვთაებრივი ტაძარი, სადაც ისინი მარად აღიღებდნენ ბუნების უსასრულობას, ყოვლისშემძლეობას.

ერთად იზრდებიან მათი ბავშვებიც—პოლი და ვირინი. არაფერი არ არღვევდა მათ ბედნიერ, სიყვარულით და უმანკოებით აღსავსე განმარტოებას, არაფითარ ზრუნვას მათი შუბლი ნაოქებით არ დაუღარავს, არავითარ თავშეუკავლობას მათი სისხლმ არ შეუტყვინია, არაფითარ უბედურ ვნებათა ღელვას მათი გული არ შეუბღალავს. სიყვარული, უმანკოება და სიბრალული ამშვენნიერებდა ბავშვების სულს. ამ სულის მშვენნიერებაზე მეტყველებდა მათი იშვიათი, მომხიბვლელი სახეები, თავის დაქერა და მიმოხვრა. ცხოვრების დილაზე ისინი ამ დილის მთელი სიახლით იყვნენ შემკული. ისეთი დღე არ გამოერეოდა, რომ ერთმანეთისათვის რაიმე დახმარება ან ცოდნა არ მიეწვდინათ.

ვით ფერადოვან ნოხზე, ისე მოსჩანს ეს ორი გრაციოზული ფიგურა ბუნებაში. ისინი ცხოვრობენ ბუნების ბედნიერი ცხოვრებით, პირველად ნაზი ბავშვური სიყვარულით და შემდეგ უფრო ღრმა გრძნობით.

მშვიდად და ბედნიერად მიმდინარეობს ბუნების ამ შვილების ცხოვრება, სანამ ისინი არ იმყოფებიან კავშირში კულტურულ საზოგადოებასთან. ერთი მდიდარი ნათესავი იხმობს ვირინს შორეულ საფრანგეთში. ხანგრძლივი მტკიცე მოთხოვნის შემდეგ, იგი გაემგზავრება. სედა დაკარგულ ბედნიერებისა და ერთგულება შეყვარებულისადმი აიძულებს მას გაიქცეს პარიზიდან. უკან

დაბრუნებისას გემს, რომელსაც ვირჯინი მიჰყვება, შეემთხვევა უბედურება, იგი იღუპება ზღვის მშფოთვარე ტალღებში. პოლი, დელ-ატური და მარგერიტი თან გადაჰყვებიან ამ დაუძლეველ მწუხარებას.

მთელი მოთხრობა არის ილუსტრაცია იმ აზრისა, რომ განმარტოებული ცხოვრება ბუნებაში არის ბედნიერების სათავე, რომ უპირატესია ყველაფერი, რაც ბუნებისაგან მომდინარეობს. „თქვენ, ევროპელებს, ბავშვობიდანვე გონება ბედნიერების საზიანო იმდენი ცრუმორწმუნოებით გევესებათ, რომ არ ძალგიძთ მიხვედრა, თუ რამდენი სინათლისა და სიხარულის მინიჭება შეუძლია ბუნებას. თქვენი სული, ადამიანის ცოდნათა მცირე წრით შემოვლებული, მალე სწვდება თავის ხელოვნურ სიამეთა საზღვარს: ბუნება და გული კი დაუშრეტელია“—აცხადებს პოლის და ვირჯინის თავგადასავალის მომთხრობი მოხუცი. ამავე მოხუცის თქმით, ბუნებაში ადამიანი ისეთ მდგომარეობაშია, სადაც არსებობისათვის არ სჭირდება არცვინმეს მოტყუება, არც მლიქვნელობა, არც თავის დამცირება, როგორც ეს უხდება ევროპაში ბედნიერების მაძიებელ ადამიანთა უმრავლესობას. ბუნებაში ადამიანს თავისი მდგომარეობა არ უშლის იყოს სათნო, კეთილი, სიმართლის მოყვარული, გულწრფელი, განათლებული, მომთმენი, თავშეკავებული, უმანკო, შემწყნარებელი, ღვთის მოშიში. ამისათვის არავითარი სასჯელი არ ელის ადამიანს, არც არავითარი დაცინვა შელახავს მის გონებას. ასეთ გარემოში ცამ მიანიჭა ადამიანს თავისუფლება, ჯანმრთელობა, უმწიკვლოება და კარგი მეგობრები. ასე ბედნიერი თვით მეფენიც კი არ არიან.

ბერნარდენ დე სენ-პიერი ბუნების მხატვარია. მასთან ბუნება ყოველთვის ესიტყვება ადამიანის განწყობილებას, ყოველთვის უნისონში იმყოფება მის გრძნობებთან. მოთხრობაში მრავალფეროვნად არის გამოხატული ტროპიკული ბუნების თავისებურება; ბერნარდენ დე სენ-პიერის პოეტურ პალიტრაზე ნათე-

ლი, მდიდარი და უცნობი ფერებია წარმოდგენილი. ფერთა ნაირნაირობის გამოხატვით იგი აქარბებს ეან-ეაკ რუსოს. ტროპიკული ბუნების სურათებში მას სისავსით აქვს ასახული ფერი, ფორმა, სინათლე და სიბნელე, მოძრაობა, მცენარეთა სურნელება, ფრინველთა კიკიკი. დაკვირვებული მხატვრის მიერ ყველაფერი შესაფერადგილზეა ჩახატული. მას მთელი სიყვარულით გადააქვს პალიტრაზე ბუნების ყოველი დეტალი.

ბერნარდენ დე სენ-პიერმა პირველყოფილი ცხოვრების გაიდეალებით და ბუნების კულტით დიდი გავლენა მოახდინა რომანტიზმზე. იგი გახდა რუსოს დამაკავშირებელი შატობრიანთან.

ა რ ო ლ ფ ი

„ადოლფი“ დაისტამბა 1816 წელს. იგი მაშინვე იქნა აღიარებული ავტობიოგრაფიულ ქარგაზე კაზმულ თხზულებად. ამიტომაც გასაგები უნდა იყოს, თუ რა ცხოველი ინტერესი განაღვიძა ახლად გამოქვეყნებულმა ნაწარმოებმა მკითხველ საზოგადოებაში. 1817 წელს სტენდალმა მას უწოდა „უჩვეულო რომანი“. სენტ-ბევი მოგვითხრობს იმ დიდ შთაბეჭდილებაზე, რაც მოახდინა „ადოლფმა“ თავის თანამედროვეებზე, შემდეგ აღარებს ამ ნაწარმოებს შატობრიანის „რენეს“. ბალზაკი XIX საუკუნის 40-იან წლებში თავის რომანებში („ახლად შეუღლებულთა ჩანაწერი“, „გაცრუებული ოცნებანი“, „ბეატრიცა“) ხშირად მოიხსენიებს ბენეამენ კონსტანის თხზულებას.

„ადოლფმა“ ფრანგულ ლიტერატურაში გაცილებით მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა, ვიდრე ამას მისი შემომქმედი და ადრინდელი მკითხველები ფიქრობდნენ. „ეს შესანიშნავი წიგნი, არა მარტო შედეგურია, არამედ ის მთელ ეპოქას აღნიშნავს, ის უძვირფასესი დოკუმენტია... კონსტანი თვითონ ვერ ამჩნევდა ისე შემოიტანა ახალი სახე ლიტერატურისა... ის მშვენიერი ფსიქოლოგიური რომანია... ზუსტად რომ აღვნიშნოთ, ფსიქოლოგიურ რომანს არ სწერენ, იმას განიცდიან... რომ გამოხატო საკუთარი გრძნობები, ამისათვის უნდა გაგაჩნდეს საკმაო თვითდაკვირვების უნარიც. მაგრამ თუ წმინდა ფსიქოლოგიური რომანი ხელოვნების ყველაზე ძნელ და რთულ სახეს უკუთვნის, სწორედ ამიტომ ის იძლევა აბსოლუტური სილამაზის გაგების საშუალებას, თავისი ბუნების მეოხებით ის შესაძლებლად არა სთვლის ხერხების ხელოსნობას, დახელოვნებულ-

სიფრთხილეს და სიმარჯვეს, რომლის შესწავლაც შეიძლება. ფსიქოლოგიური რომანი წარმოადგენს წმინდა გონების პირდაპირ და უშუალო ნაწარმოებს და გონებრივ ძალასთან ერთად მოითხოვს სინატიფეს, უშეცდომო დახვეწილ სტილს, გულწრფელობას, პირდაპირობას, ინტელექტუალურ პატიოსნებას, გონების მკაცრ სიციხადეს, რომელსაც გულის ცდუნებანი ვერ დაამარცხებენ,—ამავე დროს გარკვეულ უმწიკველობას, რომელიც გემოვნების საზომს წარმოადგენს, ერთი სიტყვით, თუ მორალურ სიდიადეს არა, გამორჩეულ მორალურ პატიოსნებას მაინც. ყველა ეს სიძნელე სილამაზედ გადაიქცევა, როდესაც ის დაიძლევა, ან უკეთ, როდესაც იგი ადვილად აჩრის დაძლეული. ყველა ამ ღირსებას, ძალდატანების გარეშე მიღწეულს, ყველა შეუმჩნეველად გადალახულ დაბრკოლებას, ყველა ამ განსაკუთრებულ და იშვიათ სილამაზეს, მის ყველაზე დაუსრულებელ ნიმუშს მარტოოდენ „ადოლფი“ შეადგენს მთელს ჩვენს ლიტერატურაში.¹ ეს სიტყვები მართებულად ახასიათებენ კონსტანის თხზულებას.

„ადოლფის“ გამოქვეყნების ხანაში ფრანგულ ლიტერატურაში გაბატონებული იყო ოდის კლასიკური სტილი, ხელოვნურობა და მაღალი ფარდოვანება. „ადოლფი“ ყველა ამ მოვლენის საპირისპირო ნაწარმოებს წარმოადგენდა. ბენეამენ კონსტანმა მხატვრულ ტილოზე ცხოველის ფერადებით ასახა ხალასი გრძნობის სურათი. „ადოლფში“ არ არის ის სენტიმენტალური მგრძნობელობა, რაც ახასიათებდა მოცემული ეპოქის რომანებს, მასში ნაჩვენებია საზოგადოებისაგან განცალკევებული ადამიანის მარტოობა, მელანქოლია და ტანჯვა; ეს ნაწარმოები გაშიშვლებული გულის თავგადასავალია, ხასიათის მონოგრაფიაა. ადოლფი მართებული სახეა, თვით ბენეამენ კონსტანისა, რომ-

¹ E. Faguet—„Politiques et moralistes du XIX siècle“. Première serie. Paris. 1871. p. 207—210.

ლის ცხოვრებაშიც ჩვენ შევხვდებით განსაცვიფრებელ წინააღმდეგობებს და მძაფრ შინაგან ბრძოლას. კონსტანი ისეთივე აბნეული, მძაფრი და ქედმაღალი იყო, როგორც მისი რომანის გმირი. სულ აღვზნებული, როგორც საზოგადოებრივ სარბიელზე, ისე პირად ცხოვრებაში, მუდამ დაქანცული და მოუსვენარი კონსტანი გაიძახოდა: „ყველაფერი მღლის, ჩავეშვი უფსკრულში, რადგან ძალიან დიდხანს ვცხოვრობდი ამ ქვეყნად... განმარტოება, განმარტოება“. მეორე დღეს, იგი კვლავ მიაშურებს საზოგადოებას, რათა დეპუტატთა პალატის ტრიბუნლიდან თავისი აზრებით შეაშფოთოს ქვეყანა, მალე ისევ იმედგაცრუებული და გაბოროტებული ბრუნდება შინ და თავის დღიურში აღნიშნავს, რომ „ყოველივე სისულელეა“. ერთის შეხედვით, თითქოს გაბედული და პირდაპირი, იმავე დროს ცვალებადი და მერყევი. გმობდა რა თავის გვარს, იგი ამართლებდა თავის მერყეობას—*„Solus constantia constans“* (მხოლოდ მერყეობაში ურყევი).

* *

მწერალი და პოლიტიკური მოღვაწე ბენჯამენ კონსტან დე რებეკი დაიბადა 1765 წელს ლოზანაში, ფრანგი პროტესტანტის ოჯახში. მისმა ამქვეყნად გაჩენამ შეიწირა დედის სიცოცხლე. ჯერ კიდევ ყრმა კონსტანს ახასიათებდა მძაფრი შთაბეჭდილებადობა. მან მიიღო ფართო კოსმოპოლიტური განათლება — სწავლობდა შვეიცარიასა, პოლანდიასა, ინგლისსა და გერმანიაში; ედინბურგის უნივერსიტეტში იგი დაუახლოვდა ახალგაზრდა ინგლისელთა და შოტლანდიელთა წრეს. ამ ხანებში მასში უკვე იგრძნობოდა მომავალი ორატორი, მძაფრი ირონისტი, ბანქოს გახელებული მოთამაშე და ქალების მოტრფიალე. თავისი ირონიით იგი გახდა მერიმეს მასწავლებელი. საკმაოდ დამახასიათებელია, რომ ბანქოს თამაშით გატაცებული კონსტანი, ბანქოს ქალაღლის მეორე გვერდზე სწერს თავის ნაშრომს რე-

ლიგიაზე. ამ ნაშრომზე შემდგომ მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე მუშაობდა.

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პირველ წლებში ბენეამენ კონსტანი კამერ-იუნკერია და იმყოფება ბრაუნშვაიგში, სადაც ჰერცოგი ბრაუნშვაიგი მანიფესტებს ბექდავდა რევოლუციური საფრანგეთის წინააღმდეგ. ამ ხანას ეკუთვნის კონსტანის პირველი ქორწინებაც და განშორებაც.

1794 წ. 19 სექტემბერს ბენეამენ კონსტანი შვეიცარიაში შეხვდება გენიოს ქალს—მადამ დე სტალს. ეს ჯადოქარი ქალი ყველას იმორჩილებდა თავისი აღზნებული საუბრით, ნათელი გონებით, ხასიათის სიმტკიცით და სიძლიერით. სადა და მხატვრული ტანსაცმელით მორთული, თავზე ყაუხ შემოსილი სტალი იტაცებდა მრავალ ადამიანს და თავისი გავლენის ქვეშ აქცევდა. ბენეამენ კონსტანი შევიდა სტალის სალონში. ამ სალონში თავს იყრიდნენ საფრანგეთის დიდი გონების ადამიანები, პოლიტიკური მოღვაწენი, დიპლომატები, მწერლები. ეს სალონი გადაიქცა, ზომიერთა პარტიების ცენტრად და უპირველეს კლუბად სადაც ცხადლივ გამოხატავდნენ უკმაყოფილებას ნაპოლეონ ბონაპარტეს დიქტატორული სულისკვეთების წინააღმდეგ. მადამ დე სტალი აქ გამოსთქვამდა თავის გატაცებას პიროვნების უფლებებისა და მისი კონსტიტუციით უზრუნველყოფის შესახებ. კონსტანმა ამ სალონში გაბედულად აღიმალლა ხმა, გადაეშვა პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მან წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა სტალზე, რომელიც არა ერთგზის აღფრთოვანების ჟამს ამბობდა—*„Le premier esprit du monde“*. სულ მალე აღარავისათვის საიდუმლოებას არ შეადგენდა, რომ სტალის აღფრთოვანება აღზნებულ სიყვარულში გადავიდა. სტალსა და კონსტანს შორის ინტიმური კავშირი დამყარდა.

პრესაში გამოსვლამ ბენეამენ კონსტანს პოპულარობა მოუხვეჭა. ნაპოლეონმა იგი ტრიბუნატის წევრად მიიწვია. კონსტანი მაინც ვერ ისვენებდა. თავის თანა-

მოაზრებებთან ერთად დაიწყო ბრძოლა საფრანგეთის პირველი კონსულის—ნაპოლეონის აბსოლუტიტური მისწრაფებების წინააღმდეგ, რითაც მთელი ევროპის ყურადღება მიიპყრო. კონსტანისა და მისი თანამოაზრეების მისამართით იყო წარმოთქმული ნაპოლეონის ცნობილი სიტყვა ტრიბუნატის ხუთი თუ ექვსი მეტაფიზიკოსის შესახებ. ამას მოჰყვა სხვებთან ერთად სტალისა და კონსტანის განდევნა. პარიზიდან. სტალმა ამჯობინა დაეკარგა სამშობლო, სიმშვიდე და უზრუნველი მდგომარეობა, ვიდრე დამორჩილებოდა ყოვლის შემძლე ნაპოლეონის დესპოტიზმს. სტალის ღირსშესანიშნავი წიგნები ნაპოლეონის ბრძანებით აკრძალეს.

მადამ დე სტალი და ბენჟამენ კონსტანი ცხოვრობენ ევროპის სხვადასხვა ქალაქებში—ლაიპციგში, ბერლინში, ვაიმარში; ხვდებიან გოეთეს, შილერს, ვილანდს; ამ ხანებში სთარგმნა კონსტანმა ფრანგულ ენაზე შილერის ნაწარმოებნი. ზაფხულს ისინი ატარებდნენ, კოპეში სადაც თავს იყრიდა გვაროვნული და გონებრივი არისტოკრატია, ლიბერალური მოაზროვნეები. აქვე შეხვდა პირველად კონსტანი მომხიბლავ რეკამიეს.

სტალისა და კონსტანის „რომანტიკული ისტორია“—ეს ყოველდღიური დრამაა. ისინი შორდებიან ერთმანეთს, კვლავ ერთდებიან; ამავე ხანას ეკუთვნის კონსტანის მეორედ დაქორწინება, სტალის ჩარევა, კვლავ განქორწინება და სტალთან დაბრუნება. ვისაც სწადია ღრმად განჰვიტოს ბენჟამენ კონსტანის ტანჯვა და მწუხარება, უნდა წაიკითხოს მისი „ინტიმური დღიური“. იქ დაინახავთ ვნებიანი და დაჟინებული სტალისაგან აფორიაქებულ კონსტანს „M-me de Stael m'a fait une scène effroyable. C'est un orage, c'est une tempête, c'est un tremblement de terre... seigneur, délivrez vous l'un de l'autre“.¹ ამ რომანტიკულმა ისტორიამ გავლენა იქო-

¹ მადამ დე სტალმა უსაშინელესი სცენა მომიწყო. ეს კეკა-კუხილია, ეს გრიგალია, ეს მიწისძვრაა. ღმერთო, დაგვიხსენი ერთერთისაგან.

ნია კონსტანის შემოქმედებაზედაც. მისი „ადოლფი“ თემატური რკალის მიხედვით წარმოადგენს ერთგვარ pendant სტალის „კორინასი“.

ნაპოლეონის დაცემის შემდეგ კონსტანი კვლავ პარიზში იმყოფება. იგი თითქმის შეურიგდა ბურბონთა დინასტიის რესტავრაციას. 1825 წ. 14 მარტს, როდესაც ნაპოლეონი კუნძულ ელბიდან წამოსული ფონტენებლოში იმყოფებოდა, კონსტანი სწერდა: „არ დავიწყებ უმწეო გაქცეულივით ერთი ხელისუფლებიდან მეორესთან გადასვლას, უპატიოსნებას არ დავფარავ სოფიზმებით, რათა სინიდისისაგან გარეცხილი სიტყვები გიბუტბუტო და შევისყიდო უფლება სამარცხვინო ცხოვრებისათვის“. კონსტანის მიერ ასეთი კატეგორიულობით გამოთქმულ სიტყვებს ხსნიან გრძნეული რეკამიეს გავლენით. ამ დროს ხდება მათი დაახლოება. გარეგნულ უპირატესობასთან, სილამაზესთან ერთად რეკამიეს გააჩნდა მაღალი გონიერება და ნიჭი, ის ჩაბმული იყო პოლიტიკურ ცხოვრებაში. რეკამიე ცნობილ როიალისტთა ჯგუფს ეკუთვნოდა. მისი სალონი წარმოადგენდა როიალისტების გავლენიან ცენტრს. პოლიტიკური მიზნებისათვის რეკამიე ხშირად იყენებდა თავის შთამაგონებელ მომხიბველლობას. მოთინათინე რეკამიემ თავბრუ დაუხვია ბენჟამენ კონსტანს და თავის მონარქისტულ სალონში შეიყვანა.

კონსტანის ზემორე მოყვანილ სტრიქონებს „Journal des Débats“-ში ვერ მოესწრო შეშრობა, რომ მეორე დღეს ნაპოლეონმა ტიულიერში გამოიძახა იგი და მრჩევლის ადგილი შესთავაზა. კონსტანმა მიიღო ეს თანამდებობა. ბონაპარტეს სახელმწიფო მრჩეველმა იმპერიის კონსტიტუციისათვის შეადგინა დამატებითი აქტი — „Acte additionnel“. „ასი დღის“ განმავლობაში იგი მრჩევლის თანამდებობაზეა. როდესაც ვატერლოოსთან ნაპოლეონმა უკანასკნელი და გადაწყვეტი დამარცხება განიცადა, მისი მომხრენი დაიფანტნენ. კონსტანმა თავი ამოპყო ჯერ ლონდონში და შემდეგ გადავიდა ბრიუსელში. საფრანგეთში დაბრუნდა 1816 წელს.

რამდენიმე ხნის შემდეგ კონსტანი არჩეულ იქნა საფრანგეთის დეპუტატთა პალატაში, სადაც კონსტიტუციური ოპოზიციის მეთაურთაგანი გახდა. იცავდა რა კონსტიტუციურ სისტემას, იგი მთავარ ამოცანად ინდივიდუალური თავისუფლების უზრუნველყოფას აღიარებდა, რასაც მისი შეხედულებით, მარტოოდენ შეძლებული და განათლებული კლასები ანხორციელებდნენ. ამიტომაც მისი აზრით, ხელისუფლებაში მონაწილეობის მისაღებად აუცილებელია ქონებრივი ცენზი.¹

1824 წელს გარდაიცვალა ლუი XVIII. ამ წლებში ევროპა მოიცვა აღეგების ტალღამ. საფრანგეთში კარლოს X-ს მართელობამ დააჩქარა ის აფეთქება, რომელიც 1830 წლის ივლისის რევოლუციის სახელით არის ცნობილი. რევოლუციის წინ კონსტანმა ლაფაეტისაგან მიიღო წერილი: „ჩვენი თავების გათამაშება ხდება, ჩამოიტანეთ თქვენი თავიც“. კონსტანი მიემგზავრება პარიზს და იმ წრეებთან ერთად, რომელნიც შეთქმულებას აწყობენ კარლოს X-ს წინააღმდეგ, ემხრობა ლუი ფილიპეს. ახალმა მეფემ დაუზარებლად გადაუხადა კონსტანს ბანქოს ვალი ასიათასი ფრანკის რაოდენობით. ამავე ხანებში კონსტანმა მოიწადინა საფრანგეთის აკადემიის წევრად გახდომა, წამოაყენა თავისი კანდიდატურა, მაგრამ გააშავეს.

1830 წლის 8 დეკემბერს ბენეამენ კონსტანი გარდაიცვალა. მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა „დღიური“ და „წითელი რვეული“.

* *

„ადოლფი“, როგორც აღვნიშნეთ, დაისტამბა 1816 წელს, თუმც ის საუკუნის დასაწყისში იყო დაწერილი. დაბეჭდვამდე კონსტანი ხელნაწერს კითხულობდა სა-

¹ ბენეამენ კონსტანის, როგორც პოლიტიკური მოღვაწის, სახელი ქართულ პრესაშიც არის ნახსენები XIX საუკუნის ოციან წლებში (იხ. „საქართველოს გაზეთი“, 1819 წ., № 39).

ლონებში. განსაკუთრებული ინტერესით ეს ხელნაწერი მან წაიკითხა რეკამიეს სალონში. სხვებთან ერთად, არც მადამ რეკამიემ მოიწონა ეს ნაწარმოები. კონსტანინი დაბრუნდა შინ და თავის დღიურში შეიტანა: „გმირის ხასიათი მათში აღშფოთებას იწვევს. მათ არ ძალუძთ ჩემი გაგება“.¹

ადოლფში ნათლად იშლება ავადმყოფურ ვნებათა ხვეულები, ჩამქრალი გრძნობების შფოთიანი აღზნება. რომანს წითელი ხაზივით გასდევს სკეპტიციზმით შეპყრობილი, უკმაყოფილო, მოუსვენარი ახალგაზრდის სახე, რომელიც თითქოს მიისწრაფის ამოიპოვოს ბედნიერება, მაგრამ არ ძალუძს მისი შენარჩუნება. არისტოკრატიული ცხოვრება ჰკლავს მასში ყოველივე ცოცხალს და გულწრფელს. ყოველგვარი საღი იდეა თითქოს უცხოა მისთვის. იგი ძიებაშია, თითქოს კიდევ სურს რაღაც, ნამდვილად კი არაფერი სწადია, და რამდენადაც უძლურდება, იმდენად იზრდება მასში პატივმოყვარეობის გრძნობა; იგი ვერ ახერხებს თავისი უნარისა და ნიჭის გამოყენებას უხასიათობისა გამო და რაც მთავარია, იმიტომ რომ შეყვარებულია—რა მარტოდენ თავის თავში, ვერ ხედავს მიზანსა და აზრს ცხოვრებაში. „დავრწმუნდი, რომ არ არსებობს ისეთი მიზანი, რომლისთვისაც ღირდეს ძალის დაკარგვაო“—ამბობს იგი; მას სძულს საზოგადოება, ხალხი, გულგრილი და გულჩათხრობილია ყველაფრისადმი, მიჩვეულია განმარტოებულ ცხოვრებას, მალავს თავის სულისკვეთებას. „კარგად ვგრძნობდი თავს მხოლოდ მაშინ, როცა მარტო ვიყავ... ადამიანის სახე მაშფოთებს და ჩემი ბუნებრივი მოძრაობაა—გავექცე მას... შე დავეჩვიე დამემალა ყოველივე ის, რასაც განვიცდი“. იგი ადრე განიმსქვალა მელანქოლიით და სევდით. მისი გული უცხო იყო ამქვეყნიური ინტერესებისადმი. მას ჰქონდა დამცინავი და ბოროტი ადამიანის რეპუტაცია; მტრულად იქო

¹ Joseph Turquan—„Madame Rocanier“, Paris.

განწყობილი გაერცელებული შეხედულებებისადმი და დოგმატური წესებისადმი, საერთოდ მიღებული მორალისადმი; საზოგადოებაში ადოლფი ცნობილი იყო, როგორც უზნეო და ვერაგი კაცი. მის ხასიათს უწოდებდნენ უცნაურსა და ველურს, მის გულს ცივს; იგი ქალებზე ზერელე და ამორალური შეხედულებისა იყო, მას არ ახასიათებს გრძნობის სიმტკიცე, სიყვარულში ეძებს მარტოოდენ შთაბეჭდილებათა მრავალნაირობას; მან დაღუპა ელეონორა. როდესაც ელეონორა დანებდა და გახდა ადოლფის მიჯნური, ამ უკანასკნელმა იგრძნო, ეს ქალი მას უკვე აღარ უყვარს, და სიმართლე რომ ითქვას, არც არაოდეს ყვარებია. ის, რასაც იგი სიყვარულად თვლიდა, ნამდვილად იყო გაანჩხლებული პატივმოყვარეობა, გახელებული წარმოდგენა, გრძნობის აღტკინება; ერთადერთი, რაც შერჩენია ადოლფს, ეს არის თავისი მდგომარეობის დასურათბატების გულწრფელობა. იგი აფასებს საკუთარ თავს, ყოველგვარი შეწყნარების, თვითკმაყოფილების გარეშე.

ბენჯამენ კონსტანმა პირველად გვიჩვენა ადოლფში ადამიანის ფსიქიკის გაორება, ცნობიერისა და ქვეცნობიერის შეუთანხმებლობა.

ადოლფი—ეს ტიპია XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ახალგაზრდისა, „ზედმეტი ადამიანისა“, რომელიც ასე გაერცელდა ევროპულ ლიტერატურაში (შატობრიანი, ბაირონი, მიუსე, ლერმონტოვი, პუშკინი).¹

---

¹ საგულისხმოა, თუ რა განუზომელი ინტერესით მოელოდა პუშკინი „ადოლფის“ გადმოორუსულებას. „თავადმა ვიახმსკიმ,—სწერდა იგი,—გადმოთარგმნა და მალე დასტამბავს ბენჯამენ კონსტანის დიდებულ რომანს „ადოლფს“, რომელიც ეკუთვნის ისეთ ორ თუ სამ რომანს:

რომ იძლევიან ანარეკლს ბანის,
და დღევანდელი ადამიანის
საკმაოდ სწორი მოგვეცეს სურათი;
დახატეს მისი უზნეო სული,—

ელეონორას სახე თითქოს ნაკლებ რეალისტურია, ვიდრე ადოლფისა. მასში კონსტანმა შეაგროვა დამახასიათებელი ნიშნები იმ ქალებისა, ვისთანაც მას ინტიმური ურთიერთობა ჰქონდა. ამით უნდა აიხსნებოდეს აზრთა სხვადასხვაობაც მკვლევართა შორის. ზოგნი ამბობენ, რომ კონსტანმა ელეონორაში გამოხატა მადამ დე სტალე, სხვანი გულისხმობენ მადამ შარიერს, მადამ ლინდსეის, იულია ტალმას, მადამ შინდრეს. მართებულად უნდა იყოს ის აზრი, რომ კონსტანს უმთავრესად მადამ შარიერმა შთააგონა ელეონორას სახე. ეს ქალი კონსტანზე გაცილებით დიდი ხნისა იყო, მაგრამ თავდავიწყებით შეიყვარა ეს ახალგაზრდა. მადამ შარიერო მძიმე ტანჯვაში გარდაიცვალა კონსტანის თვალწინ.

თვითმოყვარე და გამოფიტული,
განუსახლვრელი ოცნებებითა,
გაბოროტებულ კეჟაგონებით,
ფუქ მოქმედებით და მღელვარებით.

(„ევგენი ონეგინი“,

მე-16 თავი, თარგ. გრ. ცეცხლაძისა)

ბენეამენ კონსტანმა პირველმა გამოიყვანა სცენაზე ასეთი ხასიათი, რომელიც შემდეგ ლორდ ბაირონმა პოპულარული გახადა. მოუთმენლად მოველით ამ წიგნს. საინტერესოა; როგორ გადალახა თავ. ვიახემსკის გამოცდილმა და ცოცხალმა კალამმა სიძნელენი მეტაფიზიკური ენისა, რომელიც მუდამ მწყობრი, დარბაისელი, ხშირად შთამაგონებელია. ამ მხრივ თარგმანი იქნება ჭეშმარიტი ქმნილება და მნიშვნელოვანი მოვლენა ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში“ (А. Пушкин, Собр. соч., т. VIII, стр. 94); აღვნიშნავთ, რომ რუსულ ლიტერატურაში პუშკინმა და ლერმონტოვმა თავიანთ საუკეთესო თხზულებებში განიცადეს „ადოლფის“ გავლენა. როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, კონსტანის რომანტიკული გმირი იყო ონეგინის და პეჩორინის პროტოტიპი (იხ. Н. Дашкович „Статья по истории русской литературы“, Петроград. 1914 г., стр. 247-256; С. Родзевич.—„Предшественники Печорина во французской литературе“, Киев, 1913 г.).

თავაზიანობის გამო კონსტანშა ბევრი რამ შესცვალა ნაწარმოებში.¹

ელეონორა რომანის დასაწყისში მოკრძალებული და მორჩილი ქალია, მაგრამ რაკი შეიჭრა სიყვარულის სტიქიონში, იგი მთლიანად ინთქება მასში. ელეონორაში ძლიერი ტრფობის ალი ღვივის, სიყვარული მთელი ცხოვრება იყო მისთვის. ამიტომ მან მსხვერპლად გაიღო თავისი საზოგადოებრივი მდგომარეობა, ქმარი, ბავშვები, კეთილი ყოფა. არისტოკრატიულ წრეში და ფუფუნებაში მყოფმა ქალმა მიატოვა ოჯახი და სამშობლო, რათა გაჰყოლოდა თავისი გულის რჩეულს. მასში ამ გრძნობისადმი ფანატიკური რწმენაა, მას სწადია საზოგადოების გაქირდვისაგან თავი დაიცივას სატრფოსადმი ერთგულებათ და სიყვარულისადმი თავგანწირულებით. მტკიცე ხისიათი შეადგენს მის დამახასიათებელ თვისებას. ადოლფის ცივ გულს, სიმკაცრეს, უმადურებას უპირისპირდება ელეონორას გრძნობა, აღფრთოვანება, გულწრფელობა. ვნებათა ღელვით გატაცებული ელეონორა ახალგაზრდული, პირველი სიყვარულით შეპყრობილი ქალი კი არ არის, ცხოვრების გამოცდილება მას თან ახლავს. „ელეონორას სახით ლიტერატურაში გამოვიდა საესებით ახალი ტიპი ქალისა, ტიპი, რომელიც შემდეგ ბალზაკმა მიისაკუთრა და ოცდაათი წლის ქალი უწოდა“ (ბრანდესი).

„ადოლფის“ დანარჩენი მომქმედნი პირნი—ფანქრის მსუბუქი მონახაზებია. ელეონორას მეგობარ ქალში ჩვენ ვარჩევთ მარტოოდენ ბუნდოვან ნაჩრდილს მადამ რეკამიესი. ბენჟამენ კონსტანისათვის დამახასიათებელია ორი თუ სამი ძლიერი და გარკვეული შტრიხით ამა თუ იმ სახის დაზუსტება და მოხაზვა.

¹ ბალდანსპრევე თავის შრომაში—„*A l'intimité d'Elléonore*“, დაწვრილებით იკვლევს ბენჟამენ კონსტანისა და მადამ ლინდსეის სატრფიალო ურთიერთობას, ახასიათებს ამ ქალის სულიერ წყობას და ამტკიცებს მის ფსიქოლოგიურ მსგავსებას ელეონორასთან. ამავე მოსაზრებას ადრევე გამოსთქვამდა ლომენი.

ამ რომანის მთელი დრამა ორი ადამიანის ცხოვრებაშია გამოხატული. მასში მოქმედება თითქმის არაა, მთელი ინტერესი თავმოყრილია გმირთა ფსიქოლოგიაში. კონსტანისათვის დამახასიათებელია ფსიქოლოგიური ანალიზის უჩვეულო სიზუსტე, სიცხადე; მთელი მისი ინტერესი მდგომარეობს გმირების სხვადასხვა განწყობილებათა, გრძობათა და განცდათა დეტალურ აღწერაში. ფსიქოლოგიური ანალიზის ძალით „ადოლფი“ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ფრანგულ ლიტერატურაში. მისგან მომდინარეობს, ერთი მხრით, სტენდალი, რომელმაც ფსიქოლოგიური ანალიზი აიყვანა სისტემაში და მეორე მხრით, მერიმე თავისი გმირების ბუნების ნიუანსების ზედმიწევნით ზუსტად გადმოცემით.

„ადოლფის“ სტილი ორიგინალური, მშვენიერია, მოკლებულია ზედმეტ ორნამენტებს და შეფეროვნებას, მასში ადგილი არ აქვს რიტორულობას, ბურუსიანობას. „ადოლფი“ ყოველთვის დარჩება შედეგად; მისი ფორმა გამჭვირვალე, ცოცხალი, დახვეწილია; არაფერია მასში გამოგონებული; აზრების სირთულე არასოდეს არ ანგრევს სტილს; გარდა ამისა, არაფერი არ გვაგონებს ლიტერატორს. ეს კი განსაკუთრებით სასიამოვნოა“.¹

არიან მწერლები, რომელთა პირველი წიგნი რჩება არა მარტო მათ საუკეთესო, არამედ ერთად-ერთ თხზულებად, რომელიც უძლებს საუკუნეთა გამოცდას. სწორედ ასეთი მწერალი იყო ბენჟამენ კონსტანი და წიგნი, რომელმაც უკედავყო მისი სახელი—„ადოლფი“. ეს თხზულება იმ ერთეულ წიგნთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლის შემომქმედი დიდი მხატვრული ნიჭით იყო აღჭურვილი, მაგრამ მისი გამოვლინება მხოლოდ ერთხელ შესძლო ცხოვრებაში.

---

¹ A. France—„Le Génie latin," P. 251

გუსგავ ზღობერი

1880 წლის 11 მაისს კრუასედან რუანისაკენ მიემართებოდა სამგლოვიარო პროცესია. მინდვრებსა და სტეთა შორის ნელიად მოძრაობდა კატათალკი. ირგვლივ ყოველი სიმწვანით იყო მოსილი. კატათალკს ორასიოდე კაცი მიჰყვებოდა, მათ შორის—პარიზიდან ჩამოსული ალფონს დოდე, ედმონდ გონკური და ემილ ზოლა. კანტელესაკენ მიმავალ გზასთან მისვლისას, პროცესია აჰყვა მარჯვნივ, მალლობისაკენ. ძველ სამრევლო ეკლესიას გარს ერტყა მაღალი დიდხნოვანი ხეები. შორით მოჩანდა სენა, ბაღები და ტყეები. აქედანვე შეიმჩნეოდა რუანი შენობათა აქრელებული სახურავებით. მოწმენდილ ცაზე მოულოდნელად აიბოლქენენ ღრუბლის ქულები. დროდადრო ჰქროდა ქარიც. პროცესია მიუახლოვდა ეკლესიას, საიდანაც მოისმოდა დამაღონებელი ხმები ზარებისა. კატათალკიდან უხმოდ ჩამოიღეს კუბო მიცვალებულით და ეკლესიაში შეასვენეს. ცუდად ჩაცმული ხუთი ყმაწვილი ხმამაღლა, ჩვეულებრივი გულგრილობით გალობდა.

სამგლოვიარო რიტუალის შესრულების შემდეგ მიცვალებული ისევ კატათალკზე დაასვენეს, პროცესია კვლავ რუანისაკენ განაგრძობდა სვლას, სასაფლაომდი შვიდი კილომეტრის გავლა იყო საჭირო. რუანის მცხოვრებთ არავეითარი გულისხმიერება არ გამოუმჯღავენებიათ ამ შემთხვევისათვის, მათ სახეებზე მწუხარებისა და განცდის რაიმე ნასახიც კი არ შეიმჩნეოდა, პროცესიას მარტოოდენ ცნობისმოყვარეობით ათვალეობდნენ, ბევრმა მათგანმა არც იცოდა, თუ ვის ასაფლავებდნენ. როდესაც ახსენეს ფლობერის გვარი, მათ ხსოვნაში წამოისახა კლეოფას და აპილ ფლობერი—

ორი აქიმი, მამა და ძმა იმისა, ვისაც მიასვენებდნენ: ისინი ოდესღაც რუანში დიდად სახელმოხვეჭილი ქირურგები იყვნენ.

პროცესია მსვლელობის დასასრულს მიუახლოვდა — მივიდა სასაფლაოზე. გარდაცვალებულის სურვილის თანახმად, დასაფლავება უსიტყვოდ ჩატარდა, მხოლოდ „რუანის უწყების“ რედაქტორმა წარმოსთქვა რამდენიმე მოსაგონარი სიტყვა. როდესაც დაიწყეს კუბოს ჩაშვება საფლავში, ის არ ჩაეტია, ვიწრო გაეთხარათ სამარე. დიდხანს წვლობდნენ მესაფლავენი. კუბოს ძალით ჩაშვებისას გაისმოდა ფიცრების მსხვრევა. ამ შემთხვევამ დამსწრენი ძალზე შეაშფოთა, ყველა ცდილობდა მალე გაშორებოდა იქაურობას.

ასე დაკრძალეს ფრანგული ლიტერატურის მშვენიერმა, „მადამ ბოვარისა“ და „სალამბოს“ შესანიშნავი ავტორი — გუსტავ ფლობერი. იგი ოცნებობდა მომკვდარიყო აღმოსავლეთში და იქვე მიეზარებიათ ქვიშიანი მიწისათვის. მაგრამ ეს სურვილი მას არ აუხდა, იგი დაასაფლავეს თანამემამულეთა შორის უფერულად, უპატივცემულოდ.

* * *

გუსტავ ფლობერი — მეოთხე შვილი აპილ-კლეოფას ფლობერისა — Hotel-Dieu-ს სააეადმყოფოს მთავარი ქირურგისა და ანა-ჟიუსტინა-კაროლინა ფლერიოსი, დაიბადა რუანში 1821 წლის 12 დეკემბერს. ბავშვობისას იგი მშვიდი, გულუბრყვილო, მეოცნებე ყოფილა. მთელ სიცოცხლეში მას უნაზესი გრძნობიერება და კეთილშობილება ახასიათებდა; იგი ადრევე ამჟღავნებს განსაცვიფრებელი წარმოსახვის უნარს, ცხრა წლბდან წერს რომანებსა და პიესებს. ამ ხანებში ფლობერი რუანში ყოველ დღე ხვდებოდა ერნესტ შვეალიეს, ალფრედ და ლაურა ლე-პუატვენებს. ისინი ერთად თხზავენ დრამატიულ ნაწარმოებებს და საოჯახო წარმოდგენებში

თითონვე ასრულებენ მთავარ როლებს; შემდეგში ფლობერი უფრო უახლოვდება ალფრედ ლე-პუატვენს, რომელიც მასზე ხუთი წლით უფროსი იყო და დიდ ზნეობრივ-გონებრივ ზეგავლენას ახდენდა თავის უმცროს მეგობარზე. „მე არ შემხვედრია მასზე ტრანსცენდენტური გონების ადამიანი“,—წერდა თავისი სიციცხლის დასასრულს ფლობერი.

1832 წელს მშობლებმა გუსტავ ფლობერა შეიყვანეს ლიცეუმში, მაგრამ იგი არც თუ ისე დიდი წარმატებით სწავლობდა, რადგან ვერ იტანდა იქ გამეფებულ სიმკაცრეს. „ამ სასწავლებელში,—სწერს ფლობერი „სულით ავადმყოფის მოგონებებში“,—მე ვიგრძენი ღრმა სიძულვილი ადამიანებისადმი“. მარტოდენ ისტორია იტაცებდა მას, ისტორია, რომლის შესახებაც იგი შემდეგში ლაპარაკობდა, რომ „ის, როგორც ზღვა ისე მშვენიერია, იმიტომ, რომ ყველაფერს მოაგლუვებს“; ფლობერი ამ ხანებში გატაცებით კითხულობს შატობრიანს, ჰიუგოს, შექსპირს, ვალტერ სკოტს, გოეთეს და ბაირონს, მას აჯადოებს აღმოსავლეთის ქვეყნები, იგი უკვე მხურვალე რომანტიკოსია.

ფლობერი ჯერ კიდევ მოსწავლე იყო, როდესაც ტრუვილში შეხვდა ახალგაზრდა განსაცვიფრებელ ქალს—მარია შლეზინგერს, რომელსაც ერთ-ერთ წერილში ორმოცი წლის შემდეგ იგი უწოდებს „ძვირფას და ძველ მეგობარს, მარად სიყვარულს“, იგონებს „წარსულ დღეებს“, რომლებსაც „ახვევია ოქროს ნისლი“. მოკრძალებულმა ფლობერმა ვერ გაბედა ადრევე განეცხადებია მისთვის ამ თავდავიწყებული სიყვარულის შესახებ, მხოლოდ გვიან შესძლო მან თქმა „ამ სიყვარულმა დამფერფლა მეო“.

1840 წელს ფლობერმა მიიღო ბაკალავრის ხარისხი. იგი მიდის სამოგზაუროდ, ეცნობა პროვანსს, კორსიკას, პირინეის. ამ მოგზაურობიდან დაბრუნების შემდეგ მამა მოსთხოვს შეისწავლოს იურიდიული მეცნიერებანი. ფლობერი იწყებს ამ მეცნიერების შესწავლას რუა-

ნში, მაგრამ მაშინვე შეიძლება. მშობლების ნებართვით გადადის პარიზში, სადაც ეწევა მშვიდ, ჩაკეტილ ცხოვრებას; ლათინურ უბანში იგი კვლავ ხვდება ალფრედ ლე-პუატვენს და ერნესტ შევალიეს, ეცნობა და უმეგობრდება მაქსიმ დე-ჟუ-კანს და ლუი დე კორმენენს; ამ სანებში ფლობერმა გამოსცადა ნერვიული ავადმყოფობის პირველი შემოტევა, რითაც შემდეგში მთელ სიცოცხლეში იტანჯება. ეს გარემოება აძლიერებს მის პესიმისტურ სულიკვეთებას. „მე ასე ვარ გაჩენილი,—წერს იგი ერნესტ შევალიეს,—ყოველ ბედნიერ დღეს ჩემთვის თან მოჰყვება დაუსრულებელი წყება შავი დღეებისა. წარსული სიხარული მე მწუხარებაში მაგდება, ყოველი დღესასწაული ჩემთვის ახალი უსიამოვნების მაუწყებელია“. ფლობერი უიმედოდ შეჰყურებს თავის მომავალს: „ბავშვთან ყოფნისას, მე ყოველთვის ვფიქრობ, რომ იგი მოხუცდება; აკენის დანახვაზე, მე ძალაუნებურად გამახსენდება კუბო; ტიტველი ქალი ჩემში იწვევს აზრს ჩონჩხის შესახებ. ყოველივე ამის გამო, სამნიარულო სანახაობანი ჩემში ჰბადებენ - საშინელ მოწყენილობას“.

1846 წელს ფლობერს ზედიზედ ორი დიდი უბედურება დაატყდა თავს: გარდაეცვალა მამა და საყვარელი და—კაროლინა. იგი თავს ანებებს უნივერსიტეტს და დედასთან ერთად ცხოვრობს სენის ნაპირას მდებარე პატარა სოფელ კრუასეში, სადაც არც თუ ისე დიდი ხნის წინათ კარმიდამო შეიძინა მისმა მამამ. გრძელი დაბალი სახლი, რომელიც მიყრდნობილი იყო გორაკს, წარმოადგენდა ძველი არისტოკრატიის საცხოვრებელს, ფართო ოთახებით და გარშემო ნაძვის ყათარით. ფლობერი ხშირად იგონებდა, რომ აბატ პრევიომ ამ სახლში დასწერა თავისი უკედავი ქმნილება—„მანონ ლესკო“; ამიერიდან ლიტერატურა შეადგენდა ერთად-ერთ საზრუნავს ფლობერისათვის. ეს საქმე ავსებდა მთელ მის ცხოვრებას.

ამ ხანებში იგი რუანში ხვდება თავის ძველ ამხა-

ნაგს—პოეტ ლუი ბუილეს. მალე მათ შორის ნაზი და მტკიცე მეგობრობა დაიყარდა. ახალგაზრდა მწერლები ერთად ოცნებობენ ლიტერატურული სახელის მოხვეჭაზე. ბუილეს გავლენა ფლობერზე განსაკუთრებული იყო. ფლობერი მას უწოდებს „თავის სინიდიის“, მუდამ ეკითხება რჩევას და დიდ ანგარიშს უწევს მის მოსაზრებებს.

დროდადრო ფლობერი ჩადის პარიზში და ნახულობს მეგობრებს. ამ ხანას ეკუთვნის მისი დაახლოება ლუიზა კოლესთან—„რომანტიკოსების მუზად“ ცნობილ პოეტ-ქალთან. ეს მეგობრობა შემდეგში განხეთქილებით დასრულდა.¹

1841 წლიდან მაქსიმ დეუ-კანთან ერთად ფლობერი იარი წლის განმავლობაში მოგზაურობს აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ინახულა ალექსანდრია, აბუქირი, ქაირო, საპარა, მემფისი, დამასკო, ბეირუთი, იერუსალემი, კონსტანტინეპოლი, სმირნა, ათინა, კორინთი, თერმოპილი და სხვ. ამ პირველმა მოგზაურობამ აღმოსავლეთში წარუშლელი შთაბეჭდილება დასტოვა მასზე. როგორც ერთი თანამედროვე ფრანგი მკვლევარი აღნიშნავს, ახალგაზრდა ფლობერის ამ მოგზაურობამ აღმოსავლეთის ქვეყნებში, თავისებური ელფერი მისცა მის ისეთ ნაწარმოებებსაც კი, როგორიცაა „მადამ ბოვარი“ და „სანტიმენტალური აღზრდა“, ხოლო „სალამბო“ და „წმინდა ანტონის ცდუნებანი“ პირდაპირ გამსჭვალულია აღმოსავლეთის ხილვის უკვდავი სიმართლით;² აღმოსავლეთიდან წამოღებული ნივთებით და ძველი ნაშთებით მორთო ფლობერმა თავისი სამუშაო ოთახი კრუასელში. ამულეტები, ისრები, ლამაზი ქვები, ოსმალური ტახტი—მის მებსიერებაში აცოცხლებდნენ ამ მოგზაურობის სურათებს. აღფრთოვანებულ სიყვარულს

¹ J. de Mestral Combremont — „La belle madame Colet, une déesse des romantiques“. Paris. 1913.

² L. Bertrand — „Gustave Flaubert“. Paris. 1912, გვ. 55.

აღმოსავლეთისადმი გამოხატავს მისი წერილი მეგობარ ლერუაიე დე-შანტპისადმი: „დღეს რვა წელი შესრულდა, რაც მე დავბრუნდი მემფისიდან ქაიროში, პირანიდებთან ლამის თევის შემდეგ. ჯერ კიდევ მესმის აფორების ღმუილი და ქარის ზუზუნნი, რაც ასე არყვედა ჩემს კარავს. მე მგონია, რომ დაბოლოს, მაინც აღმოსავლეთში დავბრუნდები, დაერჩები იქ და იქვე მოვკვდები“; რამდენიმე წლის შემდეგ (1858 წ.), „სალამბოზე“ მუშაობამ კვლავ მოითხოვა ფლობერის გამგზავრება აფრიკაში. მისი წერილებიდან ვიგებთ, რომ კარგა ხანს გაატარა მან ტუნისის, უთიკის და კართაგენის შიდამოებში. ამ დროის განმავლობაში იგი შეუსვენებლად დადიოდა, ეცნობოდა ყველაფერს—გეოგრაფიულ გარემოს, ძველ ნანგრევებს, ნაშთებს. ამიტომ იყო, რომ იგი წერდა ჟიულ დიუპლანს, რომ „კართაგენსა და მის მიდამოებს ზედმიწევნით ვიცნობო“.

ფლობერი მეგობრობით თუ პირადი მიწერ-მოწერით დაკავშირებული იყო იმდროინდელი ფრანგული ლიტერატურისა და კულტურის სახელოვან წარმომადგენლებთან. მას განსაკუთრებული მეგობრობა ჰქონდა ძმებ გონკურებთან, თეოფილ გოტიესთან, ჟორჟ ზანდთან, ემილ ზოლასთან, ალფონს დოდესთან, სენტ-ბევთან, ლეკონტ დე ლილთან, ტენთან, რენანთან და აგრეთვე ტურგენეებთან. ესენი ფლობერის ხშირი სტუმრები იყვნენ ხან კრუასელში, ხან პარიზში, როდესაც იგი დროდადრო ამ ქალაქში ჩამოდიოდა; ფლობერი დაახლოებული იყო პრინცესა მათილდას ლიტერატურულ სალონთან; იგი მონაწილე იყო ცნობილ რესტორატორ მანიასთან გამართული ლიტერატურული სადილებისა, რომელსაც სენტ-ბეემა და ჰეარნიმ ჩაუყარეს საფუძველი.

იმ მიზნით, რომ გაღატაკებას გადაარჩინოს საყვარელი დისწული—კაროლინა კომანვილი, 1875 წელს, ფლობერი უყოყმანოდ უთმობს მას მთელ თავის ქონებას. ამ დროიდან დაწყებული მისი ნივთიერი მდგომარეობა მეტად სამძიმო შეიქნა. მეგობრებს უხდებათ

ზრუნვა მისი ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისათვის. 1879 წელს იგი ჩარიცხეს შტატ-გარეშე თანამშრომლად მაზარინის სახელობის წიგნთსაცავში. დაუნიშნეს მცირე პენსიაც.

1880 წლის მარტის ბოლოს, კრუასელში ფლობერი ინახულა დოდემ, ზოლამ, გონკურმა და მოპასანმა. ეს იყო მისი უკანასკნელი შეხვედრა მეგობრებთან.

ფლობერი მოულოდნელად გარდაიცვალა სისხლის ჩაქცევისაგან 1880 წლის 8 მაისს. სიჭვდილმა მას მოუხწრო სამუშაო მაგიდასთან. მართალი თქვა ანატოლ ფრანსმა: „ფლობერის ცხოვრებაში ადგილი არ ჰქონია არც კატასტროფებს, არც განსაკუთრებულ ცვლილებებს, მაგრამ მან შესძლო მაინც დრამატიზმით აღსავსე დარჩენილიყო. ამ ქვეყნიური ყოფის კომედიამ მან გადააქცია მელოდრამად და თავის პირად ცხოვრებაში, თუ ეიხმართ არისტოტელეს გაძმობქმას, იგი იყო უაღრესად ტრაგიკული“.¹

მეგობრებმა ფლობერის თავისებური პორტრეტი დაგვიტოვეს. მაქსიმ დეჟუ-კანი ოცი-ოცდახუთი წლის ფლობერზე წერს, რომ მას ჰქონდა „თეთრი, ოდნავ ლოყებზეწითლებული სახე; გრძელი, ნაზად მობიბინე თმები; იყო მაღალი, მხარ-ბეჭებიანი, უზარმაზარი ზღვისფერი თვალებით შავ წარბებს ქვეშ; მას ახასიათებდა მკვეთრი ეესტი და ხმამაღალი სიცილი“;² ძმები გონკურები გვიხატავენ მას ოცდათვრამეტი წლისას და აღნიშნავენ, რომ იგი იყო „მაღალი, მოყვანილი ბეჭებში, ლამაზი წინწამოწეული თვალებით, რამდენადმე მძიმედ მოძრავი წამწამებით, სახე სავსე, ხეშეში და დაბლა დაშვებული უღვაშებით, ალაგ-ალაგ სახეზე ამობურცული წერტილებით“;³ ორმოცდაათ წელს გადა-

¹ A. France—*La vie littéraire* (Oeuvres complètes. Paris. Calmann—Lévy, t. VII), გვ. 286.

² M. Du Camp—*Souvenirs littéraires*, Paris. Hachette, t. I, გვ. 87.

³ *Journal des Goncourts*, 1 série, Paris. Charpentier. 1887, გვ. 275—306.

ცილებულ ფლობერზე ლაპარაკობს ანატოლ ფრანსი, რომ „მას ჰქონდა გრძელი წელი და ფართო ბეჭები; ეს იყო ზორბა, მკვეთრი და მოძრავი კაცი... ერთდამავე დროს იგი იყო შუბლს ზემოთ მელოტი და კეფაზე სქელთმიანი. მას ჰქონდა დაღარული შუბლი, ქრელი თვალები, დაეღაჟა ლოყები, გრძელი დახრილი ულვაშები“.¹

* *

ფლობერი ორიგინალური მხატვრული იდეალებით იყო გამსჭვალული. მისი გაგებით, ქეშმარიტ პოეტურ ნაწარმოებს არ გააჩნია სხვა მიზანი, გარდა შინაგანი მშვენიერებისა და ჰარმონიისა. იგი ხელოვნებაში ხედავს „თავისთავად პრინციპს, რომელიც ისევე მცირედად საკიროებს მიშველებას, როგორც „ცაზე ვარსკვლავები“. — მსგავსად ვარსკვლავებისა, ხელოვნება ბრწყინავს თავის ცაში, უშფოთველად უცქერის თუ როგორ ბრუნავს დედამიწა. „მშვენიერება არაოდეს არ გაქრება“. ნაწარმოების ყოველ ელემენტში, მის მთლიანობაში ფლობერს ეჩვენება „რალაცნაირი გამოუცნობი შინაგანი საწყისები; რალაცნაირი ღვთიური ძალა“. იგი ლიტერატურულ ნაწარმოებს პირად ბედნიერებაზე მალლა აყენებს, და ქალის სიყვარული მას არარად მიაჩნია პოეზიის სიყვარულთან შედარებით: „უმჯობესია გიყვარდეს ხელოვნება და არა მე,—წერს ფლობერი თავის სატრფოს,—ეს გულმიდრეკილება არაოდეს არ გილატებს შენ, არც ავადმყოფობას, არც სიკვდილს არ შეუძლია მისი მოსპობა“; გადის დრო და იგი კვლავ იმეორებს: „ხელოვნება—ერთადერთი ქეშმარიტი და ღირებული საგანი ცხოვრებაში, შეიძლება შევადაროთ ქვეყნიურ სიყვარულს, შეიძლება უპირატესობა მივანიკოთ შედარებითი სილამაზის გაღმერთებას მარადი მშვე-

¹ A. France—„La vie littéraire“ (Oeuvres complètes. Paris, Calmann—Lévy, t. VI), 33. 350.

წიერების თაყვანისცემასთან? მოწიწება ხელოვნებისადმი,—აი ყველაზე ძვირფასი, რაც მე გამაჩნია, აი, ერთად-ერთი, რასაც მე ასე პატივს ვცემ ჩემში“.

ფლობერი იზიარებს თეორიას მწერლის დამოუკიდებლობისა სოციალური ინტერესებისაგან და წიგნის ბაზრის პრაქტიკულ საჭიროებისაგან. იგი სინანულით ლაპარაკობს, თუ რათ არ დაიბადა იმ ეპოქაში, როდესაც ხალხი აღმერთებდა ხელოვნებას, როდესაც ჯერ კიდევ არსებობდნენ ქეშმარიტი შემოქმედნი, რომელთა „ცხოვრება და აზრი იყო მარტოოდენ ბრმა იარაღი მშვენიერების ინსტინქტისა, წარმოადგენდნენ უზენაესის სახეობას, რომელთა საშუალებითაც ღმერთი გვიმტკიცებდა თავის თავს; ამ ოსტატებისათვის არ არსებობდა საძყარო; არავინ იცოდა ყოფის ტანჯვა; ყოველ საღამოს ისინი წვებოდნენ მოწყენილნი და ადამიანთა ცხოვრებას უცქერდნენ ისევე გაკვირვებულნი, როგორც ახლა ჩვენ შევცქერით ქიანქველების ბუდეს“. ფლობერი აიღვალა „მეცენატების“ ეპოქას.

პოეტური შემოქმედება, ფლობერის შეხედულებით, არ უნდა წარმოადგენდეს მწერლის ემოციური ცხოვრების უშუალო გადმოცემას. შემოქმედი, ავტორი ყოველთვის ადგილს უნდა უთმობდეს შექმნილს: „ადამიანი არარაა, ნაწარმოები—ყველაფერი...“ მწერალი თავის ნაწარმოებისადმი ისეთ დამოკიდებულებაში უნდა იყოს, რომ „შთამომავლობა ფიქრობდეს, თითქოს მას სულაც არ უცხოერიაო“.

თავის ესთეტიკაში ფლობერი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აკუთვნებს გამოხატვის ხერხებს. ამიტომ იქმნება შთაბეჭდილება თითქოს მასთან თემა და სიუჟეტი ერთგვარად დამცირებულია; თეორიულად მაინც, მას მხატვრული ნაწარმოების ღირსება სავსებით დაჰყავს ფორმამდე. „რაც მე მგონია იქნება ლამაზი, რაც მე მსურს გავაკეთო,—წერს იგი,—ეს არის დაეწერო წიგნი არაფრის შესახებ, წიგნი გარეგანი კავშირის გარეშე, რომელიც შემტკიცებული იქნება თავისთავად, თავისი

სტილის შინაგანი ძალით, ისევე, როგორც დედამიწა, რომელიც არაუფერს არ ეყრდნობა და ისეა სივრცეში, — წიგნი, რომელსაც თითქმის არ ჰქონდეს სიუჟეტი ან, ყოველ შემთხვევაში, რომელშიაც სიუჟეტი, თუ ეს შესაძლებელია, სავსებით უხილავი იყოს“. განაგრძობს რა თავის მტკიცებას, ფლობერი წერს: „არ არსებობს არც ამალღებული და არც შეუფერებელი სიუჟეტი. შეიძლება როგორც აქსიომა, დავამტკიცოთ, რომ წმინდა ხელოვნების თვალსაზრისით სიუჟეტი სრულებითაც არ არსებობს, რადგანაც სტილი თავისთავად წარმოადგენს მანერას საგნების ხედვისა“ ამ მოსაზრებათა შედეგი ის იყო, რომ ფლობერი მონდომებით მუშაობდა თავის ნაწარმოებთა ფორმასა და სტილზე. მის ოცნებას შეადგენდა შეეჭმნა გამკვირვალე და სრულყოფილი ფორმა; იგი ცდილობდა მის თხზულებათა სტილში, ისე როგორც სარკეში, სავსებით ასახულიყო ღრმა აზრები.

ფლობერი განსაკუთრებულ მოთხოვნალებებს უყენებდა თავის სამწერლო მოღვაწეობას, იგი ხანგრძლივად ამუშავებდა ნაწარმოებებს. თვითეული მისი თხზულება შექმნილია მრავალი წლის შრომის შედეგად. ზოგიერთ მონაფიქრს იგი რამდენიმეჯერ უბრუნდებოდა და რჩებოდა რა უკმაყოფილო უკვე დაწერილით, კვლავ ძირფესვიანად ამუშავებდა ან, ხელახლა წერდა. ამიტომ მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე მარტოოდენ ხუთი მოზრდილი ნაწარმოები დასწერა, თუ არ ჩავთვლით ახალგაზრდობის დროის თხზულებებს, რომლებიც მის სიცოცხლეში არ გამოქვეყნებულა. მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ფლობერი შევიდა ისეთი შედეგებით, როგორიცაა, „მადამ ბოვარი“, „სალამბო“, „სენტიმენტალური აღზრდა“, „წინდა ანტონის ცდუნებანი“ და დაუსრულებელი „ბუვარ და პეკუშე“; ამათ ემატება პირადი წერილები, რომლებიც ეპისტოლარული ლიტერატურის მშვენიერება და მათი კითხვა — უდიდესი სიამოვნების მოწვევრელია. ამ პირად წერილებში ფლობერი

რამდენიმეჯერ ახსენებს საქართველოს. ეს ქვეყანა მას რომანტიკულ წარმოდგენაში ესახებოდა და კიდევ ოცნებობდა მის ნახვაზე.

ფლობერი ნაწარმოებს აძლევს უჩვეულო მოკაზმულობას, მეჩუქურთმის თავდადებით ჰკვეთს თვითნულ სიტყვას, თვითნულ წინადადებას, ცდილობს მისცეს მათ ბრინჯაოს სიმტკიცე და ოქროს ბრწყინვალეობა; იგი დაუსრულებლად სცვლიდა, ასწორებდა დაწერილ წინადადებებსა და სიტყვებს იმისათვის, რომ აეცილებია მათი უსიამოვნო ბგერადობა. ხშირად ხმამაღლა კითხულობდა, უკვირდებოდა რიტმს, შეჩერდებოდა როდესაც შენიშნავდა სუსტ ჟღერას და ეძებდა ახალ შესატყვის ჰარმონიულ გამოთქმას. „წინადადება სასიცოცხლოა, — ამბობდა ფლობერი, — როდესაც ის შეეფარდება სუნთქვის ყველა მოთხოვნილებას. მე დარწმუნებული ვარ, რომ წინადადება კარგია, როდესაც შეიძლება მისი ხმამაღლა წაკითხვა“. იგი ვერ იტანდა დისონანსს ნაწარმოებში, ხშირად მთელი საათობით ეძებდა ერთ რომელიმე სიტყვას ან წინადადებას. „ოსტატურად გაკეთებული ერთი კარადის გულისათვის ფლობერი მთელ ტყეს გაჰკაფავდაო“, — მოსწრებულად შენიშნა მის შესახებ ალექსანდრე დიუმამ (შვილმა). იგი გაუბოდა ერთდღიანვე სიტყვის ოცდაათი-ორმოცი სტრიქონის მანძილზე ხელახლა განმეორებას. ძმები გონკურები თოფილ გოტიეს ნათქვამით, გადმოგვცემენ, რომ ორი ნათესაობითი ბრუნვა, რომელიც ერთად არის ნახმარი „მადამ ბოვარში“ (*une couronne de fleurs d'orange*) მუდამ „სინილისის ქეჯნას“ იწვევდა ავტორში. თავისი სწრაფვით პოეტური სიტყვის სრულყოფისადმი, ფლობერი უდიდესი სამსახური გაუწია ლიტერატურას. მისი სამწერლო ენა და სტილი შეადგენს კლასიკურ ნიმუშს მდიდარი და მრავალფეროვანი ფრანგული პროზისა.

ფლობერის მიერ გამოქვეყნებული პირველი ნაწარმოები „მადამ ბოვარი“-ა. ეს რომანი ყველაზე ცნობილი და ღრმაა მთელი მისი შემოქმედებიდან. მასში მოთხრობილი ამბავის ნამდვილი საფუძველი აქიმ დელამარის ოჯახის ისტორიაში ყოფილა მოცემული; მთავარ თემას რომანისა შეადგენს დაუძლეველ წინააღმდეგობა რომანტიკულ ოცნებასა და პროზაულ სინამდვილეს შორის; ნაწარმოები გვიამბობს ემმა ბოვარის ცხოვრებისა, სიყვარულისა და სიკვდილის შესახებ.

ემმა რუმ განათლება ურსულინების მონასტერში მიიღო. აქ იგი საიდუმლოდ, გატაცებით კიანხულობს რომანებს ამადლებული სიყვარულისა, გამიჯნურებულ ქალ-ვაჟთა თავგადასავალის შესახებ, რამაც მას თავბრუ დაასხა და აღაგზნო. იგი მიისწრაფის ძველ ციხე-კოშკში ცხოვრებისაკენ, ვით თავადის ქალები, თავიანთ დღეებს ოცნებაში რომ ატარებდნენ და მოუთმენლად ელოდნენ შავცხენოსან რაინდებს; მხატვრულ სურათებში მის ყურადღებას იპყრობდა გამოხატულება აივნის მოაჯირთან მყოფ მოკლე წამოსასხამში გახვეულ ყრმისა, გულში რომ იხუტებს თეთრად ჩაცმულ ქალწულს; მას აჯადოებდა სულთნები გრძელ ყალიონს რომ ეწეოდნენ და ბაიადრებთან ხელგადახვეულნი, ფანჩატურებში ნებივრობდნენ: ამ ხანებში იგი მარია სტიუარტის თაყვანისმცემელი იყო და თავს იხრიდა სახელვანთქმულ თუ უბედურ ქალთა წინაშე. ეანნა დარკი, ელოიზი, აგნეს სორელი, მშვენიერი ფერონიერი და კლემენს იზორი ცთომილებივით უნათებდნენ ისტორიის ბუნდოვან უსაზღვროებას. რომანტიკულმა ოცნებამ ემმას სულში დასტოვა ღრმა ნაკვალევი და ელვარება. მისი სურვილია იქორწინოს ღამით შუშხუნებით გაჩირალდნებულ გარემოცვაში; ემმას ბუნებაში ღრმა რელიგიური განცდა შეერთებული იყო აზვირთებულ გრძნობიერებასთან.

მონასტრიდან გამოსვლის შემდეგ ემმა მიათხოვეს პროვინციელ აქიმს—შარლ ბოვარის. შედგა რა ფეხი ცხოვრებაში, იგი ფიქრობს, რომ აი, ახლა მოვა ის ბედნიერება, რომელზედაც ოცნებობდა მონასტერში. გათხოვებამ ემმას ვერ მისცა ის შთაბეჭდილებანი, რასაც ასე მოწყურებული მოელოდა. მის ცხოვრებაში არაფერი უჩვეულო არ ხდება, ცოლქმრობაში იგი ვერ ნახულობს იმ მომხადოებლობას, რაზედაც ფიქრობდა მაშინ, როდესაც კითხულობდა საყვარელ რომანებს. ეს მეოცნებე ქალი მაინც არ იხრის ქედს უფერულობის წინაშე. „ზოგჯერ მას ზაინც ეგონა, რომ ეს იყო მისი ცხოვრების საუკეთესო დღენი, თაფლის თვე, როგორც იტყვიან ხოლმე, თუმცა სიამეთა განსაცდელად, უთუოდ საჭირო იყო ლამაზ სახელიან ქვეყნებისაკენ გამგზავრება, სადაც ქორწინების მომდევნო დღეებს მოთენთილობის მეტი სიტკბო ახლავს! ზიხარ საფოსტო ეტლში, აბრეშუმის ცისფერი ფარდები რომ ჰბურავს, აღმართში ფეხით მიდიხარ, უსმენ ფოსტალიონის სიმღერას, საძოვრად გარეკილი თხების ზართა წკრიალს, ჩანჩქერების ყრუ ხრიალს რომ უერთდება და მთებში გამოძახილის სახით მეორდება. მზის ჩასვლისას, ზღვის პირას, ლიმონის ნარგავთა სუნნელებას ყნოსავ; საღამოობით კი, ვილლების ყათარზე, მარტონი და ხელგადახვეულნი ვარსკვლავებს შესცქერით და მომავლის გეგმებს აწყობთ“. მას სურს სრული ბედნიერება. მისი ამალელებული ოცნება ეტრფის ყველაფერს უჩვეულოს, ლამაზს. მაგრამ მისი ეს კეთილშობილი სწრაფვა ფრთებმოტეხილი მერცხალივით დაეცემა ცხოვრების დიდ შარა-გზაზე.

ემმა რთული ბუნების ქალია. იგი ცოლად გაჰყვა ისეთ კაცს, რომელიც სრულებით არ შეეფერებოდა მის ხასიათს. მეუღლე ძალზე შემოზღუდული და სულიერ მოთხოვნილებებს მოკლებული ადამიანია. მისი „ენა ბრტყელი იყო, ვით ქუჩის ქვაფენილი, და მთელი ქვეყნის იდეები დაიარებოდა ზედ თავისი ჩვეულებრივი სამოსით

ისე, რომ არც მღელვარების აღმძვრელი იყო და არც სიხარულისა თუ ოცნების. რუანში ცხოვრების დროს, როგორც თვითონ უთქვამს, ერთხელაც კი არ მოუსურვებია თეატრში წასვლა და პარიზელი მსახიობების ნახვა“. ემმა მას ბედნიერი ეგონა, იგი კი იტანჯებოდა. ეს ტანჯვა წარმოდგება შარლის იმ რომანტიკულ იდეალთან შეუფერებლობისაგან, რომელიც თავის გონებაში შექქმნა ემმამ: „მან არც ცურვა იცოდა, არც ფარიკაობა და არც ნიშანში სროლა; ხოლო ერთხელ ცხენოსნობის რაღაც ტერმინის ახსნაც კი ვერ შესძლო, ემმამ რომ ამოიკითხა რომანში“. ემმას ცხოვრება უფერულად, რაიმე მნიშვნელოვანი შემთხვევის გარეშე მიმდინარეობს. იგი ცდილობს როგორმე გამოაცოცხლოს მეუღლეში მიმკედარი გრძნობები, აღანთოს იგი. მთვარიან ღამეს, ბაღში ემმა მღეროდა ყველა იმ სამიჯნურო ლექსს, რაც კი ზეპირად იცოდა; იგი ოხვრით ჩაჰლიღინებდა შარლს ნალვლიან ადაჟიოებს. მაგრამ ამგვარი ხერხებით მეუღლის გულს ერთი მცირე ნაპერწკალიც ვერ დააკვესინა. მშვიდი, ერთფეროვანი, თუმცა უსაზღვრო სიყვარული ქმრისა, მისი გონებრივი უძლურება, თვით მისი უგემური მორთულობა ემმაზე დამაღონებელ შთაბეჭდილებას ახდენდა. კონტრასტი ტრივიალურ ქმარსა და ამაღლებული ოცნებით გამსჭვალულ ცოლს შორის გასდევს მთელ ნაწარმოებს.

რომანში ჩვენ ვხედავთ თვალნათლივ თუ როგორ უფერულად მიმდინარეობს ემმას ცხოვრება. მას გარს ერტყა „მოსაბეზრებელი სოფელი, უქკუო წვრილი ბურეუები, ცხოვრების სიდუხჭირე; ყველაფერი რაღაც გამონაკლისად ეჩვენებოდა ამ ქვეყნად, კერძო შემთხვევად, რომელთა შორისაც თვით გახლართულიყო მაშინ, როცა ამის გადაღმა თვალუწვდენ სივრცეზე გადაზიდულიყო განუზომელი ქვეყანა სიამისა და ვნებისა“. ემმას თავის ყოფა წარმოუდგა ისევე ცივად, როგორც თავისი სახლის სხეენი. მარტოოდენ მარკიზა დანდერვილიეს ციხე-კოშკში სტუმრობა და იქ მაღალ საზოგადოებაში

გატარებული საათები დარჩა მას ტკბილ მოგონებად. მის წინაშე უთვალავ დღეთა ლარი ასე უნაყოფოდ იყო გაქიმული. იგი ხშირად ფიქრობდა იმაზე, რომ „ნუთუ ეს არარაობა მუდამ ასე გაგრძელდება? ნუთუ ამას ვერაოდეს თავს ვერ დააღწევს? განა იგი იმათზე ნაკლებია, ვინც ბედნიერად ცხოვრობს?“ გულის სიღრმეში ემშა მაინც ელოდებოდა რაღაცას. ვით განწირული მეზღვაური, იგი სასოწარკვეთილ თვალს ავლებდა საკუთარ გატარებულ ცხოვრებას და ბურუსიან სივრცეში საიმედო თეთრ იალქანს ეძებდა, ცდილობდა მოეპოვებია უფრო ფართო ასპარეზი მოქმედებისათვის, გვერდით ჰყოლოდა ნამდვილი მეგობარი, რომელიც მოუხმობდა სრული, შინაარსიანი ცხოვრებისაკენ.

გარშემო არსებულ საზოგადოებასა და თავის ოჯახზე გულგატკრუებული ემშა სიყვარულში ეძიებს დამშვიდებას. იგი შეიყვარებს გილომენის სანოტაროს კლერკს ლეონ დიუპუის. განაწამები ქალი ფიქრობს, რომ იპოვა სასურველი მეგობარი. მისი წარმოდგენით, სიყვარულს ისე, ვით ინდოეთის მცენარეს, საგანგებოდ შემზადებული ნიადაგი და განსაკუთრებული ჰავა ესაჭიროება. ლეონ დიუპუის ერთხანს მართლაც გულწრფელად უყვარს ემშა, ყოველ შეხვედრისას განუსაზღვრელ გრძნობიერებას ამელავენებს, მაგრამ გავა დრო და იგი შეიცვლება. წასვლის შემდეგაც მისი სახე განუშორებელი და დაუფიწყარი რჩება აზვირთებული გრძნობებით გამსჭვალულ ემშასათვის. იგი ხართოლვით იგონებდა სატრფოს. „ლეონი ახლა უფრო ამბლლებული, მშვენიერი, მომხიბვლელი და გამოუცნობი ეჩვენებოდა; თუმცა იგი განშორდა მას, მაგრამ მთლად როდი მიუტოვებია, იგი კვლავ აქვე იყო და სახლის კედლებიც, თითქოს მის აჩრდილს იცავსო. ემშას თვალი ვერ მოეშორებია აი, იმ ხალიჩისათვის, რომელზედაც იგი დაიარებოდა, იმ ცალიერ სავარძლებისათვის, რომლებშიც იგი იჯდა ხოლმე. მდინარეც კვლავინდებურად მიჩქრიალებდა და ნაზად უტლაშუნებდა თავის პაწია ტალღებს აგლინებულ ნაპი-

რებს. რამდენჯერ უსვირნიათ მათ იქ, სადაც წყალი ნა-
ზად ეღურტულებს ხავსმოკიდებულ ქვებს შორის. რა
საამურად ანათებდა მაშინ მზე! რა ტკბილი წუთები
გაუტარებიათ ხოლმე მათ ერთად ნაშუადღევის ეამს
მყუდრო ბაღის გრილ ჩრდილში! იგი ქუდმოხდილი და
ხის რტოებისაგან ნაკეთებ სკამზე მჯდომარე, ხმამალა
კითხულობდა ხოლმე; მინდვრებიდან დაძრული გრილი
ნიავე წიგნის ფურცლებსა და ფანჩატურზე შემოხვეულ
ყვავილებს ათამაშებდა!.. აჰ, წავიდა იგი, მისი სიცოცხ-
ლის ერთად-ერთი მაცისკროვნებელი, შესაძლო ბედნიე-
რების ერთად-ერთი იმედი!“... ეს სიტყვები საუცხოოდ
გამოხატავს გულწრფელი სიყვარულის მატარებელი ქა-
ლის სულისკვეთებას. აქ ყველაფერი ბუნებრიობით და
ქეშმარიტებით სუნთქავს.

ამ დროს გამოჩნდება როდოლფ ბულანფე. მას არა-
ვითარი განსაკუთრებული თვისებები არ ახასიათებს.
იგი უხეში, ცხოველური ტემპერამენტისა და გაქნილი
თვისებების კაცია. იოლად რომ მოიპოვოს წარმატება
რომანტიკულად განწყობილ ქალთან, იგი იყენებს ბულ-
ვარულ რომანებიდან დასწავლილ წინადადებებს, ლაპარა-
კობს მაგნეტიზმზე, მიზიდულობის საიდუმლო ძალაზე,
აულთა ერთიანობაზე, გაითამაშებს სასოწარკვეთილება-
ძღე მისულ და განწირულ სატრფოს როლს. ემმა შეი-
კვარებს როდოლფს, რომელსაც იგი ზღაპრულ პრინცად
ათვლის. ემმა მას გულწრფელი და ნაზი გრძნობებით
ეპყრობოდა, იგი ხშირად უამბობდა როდოლფს „მწუხრის
ზარებზე“, „ბუნების იდუმალ ხმებზე“. ერთმანეთს თა-
ვიანთი მოჭრილი თმები გაუცვალეს, აგრეთვე — პატარა
სურათებიც; ემმა მოითხოვდა ბექდებიც შეეცვალათ,
ნამდვილი საგვირგვინო ბექდები, ნიშნად სამარადისო
კავშირისა. იგი მზად იყო როდოლფთან ერთად შორს
გადაქარგულიყო, რომ ბედნიერად და თავისუფლად
ეცხოვრა. ემმა მთლიანად ზმანებებში იყო გადასული.
„ოთხი გაქნებული ცხენი აი, აგერ ერთი კვირაა მიაქ-
როლებს უცხო ქვეყნისაკენ, საიდანაც ისინი არაოდეს

დაბრუნდებიან. მიჰქრიან, მიჰქრიან ისინი ხელგადა-
ხვეულნი, მღუმარენი. ზოგჯერ, მთის მწვერვალისა და მათ
თვალწინ გადაიშლება დიდებული სამყოფელი: გუმბათე-
ბით, ხიდებით, ხომალდებით, ლიმონის ბაღებითა და
თეთრი მარმარილოს ტაძრებით... ცხენები ახლა ზანტად
მიაბიჯებენ, ფართო ქვებით მოკირწყლულ ქუჩებში;
ქვაფენილებზე ყვავილთა თაიგულები აწყვია, წითლად
ჩაცმული ქალწულები რომ გთავაზობენ. ისმის ზარების
რეკა, სახედართა ხმები, გიტარების წკრიალი და შად-
რევენების ელურტული, რომელთა ნაკურევი სიგრილეც
ათასგვარი ხილის გორაკებს ეფინება, თეთრ სპეტაკ ქან-
დაკებათა ფერხთით რომ დაუხვავებიათ აუზის ახლოს.
სალამოს მებადურთა სოფელში მივლენ; მოყვითალო ბა-
ღეებს, ქოხის წინ რომ რიგზე გაუკიდიათ, ქარი აქანა-
ვებს და აშორებს საპიროს ხრამთან. აქ დარჩებიან ისი-
ნი საცხოვრებლად, დაბალ, ერდოიან სახლში დაბინავ-
დებიან, ზემოდან რომ პალმების ნამგალა ფოთლები და-
შრიალებს, იქ, ზღვის ნაპირას, ზღვის ყურეს სიღრმეში.
გონდოლებით ისეირნებენ, ჰამაკში აიძრწევიან; მათი
ცხოვრება ისეთივე იოლი და ფართო იქნება, ვით აბ-
რეშუმის სამოსი, მთლიანად მცხუნვარე და ვარსკვლავო-
სანი, როგორც ის ნებიერი ღამეები, რომლებსაც ისინი
ერთად გაათევენ“. ამ უსაზღვრო ოცნებიდან ემმას
გამოიყვანდა ხან შარლ ბოვარის ხერინვა, ხან ბავშვის
ხველება. ასე იცვლებოდა ფერადოვანი წარმოდგენები
პროზაულ სინამდვილედ.

ემმა მზად იყო როდოლფთან ერთად ხელი-ხელ ჩაკი-
დებული გადაეგლო უდაბნო, უფსკრული, ოკეანე. მაგრამ
როდოლფმა გაუცრუა იმედები, იგი სულით დაბალი,
პირფერი ეგოისტი აღმოჩნდა. ამ მდგომარეობის გან-
ცდამ ემმა შეაძრწუნა, ხანგრძლივად მიაჯაკვა საწოლს;
შემდეგ იგი კვლავ შეხვდება ლეონ დიუპუის. აქაც ისევ
მოტყუებული რჩება.

ემმა რწმუნდება, რომ ასეთ საზოგადოებაში, ასეთ
ხალხში შეუძლებელია პირადი ბედნიერების მიღწევა.

მას გაუტყდა გული. ამას ზედ დაერთო ვალები, რომლის შესახებაც ვერ გაუმხილა ქმარს. იგი გრძნობს, რომ მოექცა გამოუვალ ჩიხში. ცხოვრებასთან ბრძოლაში მოტეხილი, სატრფოებისაგან შეურაცხყოფილი, ვაქარ ლერესაგან გაძარცვული ემმა თავს იწამლავს და კვდება, მაშინ როდესაც მის ფანჯარასთან ქუჩაზე მაწანწალა უხამს ჰანგებს ჭმღერის. ემმა იღუპება საერთო უბადრუკობის პირობებში. რაკი ვერ შესძლო შეეცვალა ბედის მარად ერთ წრეში ბრუნვა, იგი წავიდა სიცოცხლისაგან. კეთილშობილ სწრაფვას მიუტანა ემმამ მსხვერპლად თავისი თავი, თავისი ოჯახი, საზოგადოებრივი მდგომარეობა, დაბოლოს, სიცოცხლე.

ემმა ბოვარი რომანის უალრესად ტრაგიკული გმირია. მისი უბედური ცხოვრების ასეთი დასასრული გამოწვეული იყო არა მარტოდენ შემთხვევითი შეხვედრებით ვერაგ მამაკაცებთან, ან მისი ქმრის უბადრუკობით. მისი ცხოვრების კრიზისი აიხსნება ოცნებასა და სინამდვილეს შორის არსებული წინააღმდეგობით. იგი დაიღუპა ამ წინააღმდეგობის დაუძლეველობის შედეგად.

ფლობერს კარგად ესმის ემმას ბუნება, იგი დიდად თანაუგრძნობს მას. ერთგან იგი აღნიშნავს, რომ თავისი გმირი ქალის თვითმკვლელობა ისე განიცადა, რომ რამდენიმე დღეს თვით გრძნობდა პირში საწამლავის გემოს.

„მადამ ბოვარის“ მთავარი აზრია ყოველგვარი იღუპვის, ყოველგვარი მშვენიერი ოცნების უქვეყელი გატრუება ცხოვრებაში. ემმა წარმოადგენს სიმბოლოს, გამოხატავს საერთო-საკაცობრიო ხასიათის ფილოსოფიურ იდეას, ემმა მარადი სახეა სინამდვილესა და იდეალს შორის შეუთანხმებლობისა. ამ რომანში ყველაზე რელიეფურად გამომქლავნდა ფლობერის პესიმისტური შეხედულება, მისი აზრი ყველაფერი კეთილშობილის განწირულებაზე.

„მადამ ბოვარი“, როგორც აღნიშნავენ (ზოლა, პელისიე, ლანსონი, ფაგე) შეადგენს ეპოქას ახალი ფრანგული რომანის ისტორიაში. ამ ნაწარმოებში ფლობერის

ცდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ აზრი გამოეთქვა სრულად, ზუსტად და ამავე დროს მოკლედ, ბრწყინვალედ; „მადამ ბოვარში“ ორი ლიტერატურული სტილის—რომანტიკულისა და რეალისტურის—თანაარსებობასთან გვაქვს საქმე.

ამ რომანმა გამოქვეყნებისას კრიტიკასა და საზოგადოებაში დიდი აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. ვიქტორ ჰიუგომ „მადამ ბოვარი“ ხელოვნების შედევრად გამოაცხადა; პოლ დე-სენ-ვიქტორი წერდა ფლობერს, რომ „მადამ ბოვარი“ „ხელოვნების ჭეშმარიტი ნაწარმოებია, მას ნამდვილი ოსტატობის დალი ასვიაო“; სენტ-ბევემა „მადამ ბოვარის“ „ოსტატის ხელით“ დაწერილი წიგნი უწოდა, თუმცა მას ბევრი რამ არ მოსწონდა ამ რომანში.

ერთმა გარემოებამ განსაკუთრებით შეუწყო ხელი „მადამ ბოვარის“ სახელის მოხვეჭას. საპროკურორო მეთვალყურეობამ აღძრა საქმე სასამართლოში იმის გამო, თითქოს ამ ნაწარმოების ავტორმა შეურაცხყო ხალხის მორალი და რელიგია. ბრალმდებელი პინარის სიტყვის მთავარი აზრი იყო, რომ ფლობერი ხოტბას ასხამს ადიულტერსო; „ვნების აღმძვრელ“ სურათებში იგი „აპოეტურებს ცოლ-ქმრულ ღალატს, უკანონო სიყვარულს“; რომანში რელიგიური გრძნობები, „სასულიერო კმედობანი“ დაკავშირებულია „ვნების აღმძვრელ სახეებთან“; კომიკურად არის გამოყვანილი ეკლესიის მსახური, რომელსაც თითქოს სწამს ფიზიკური და არა მორალური ტანჯვა; ბრალმდებელმა ემმა ბოვარი დაახასიათა როგორც პროვინციელი მესალინა. დამცველი სენარის დასაბუთებული სიტყვის შემდეგ სასამართლომ ფლობერი გაამართლა. ამ ბრძოლაში გამარჯვებული გამოვიდა მშვენიერება, ხელოვნება.

* *

სასამართლოს პროცესმა, რაც „მადამ ბოვარის“ მოჰყვა, აგრეთვე ღვარძლიანმა კრიტიკამ გუსტავ ფლობერში გააძლიერა სკეპტიკური სულისკვეთება. „ამ ბო-

ვარიმ, რომელიც თქვენ ასე მოგწონთ, სასამართლოს სკამზე დამაჯინა, როგორც უკანასკნელი ცუდი ყოფა-ქცევის ქალი“—წერს იგი თავის მეგობარს. გადის დრო და ფლობერი კვლავ აღნიშნავს: „მე დავიქანცე აუტანელი საგნებისაგან და უბადრუკი წრისაგან. „ბოვარიმ“ დიდი ხნით განამტკიცა ჩემში ზიზლი მეშინური ყოფისადმი. შესაძლოა ხანგრძლივად ვიქნე მე დაკავშირებული საუცხოო სიუჟეტთან, რაც ძალზე დაშორებული იქნება თანამედროვე ქვეყანას, რომელმაც გამოუთქმელად მომაბეზრა თავი. ის, რის წერასაც მე ვიწყებ, პირდაპირ სიგიჟეა. ვიცი, არც რაიმე წარმატება ექნება საზოგადოებაში. რას იზამთ? საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენთვის ვწეროთ. ამაშია ერთად-ერთი საწინდარი მშვენიერი ნაწარმოების შექმნისა“. ამ სიტყვებს თან მისდევს ახალი აღსარება: „როდესაც წაიკითხავენ „სალამბოს“, დარწმუნებული ვარ, არც კი გაიხსენებენ ავტორს! მარტოოდენ ზოგიერთი გაიგებს, როდენად მწუხარე უნდა ვყოფილიყავ, რომ შეფიქრა კართაგენის გაცოცხლებაზე. თანამედროვე ცხოვრების სიძულვილმა გადაამისროლა თეზაიდაში“.

„სალამბო“ ერთ-ერთი უშესანიშნავესი ისტორიული რომანია მსოფლიო სიტყვაკაზმულ მწერლობაში. იგი სპილოს ძვლისაგან ძვირფასი ნაკეთობის შთაბეჭდილებას სტოვებს. ეს ნაწარმოები განცვიფრებას იწვევს უჩვეულო ჩუქურთმებით, ოსტატობით და სტილის მოხდენილობით. მასში ფლობერს სურდა მოეცა ნათელი, ფერადოვანი სურათი დიდი ხნის წინათ არსებული ეპოქისა. ამიტომ მრავლადაა ამ რომანში შესანიშნავი სცენა, მომჯადოებელი ეპიზოდი.

„სალამბოს“ სიუჟეტი ისტორიული ამბავი, რომელიც მოხდა კართაგენში მესამე საუკუნეში ჩვენს ერამდე. ამ შორეული ეპოქის მხატვრული აღდგენისათვის ფლობერმა შეისწავლა არა მარტო ახალი ისტორიული გამოკვლევები, არამედ ძველი წყაროებიც—პოლიბი, დიოდორ სიცილიელი, ნეპოტი, სტრაბონი, ტიტ ლივი,

ჰეროდოტე. იმ შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობდა საჭირო დოკუმენტი კართაგენის ცხოვრების ამათუიბ მხარის გასაცნობად, მაშინ ფლობერი იყენებდა ანალოგიურ მასალას აღმოსავლეთში სხვა რომელიმე ქვეყნის ისტორიიდან. ასე, მაგალითად, იგი ზედმიწევნით გაეცნო შრომებს არაბულ მედიცინაში და ამ გზით აღადგინა კართაგენის მედიცინის ხასიათი; ჰკრებდა რამდენიმე მასალას ნაბეჭდი წყაროებიდან, ფლობერი მართოდენ ამით არ იფარგლებოდა. „სალამბოს“ დასაწერად მას მინც მთავარ დასაყრდენად ჰქონდა საკუთრივ ადგილზე ნახული და შესწავლილი.

„სალამბოში“ ფლობერი გვევლინება ნამდვილ რომანტიკოსად. იგი გვიხატავს ბრწყინვალე ცხოვრებას, რომელიც აღსავსეა ძლიერი განცდებით და ვნებებით. ამ ნაწარმოებში დიდი ადგილი უჭირავს პეიზაჟსა და ნატურმორტს. ჰამილკარის თვალწარმტაცი ბაღები და სასახლეები, მისი აურაცხელი განძეულობა, უდიდესი ტაძრები, დაფარული მისტიკური საიდუმლოებით; უდაბნო, სადაც გაისმის ლომებისა, ავაზებისა და აფთრების ღმუილი, ჰქმნის ფონს რომანის მთავარი ინტრიგისათვის. ფლობერი განსაკუთრებული მგზნებარებით აგვიწერს კართაგენის წინააღმდეგ ამბოხებულ ბარბაროსთა მეთაურის—მატოს თავდავიწყებულ სიყვარულს კართაგენის სუფეტის ჰამილკარის ასულის—სალამბოსადმი, სალამბოს საპასუხო სიყვარულს ბარბაროსისადმი და მის სიკვდილს ამ სიყვარულისაგან. ამ ნაწარმოებში, ისევე, როგორც „მადამ ბოვარში“, მწერალი უპირატესად ფსიქოლოგიური პრობლემით იყო გატაცებული.

სალამბო მისტიკური სულისკვეთების მატარებელი ქალწულია. „მისი სიტყვებმკრთალე თითქოს მთავრისაგან იყო შექმნილი, და ღმერთთა ქროლვა ჰფარავდა მას ნაზი ბურუსით; მისი თვლები მიმართული იყო დედამიწის მიღმა, შორს“. იგი გამსჭვალულია უზენაესი ძალის შეგრძნობის განუსაზღვრელი მისწრაფებით;

მისი წარუშლელი ოცნებაა— შეიგრძნოს ღვთაება და შე-
ერწყოს მას: „ო, თანით,— მიმართავს მღელვარებაში
გადასული სალამბო თავის მფარველ ღმერთს,— მე მი-
ნდა შთავინთქა ლოცვაში, როგორც ყვაილი— ღვინო-
ში... ო, როგორ მინდა გადმოვიღვარო ღამის ბურუსში,
მდინარის შხეფებში, ხის სურნელებაში, განვთავისუფლ-
დე ჩემი სხეულისაგან, გაღვიქცე სუნთქეად, შექეად, გე-
მოვეშურო შენსკენ, მოვიდე შენთან, ო, დედაო!“ სალამ-
ბო რომანში ერთგვარ სიმბოლიურ ხასიათსაც ღებუ-
ლობს, გამოხატავს იმ იდეალურ საწყისებს, რაც სტი-
მულს აძლევს ადამიანებს აგზნებული მოქმედებისათვის.
იგი თავისი მშვენიერებით გაშმაგებული სიყვარულის
საგანი ხდება ამბოხებულ ბარბაროსთა მეთაურისა.

მატო ბუნების უშუალო შეიღია, მეოცნებე, გამსქვა-
ლულია ერთად-ერთი დაუძლეველი ვნებით— სიყვარულით
სალამბოსადმი. ეს ვნება აიძულებს მას დადგეს ამბოხე-
ბულ ბარბაროსთა სათავეში, უწინამძღვროს მათ, მაგ-
რამ მას მარტოოდენ ერთი სურვილი ამოძრავებს— დაე-
უფლოს ჰამილკარის ასულს. სიყვარულით ცეცხლანთებუ-
ლი მატოს სიტყვებია: „რა საქმე მაქვს მე კართაგენთან?
ხალხის ბრბო ჩემთვის ინთქმება შენი ფეხსამოსის მტვერ-
ში, და მთელი განძეულობა, ყველა პროვინცია, ფლოტი,
კუნძულები ჩემს ნაკლებ ყურადღებას იპყრობს, ვიდრე
შენ ბაგეთა ელვარება და შენი მხრების დახრილობა...
ო, რომ იცოდე, როგორ ვფიქრობ შენზე ბრძოლის
დროს! ზოგჯერ მოულოდნელად შემიპყრობს მოგონება
შენს რომელიმე მოძრაობაზე, შენი ტანისამოსის ხვეუ-
ლებზე, რომელიც ბადესავით მეფარვის. მე ვხედავ შენს
თვალებს ცეცხლოვან ისართა ელვაში და ბრწყინავ
ფარებზე. მე მესმის შენი ხმა ჰოროლის შხუილში. გავი-
ხედავ იქეთ, მაგრამ შენ ვერ გხედავ, და ისევ გადა-
ვეშვები ბრძოლაში!...“ მატო ფლობერის მიერ დახატუ-
ლია თავისი გულუბრყვილო, ბავშვური სისადავით და
ნდომით, თავისი პირდაპირობით. მას ამოძრავებს ალგ-
ზნებული, წმინდა სურვილი— სიყვარული.

სალამბო და მატო ილუპებიან ერთმანეთისადმი დაუქმყოფილებელი სწრაფვის, განუხორციელებელი სიყვარულის შედეგად.

კრიტიკამ „სალამბოს“ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ისტორიული სიმართლის გადმოცემის თვალსაზრისით. მკვლევარნი უძიებდნენ თუ რამდენად სწორად ასახავს ავტორი რეალურ გარემოსა და შემთხვევებს. ფლობერი იძულებული შეიქნა გამანადგურებელი პასუხი გაეცა ფრანგული ჟურნალის — „თანამედროვე მიმოხილვის“ რედაქტორ ფრონერისათვის და ნათელყო, რომ იგი თავისი დროის მეცნიერულ მიღწევათა დონეზე იდგა, როდესაც წერდა „სალამბოს“; ამ რომანის დეტალების ისტორიულ-არქეოლოგიური შემოწმება დღესაც გრძელდება. მკვლევარი მარციალ დუელი იკვლევდა რა ამ ნაწარმოების ისტორიულ-არქეოლოგიურ, გეოგრაფიულ ელემენტებს ადგილზე, სადაც მთელი ამბავი ხდება, თავისი კვლევა-ძიების შედეგად, აქვეყნებს მთელ წიგნს,¹ საიდანაც ნათელი ხდება თუ როგორ კეთილსინდისიერად და მეცნიერული ცოდნით შეიარაღებული მუშაობდა ფლობერი, როდესაც წერდა რომანს შორეული კართაგენის ცხოვრების შესახებ.

* *

ფლობერის სხვა ნაწარმოებნი — „წმინდა ანტონის ცდუნებანი“, „სენტიმენტალური აღზრდა“ და „ბიუვარ და პეკუსე“ — წარსულისა და თანამედროვეობის მასალაზე, გამოხატავეს იმ აზრს, რაც „მადამ ბოვარსა“ და „სალამბოში“ არის გატარებული: პირადი ბედნიერების შეუძლებლობა ამ ქვეყნად. ფლობერი მთელ თავის შემოქმედებაში ბოლომდე დარჩა პესიმისტური იდეების მატარებელი.

---

¹ M. Douel — „Au pays de Salammbô“. Paris. 1911.

ქალი კახელიაბით

მეცხრამეტე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში პარიზში ცხოვრობდა ახალგაზრდა ქალი, რომელიც ყველას აჯადოებდა თავისი სილამაზით, სინატიფით და გემოვნებით. მისი გამოხედვა გამოირჩეოდა იშვიათი სიწმინდით, სახე—სერიოზულობით, ღიმილი—სიდიადით. ამ განსაცვიფრებელ ქალს ფრანგული ლიტერატურის მკვლევარი ჟიულ ჟანინი კომპოზიტორ ლისტთან ერთად პირველად შეხვედრია პატარა თეატრის ფოიეში, სადაც მეტწილად უბრალო ხალხი იყო თავმოყრილი. თავისი მშვენიერი თვალების ბრწყინვალეობით მან გაანათა ეს ხალხი. მოკაზმულობა სავსებით შეეფარდებოდა მის მოქნილ ტანს და ცოტათი ფერმკრთალი სახის მოყვანილობას. ჩვენს გაოცებას არ ქონდა საზღვარიო შენიშნავს ჟანინი,—როდესაც იგი ჩვენს გვერდით ჩაჯდა სავარძელში. არც ლისტი, არც მე მას არ ვიცნობდით. მან სავსებით თავისუფლად დაუწყო საუბარი გენიალურ კომპოზიტორს, გაუმჟღავნა, რომ ამ ცოტახნის წინათ მოისმინა მისი მუსიკა, რამაც უნაპირო ოცნებაში გადაისროლა იგი. მისი საუბარი გამოირჩეოდა მდიდარი აზრებით, მჭერმეტყველებით, სინაზით და სიკობტავით. ლისტი, რომელიც დაჩვეული იყო საუკეთესო და გამორჩეულ საზოგადოებას, ეკითხებოდა თავის თავს, თუ ვინ არის ეს უცნობი, რომელიც ასე სადა და კეთილშობილია; ჟიულ ჟანინს ეს ქალი კიდევ უნახავს რამდენიმე თვის შემდეგ საოპერო თეატრში. იგი იჯდა ახალგაზრდა კაცთან ერთად. ლოჯაში მდიდრულად ჩაცმული, ძვირფასი და თვალისმომკრელი სამკაულებით მორთული; მესამედ ჟანინი მას შეხვედრია ბრიუსელში. აქაც ბრწყინავდა იგი თავისი

სილამაზით და მოკაზმულობით, მრავალრიცხოვანი საზოგადოების საერთო ყურადღება დაიმსახურა; საბრალო არსება ეძიებდა განმარტობას, მაგრამ მას ყოველთვის უამრავი თაყვანისმცემელი ერტყნენ ვარს; სურდა მღუპარება, სიმშვიდე, ნაცვლად ამისა, მას უხდებოდა დაუსრულებლად ერთი და იმავე სახოტბო სიტყვების მოსმენა, უჩვეულო ზეიმებზე ყოფნა; მიისწრაფოდა სიყვარულისკენ, ხოლო მას ეუბნებოდნენ, რომ იგი ლამაზია. წინააღმდეგობის გარეშე მიჰყვებოდა ეს ჰაეროვანი ქალი ქარტეხილს, რომელიც თანდათან ნთქავდა მას. მისმა სუსტმა სხეულმა ვერ გაუძლო ასეთ უწესრიგო ცხოვრებას და მალე დაიღუპა. მოისურვა დაესაფლავებიათ ყოველგვარი ხმაურობის გარეშე დილით ადრე, გაშლილ ადგილზე. მისი ბინის იშვიათი მოწყობილობა საჯაროდ გაიყიდა. მაღალი საზოგადოების ქალები დიდი მონდომებით იძენდნენ მის ნიეთებს. ¹

ამ ქალის გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა ახალგაზრდა ალექსანდრე დიუმას (უმცროსის, შვილის) რომანი—„ქალი კამელიებით“. მას უჩვეულო წარმატება ხვდა იმის გამო, რომ ცხოვრების სიმართლით იყო აღსავსე. მკითხველები, რომლებმაც გაიგეს, რომ ამ ნაწარმოების დრამა არ წარმოადგენდა მწერლის გამონაგონს, არამედ რეალურ ინტიმურ ტრაგედიას შეადგენდა, რომ მისი გმირი—ქალი, არც თუ ისეთი დიდი ხნის წინათ ცხოვრობდა, ცდილობდნენ გაეგოთ მისი სახელი, მდგომარეობა და სატრფიალო ისტორიები. ამ წიგნში ჩვენ ვკითხულობთ მარი დიუპლესის ცხოვრების დამალონებელ მოთხრობას. ეს მარი დიუპლესი გახლდათ მარგარიტა გოტიეს პროტოტიპი.

* *

ალექსანდრე დიუმა, ავტორი სახელმძოხვეჭილი რომანისა—„ქალი კამელიებით“, ლიტერატურული ოჯახიდან იყო გამოსული. მისი მამა ალექსანდრე დიუმა

¹ A. Dumas fils—. *La Dame aux camélias*“, 1892, Paris. Préface de Jules Janin, p. XX.

ფრანგულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში ცნობილი იყო თავისი ისტორიულ-სათავგადასავლო რომანებით და დრამატიული თხზულებებით. შვილი იზრდებოდა მშფოთვარე გარემოცვაში—მწერლებსა, მსახიობებსა და მხატვრებს შორის. მამამ ჯერ კიდევ ყმაწვილს გააცნო პარინის მაღალი საზოგადოების ცხოვრება, რამაც მომავალ მწერალზე წარუშლელი ნაკვაღევი დასტოვა. ახალგაზრდობაში იგი უწყსრიგო ცხოვრებას ეწეოდა, შემდეგ მალე გამოსწორდა, ცოლად შეირთო ყოფილი მსახიობი ქალი. დიუმა ეკუთვნოდა ფრანგ მწერლების იმ წრეს, რომლებიც თავს იყრიდნენ პრინცესა მათილდას სალონში. იგი მეგობრობდა ფლობერს, რენანს, ტენს, 1874 წელს არჩეული იქნა საფრანგეთის აკადემიის წევრად.

ალექსანდრე დიუმა ოცდაორი წლისა იყო, როდესაც დაბეჭდა ლექსების კრებული—„ახალგაზრდობის ცდუნებანი“. ესპანეთსა და აფრიკაში მოგზაურობის შემდეგ გამოაქვეყნა ფანტასტიკური მოთხრობა—„ოთხი ქალისა და თუთიყუშის თავგადასავალი“. 1848 წელს დასწერა თავისი პირველი რომანი „ქალი კამელიებით“, რომელიც შემდეგ დრამად გადააკეთა და უდიდესი წარმატება ხვდა, მთელი ხანა შექმნა ფრანგულ ლიტერატურაში. დიუმა ნაყოფიერი მწერალია. მან მრავალი პიესა და რომანი შეთხზა. ამ ნაწარმოებთა მთავარ თემას იმ დროის ქალი წარმოადგენდა. მწერალი დაინტერესებული იყო ქალის მდგომარეობით საზოგადოებაში, ქორწინებისა და ოჯახის პრობლემით. მისი ყოველი ნაწარმოები—რომანი და კომედია მკითხველების უდიდეს ყურადღებას იქცევდა. როგორც მიუთითებს ბრანდესი, დიუმას თვალსაჩინო და ორიგინალური პოეტური ნიჭი ჰქონდა, ახასიათებდა პოეტური ფერების სიმდიდრე და ცხოვრების საფუძვლიანი ცოდნა.

თავისი პიესის „Femme de Claude“-ს წინასიტყვაობაში დიუმა წერს: „მე ვეძიებდი ისეთ საყრდენს, რომელიც საშუალებას მომცემდა ის ცოდნა, რაც გამაჩნ-

და, გამომეყენებია მიზანშეწონილად არა მარტოდენ პირადად ჩემთვის არამედ სხვებისთვისაც. ასეთი საყრდენი მე ვიპოვე. ეს იყო სიყვარული“. ამ მოტივში — სიყვარულში არის ჩაქსოვილი დიუმას თავისებური შემოქმედების ხასიათი. იგი გამოდის დამცველად სულიერი სიყვარულისა, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო უხეშ ვნებასთან, გვიჩვენებს ზნეობრივ შედეგებს წმინდა სიყვარულისა.

საუცხოო რომანში „ქალი კამელიებით“, დიუნა აღადგენს ღირსებას და სახელს კეთილშობილი არსებისა. ეს ნაწარმოები თავისი ხანისათვის იყო მოფიქრებული, ძალზე გაბედულად და ოსტატურად შესრულებული. მას მთელი სიახლე ახასიათებდა პრობლემის გადაწყვეტისას. უკვე დადასტურებულია, რომ ამ თხზულებაში დიუმას აღწერილი აქვს პირადი შემთხვევის ისტორია.¹

დიუმას ამ რომანში დამუშავებულია იგივე თემა — დაცემული ქალის განწმენდა სიყვარულის ძალით, რასაც შეეხო მიუსე „საუკუნის შეილის აღსარებაში“, გოეთე — „უფალსა და ბაიადერში“, ჰიუგო — „მარიონ დელორში“, ფლობერი — „ნომბერში“ და ბალზაკი — ზოგიერთ თავის მოთხრობაში. ასეთი ამბის სათავე მოცემული გვაქვს აგრეთვე „მანონ ლესკოში“. ამ თხზულებებში ჩვენ ვხედავთ, თუ რამდენად არიან დაინტერესებული ავტორები ასახონ გულწრფელი და გატაცებული სიყვარულის გამაკეთილშობილებელი ძალა აღამიანთა ცხოვრებაში. დიუმამ აიძულა ყველა ახლებურად და მწვავედ განეცადათ მარგარიტა გოტიეს სამიჯნურო შემთხვევა. მწერალი გვიჩვენებს, რომ წრთელმა სიყვარულმა გადალახა საზოგადოებაში გამეთებული პირობითი წესები და შარავანდედით შემოსა ეს ქალი. მარგარიტა გოტიეს და არმან დიუვალის სიყვარული არ არის უბრალო ვნება, ეს არის ამალღებული, ყოვლის დამძლველი სიყვარული.

¹ Z. Gros—A. Dunas et M. Duplessis“, Paris. 1923.

მარგარიტა გოტიე თავის სულში ატარებს დიდ კეთილშობილებას, მას ღრმა გრძნობით უყვარს არმანი. მისი წარსული აღარ არსებობს, მან ადგილი დაუთმო უნაზეს წმინდა ქალს, რომელსაც პირველად უყვარს ჭეშმარიტად, იტანჯება წარმოუდგენელი ადამიანური ტანჯვით, გამსჭვალულია თვითგანწირვის გრძნობით ძვირფასი ადამიანისათვის. უღიადეს გრძნობას სიყვარულისა იგი თან ატარებს, როგორც უმწიკვლო გრძნობას. მარგარიტა გოტიე მორჩილ და ნაზ, გულკეთილ და მშვიდ არსებად გვევლინება თვით უსამართლო შეურაცხყოფის წუთებშიაც. იგი დათანხმდება თავისი თავი მსხვერპლად მიუტანოს დიუვალების ოჯახის ბედნიერებას. ფიზიკური ტანჯვა განსაკუთრებული შარავანდედით მოსაგვს მის გულწრფელს ადამიანურ მოქმედებას. მასში არის ნამდვილი სიმაართლე ცხოვრებისა. ავტორი აიდეალებს ამ საბრალო ქალს.

არმან დიუვალი—ახალგაზრდა განებივრებული ყმაწვილი, რომელიც აფორიაქებულ ცხოვრებას ეწევა, მარგარიტა გოტიესთან შეხვედრისას პირველად იგრძნობს ნამდვილ სიყვარულს. იგი სულიერად გარდაიქმნება ისევე, როგორც გარდაიქმნა მისი გატაცების საგანი.

დიუმას რომანში ჭარბად აქვს შეტანილი მორალიზმის ელემენტები. ამიტომ მისთვის სიყვარული წყაროა უდიდესი ზნეობრივი შედეგებისა. ამ ნაწარმოებში მოჩანს ავტორის ჰუმანისტური ტენდენციები, რომელიც გადმოცემულია ასე ძლიერად და თბილად, და ამავე დროს, ასე სიმაართლით და ოსტატობით. დიუმამ სავსებით შესძლო დაცემული ქალის სახელის აღდგენა.

დიუმამ თავისი რომანით და შემდეგ დრამით ამავე თემაზე, კაცობრიობას მისცა დაუვიწყარი მხატვრული სახე. ეს სახე მანონ ლესკოსთან ერთად გადავიდა პოეზიაში, მხატვრობაში, მუსიკაში. ჯუზეპე ვერდიმ მისი მიხედვით შექმნა ოპერა „ტრავიატა“; დრამაში მარგარიტა გოტიეს სახე განახორციელეს თეატრალური ხელოვნების გამოჩენილმა ოსტატებმა. საკმარისია ითქვას,

რომ ეს მიმზიდველი სახე უდიდესი წარმატებით იქნა გამოხატული ქართული სცენის სიამაყის ნინო ჩხეიძის მიერ. ამ დრამატიულმა სახემ შთააგონა ი. გრიშაშვილს საუცხოვო ლექსი („მარგარიტა გოტიეს“); მარგარიტა გოტიეს დამამახსოვრებელი ხასიათი შექმნა ვერიკო ანჯაფარიძემ.

ლიტერატურაში ცოტაა ნაწარმოები, რომელშიც კეთილშობილი სიყვარულის განცდა ასე ტრაგიკულად იყოს გაშუქებული. თავისი მნიშვნელობით „ქალი კამელიებით“ შეიძლება დაეაყენოს მსოფლიო ლიტერატურის საუკეთესო ნაწარმოებთა გვერდით.

გი დე მოპასანი

1880 წლის გაზაფხულზე, პარიზის წიგნის მალა-
ზიებში გამოჩნდა ახალი გამოცემა მიმზიდველი სათა-
ურით—„Les soirées de Médan“. ფრანგული ლიტერა-
ტურის მოყვარულთათვის ცნობილი იყო, რომ მედან-
ში ცხოვრობდა ემილ ზოლა, ხოლო ახლახან დაბეჭდილ
კრებულში მონაწილეობდნენ მასთან დაახლოებული
ახალგაზრდები—ჟორის ჰიუსმანსი, ანრი სეარი, ლეონ
ენიკი და პოლ ალექსისი. ამ მწერალთა შორის გამოჩნ-
და მკითხველი საზოგადოებისათვის უცნობი სახელი.
ეს გახლდათ გი დე მოპასანი.

„მედანის საღამოებს“ საზოგადოება და კრიტიკა
უარყოფით შეხვდა. მარტოოდენ გი დე მოპასანის
„Boule de suif“-ს ხვდა განსაცვიფრებელი წარმატება-
თვით გუსტავ ფლობერმა აღიარა ეს ნოველა პოეტურ
შედევრად. აღფრთოვანებულმა დაუყოვნებლივ მისწე-
რა მის ავტორს: „ვესწრადი გითხრათ, რომ „ფუნთუ-
შას“ ვსთვლი ხელოვნების სანიმუშო ნაწარმოებად.
დიახ, ეს ასეა, ახალგაზრდა მეგობარო! ეს მოთხრობა
ოსტატის მიერ არის დაწერილი. მეტად ორიგინალურია
მოთქმებით, სავსებით გააზრებული და მშვენიერია
სტილით. პეიზაჟი და მოქმედი პირნი ცხოვრობენ,
ხოლო ფსიქოლოგია ძალზე ძლიერია. ერთი სიტყვით,
მე აღფრთოვანებული ვარ... ეს ნაწარმოები დარჩება
ამაში დარწმუნებული იყავით“. „ფუნთუშამ“ ყურად-
ღება მიიქცია თემის ორიგინალობით, ნატიფი ფერებით
და რეალური მასალის ცხოველი გადმოცემით. ახალ-
გაზრდა ქალის კეთილშობილი, ადამიანური მოქმედე-
ბის მოთხრობამ მოაჯადოვა ყველა. როგორც მიუთი-
თებს ედუარდ მენიალი, ფუნთუშას ნამდვილი სახე

ანდრიენა ლეგე ყოფილა, რომელიც საფრანგეთ—პრუსიის ომის დროს რუანში ცხოვრობდა; დანარჩენი სახეებიც ნატურიდან არის გადაღებული; ამბავი, რაც შეადგენს მოთხრობის საგანს, როგორც ჩანს საესეებით სიმართლეა. ¹

„ფუნთუშათი“ იწყება მოპასანის შესანიშნავი შემოქმედების ისტორია. ამის შემდეგ იგი ჰქმნის მრავალ ბრწყინვალე ნოველასა და რომანს, რითაც მალე დაიკავა გამოჩენილი ადგილი თავის თანამედროვე ფრანგ მწერალთა შორის.

* *

ანრი-რენე—ალბერტ გი დე მოპასანი დაიბადა ფეკანში, დიეპის მახლობლად, 1850 წლის 5 აგვისტოს. მამა—გუსტავე მოპასანი ეკუთვნოდა გაღარიბებული არისტოკრატიის გვარს. დედა—ლორა ლე-პუატვენი ბურჟუაზიის წრიდან იყო. ლორასა და გუსტავე მოპასანის შეუღლება არ ყოფილა ბედნიერი. ახალგაზრდა ლორა სერიოზული, გონიერი, გულწრფელი, განათლებული, ლიტერატურით და ხელოვნებით დაინტერესებული ქალი იყო. მეუღლე კი მიმზიდველი გარეგნობით ფარავდა გონებრივ სიღატაკეს, ხასიათის სისუსტეს და მსუბუქ ყოფაქცევას. ისინი მალე განშორდნენ ერთმანეთს. ლორა ლე-პუატვენი თავისი ორი შვილით დასახლდა ნორმანდიაში, ზღვის მახლობლად მდებარე დაბა ეტრეტში. მომავალ მწერალს დედამ შეასწავლა წერა-კითხვა, ადგილობრივმა აბატმა—კატეხიზში. დანარჩენ დროს იგი თავისუფალი იყო და დედის თქმით, მოგვაგონებდა „ველად გაჭრილ კვიცს“. გლეხების ბავშვებთან ერთად იგი დარბოდა მანდვრებსა და ტყეებში, დაკოცავდა სანაპირო კლდეებზე, მიჰყვებოდა აქარიშხლებულ ზღვაზე მეთევზეებს, იზიარებდა ხითათით აღ-

¹ F. Meynial—„La vie et l'oeuvre de Guy de Maupassant“. Paris. 1907. გვ. 19.

სავსე მათ ცხოვრებას. ამგვარად, მთელი მისი ბავშვობა დაკავშირებული იყო ნორმანდიის ბუნებასთან, რაც შემდეგში მან ოსტატურად აღწერა თავის რომანებში და ნოველებში.

გი დე მოპასანს ბავშვობისას არ ჰყავდა უკეთესი მეგობარი, ვიდრე დედა. ლორა ლე-პუატვენს საფუძვლიანი ლიტერატურული განათლება ჰქონდა მიღებული და იშვიათი დამოუკიდებელი მსჯელობის უნარი ახასიათებდა. ლორა თავისი შვილის სულის მესაიდუმლე იყო მთელი მისი სიცოცხლის მანძილზე. მოპასანს უღრმესად უყვარდა თავისი დედა, რომელიც პირველ სამწერლო ცდებიდანვე აღრმავებდა მასში სიყვარულს ლიტერატურისადმი.

ცამეტი წლის მოპასანი შეიყვანეს ივეტოს კათოლიკურ სემინარიაში. მასში გამეფებული დესპოტიზმისა და სიმკაცრის გამო იძულებული შეიქნა ოთხი წლის შემდეგ მიეტოვებია ეს სასწავლებელი. სწავლა მოპასანმა რუანის ლიცეუმში დაასრულა. ამ ლიცეუმში მისი მასწავლებელი იყო პარნასელი პოეტი ლუი ბუილე. შენიშნა რა მან მოპასანში ლიტერატურული ნიჭი, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია მას, ხშირად თან დაჰყავდა სტუმრად ფლობერთან კრუასეში.

1870 წელს, საფრანგეთ-პრუსიის ომის დროს, მოპასანი გაიწვიეს ჯარში. აქ მან გაიცნო ომისა და სამხედრო ცხოვრების მრავალი მანამდე უცნობი მხარე-ჯარიდან დაბრუნების შემდეგ იგი გადასახლდა პარიზში. მსახურობდა საზღვაო სამინისტროში უბრალო მოხელედ, შემდეგ—განათლების სამინისტროში მცირე თანამდებობაზე. ეს სამსახური, ისევე, როგორც ნორმანდიაში გატარებულ ბავშვობის წლები, შემდეგში მას დაუსრულებელ მასალას აძლევს შემოქმედებისათვის.

პარიზში გი დე მოპასანი დაუახლოვდა გუსტავ ფლობერს. „სალამბოსა“ და „მადამ ბოვარის“ ავტორი გახდა მისი მასწავლებელი. ლორა და მისი ძმა, ადრე

გარდაცვლილი პოეტი ალფრედ ლე-პუატგენი იყვნენ ფლობერის და მისი დის კაროლინას ბავშვობის დროის საუკეთესო მეგობრები. შემდეგში ფლობერმა თავის ლიტერატურულ მოწაფეზე გადაიტანა მთელი სინაზე, რითაც იგი გამსჭვალული იყო თავისი მეგობრებისადმი. როდესაც მოპასანმა თავისი პირველი ნაწარმოებნი უჩვენა ფლობერს, უპანასკნელმა უთხრა მას: „მე არ ვიცი, გაქვთ თუ არა თქვენ ნიჭი. ის, რაც თქვენ მომიტანეთ, ამტკიცებს თქვენს ერთგვარ უნარს, მაგრამ არ უნდა დაგავიწყდეთ, ყმაწვილო, რომ ნიჭი, ბუფონის თქმით, არის გამოხატულება ხანგრძლივი მოთმინებისა“. ფლობერი გამოდიოდა თავისი მოწაფის მკაცრ მოსამართლედ, რის შედეგადაც მოპასანის მრავალი ნაწარმოები ბუხრის ალში ინთქმებოდა. ფლობერმა მიაჩვია - მოპასანი მოთმინებას ლიტერატურულ მუშაობაში. „შვიდი წლის განმავლობაში;— აღიარებს იგი, — მე ვთხზავდი ლექსებს, მოთხრობებს, ნოველებს. შევთხზე ერთი უხეირო დრამაც. ჩემი დაძრივებული ყოველივე ამას გადაიკითხავდა და შემდეგ კვირას მაცნობდა თავის კრიტიკულ შენიშვნებს მათ შესახებ და, ასე, თანდათან ნერგავდა ჩემში ორ ან, სამ წესს, რაც შეადგენდა მისი ჩემზე ხანგრძლივი დაკვირვებული ხელმძღვანელობის შედეგს“. ფლობერი ეხმარებოდა მოპასანს არა მარტო მის თხზულებათა კრიტიკით, არამედ მასთან ატარებდა ხანგრძლივ საუბრებს, განუმარტავდა მას მხატვრული შემოქმედებისა და ლიტერატურული ტექნიკის საერთო პრინციპებს, შთააგონებდა აუცილებლობას ყოველთვის ყოფილიყო ზუსტი და მართალი. ფლობერი ხშირად უმეორებდა მოპასანს, რომ მწერალმა ხელოვნებას უნდა შესწიროს თავისი ცხოვრება, ყველაფერში დაინახოს საშუალება ხელოვნების სამსახურისა; ცნობილია, რომ ფლობერის ესთეტიკის საფუძველს შეადგენდა სწრაფვა ორიგინალობისაკენ. ამიტომ იგი ცდილობდა, რათა მოპასანს გამოემუშაებოდა საგნების ხედვისა და შეგრძნების ინდივიდუალური

მანერა, არწმუნებდა რომ არ გამოდევნებოდა ერთფე-
როვანსა და მოსაწყენს. ფლობერი მიუთითებდა მოპა-
სანს, რომ საგნისა და მოვლენის აღწერისას ეხმარა
ზუსტი სიტყვები და გამოთქმები. „როგორც უნდა
იყოს საგანი, რომელზედაც, თქვენ იწყებთ საუბარს,
მის გამოსახატავად მოცემული გაქვთ მარტოოდენ ერ-
თი არსებითი სახელი, ერთი ზმნა, რომ აღნიშნოთ მისი
მოქმედება და მხოლოდ ერთი ზედსართავი სახელი,
რომ ის განსაზღვროთ. ამგვარად, უნდა ეძიოთ მანამდე,
სანამ არ იქნება ნაპოვნი ეს არსებითი სახელი, ზმნა
და ზედსართავი სახელი. არაოდეს არ უნდა მიმართოთ
სიყალბეს, თუ გინდ მოხერხებულსაც, სიძნელის გვერ-
დის ახვევისათვის, არ უნდა ენდოთ ენობრივ ჯამბაზო-
ბას“. ამ სწავლების შედეგი იყო, რომ მოპასანმა თავის
ნაწარმოებებში განავეითარა საგნისა და მოვლენის ზუს-
ტად და ლაკონურად ასახვის გზა.

თავისი ცხოვრების ამ ხანაში მოპასანმა გაიცნო
მრავალი გაპოჩენილი მწერალი, რომელთაც იგი ხვდე-
ბოდა ფლობერთან კრუასეში ან, მის პატარა სალონ-
ში, პარიზში. ამ მწერლებს შორის იყვნენ—ალფონს
დოდე, ემილ ზოლა, ხოზე მარია ერედია, ედმონდ გონ-
ვური, ფრანსუა კოპე, კატულ მენდესი, ეორის პიუს-
მანსი, მორის სანდო, რენანი, ტენი და ტურგენევი.

მოპასანმა შემოქმედებითი მოღვაწეობა დაიწყო
ლექსებით. „ფუნთუშამდე“ გი დე ვალმონის ფსევდო-
ნიმით მას ჰქონდა გამოქვეყნებული რამდენიმე მოთ-
ხრობა. პირველი ნოველების გამოქვეყნებისა და წარ-
მატების შემდეგ, თავი დაანება სამსახურს და სავსე-
ბით ლიტერატურულ მოღვაწეობას მიეცა. ათი წლის
განმავლობაში იგი დიდი ნაყოფიერებით მუშაობდა.
1880—1890 წლებს შორის არის უპირატესად მოთავ-
სებული მისი შესანიშნავი შემოქმედების ისტორია. ამ
ხნის მანძილზე მან გამოაქვეყნა ექვსი რომანი, თექვს-
მეტი კრებული ნოველებისა, სამი წიგნი მოგზაურობა-
თა და მრავალი საგაზეთო წერილი.

მოპასანს ამ ხანაშიაც გამოჰყვა დიდი ინტერესი მოგზაურობისადმი. მან მოიარა მრავალი ქვეყანა. სამოგზაუროთ შეიძინა საკუთარი ორჩხომელი, რომელსაც თავისი რომანის—„Bel-ami“-ს სახელი უწოდა.

90-იან წლებში მოპასანს გამოაჩნდა მძიმე ნერვიული დაავადება, რაც საბედისწერო გახდა მისი შემოქმედებითი მუშაობისა და ცხოვრებისათვის. გრძნობდა რა მოახლოვებულ კატასტროფას, იგი პოეტ ხოზე მარია ერედისას უკანასკნელი შეხვედრის დროს ეუბნებოდა: „მე შემოვდილი ლიტერატურაში, როგორც მეტეორი და გავალ მისგან, როგორც ელვა“. ეს სიტყვები ერთგვარად აჯამებენ მის სამწერლო გზას. მოპასანის ზოგიერთი ნაწარმოები გახდა მაუწყებელი მისი ტრაგიკული დასასრულისა. საშინელმა ავადმყოფობამ არ მისცა მას საშუალება დაესრულებია რომანი „ანგელუსი“. 1892 წლის დასაწყისში იგი მოათავესეს პარიზის სულით ავადმყოფთა სამკურნალოში. მძიმე ტანჯვაში, მთელი წელიწადნახევრის განმავლობაში ჰქრებოდა ეს დიდი შემომქმედი. გარდაიცვალა მოპასანი 1893 წ. 6 ივლისს. მის დაკრძალვას მონპარნასის სასაფლაოზე პარიზში დაესწრო მარტოოდენ ორასიოდე მეგობარი და პატივისმცემელი.

* *

გი დე მოპასანი ერთ-ერთი უსაჩინოესი ოსტატია მსოფლიო ლიტერატურაში. მართალი იყო ა. ჩეხოვი, როდესაც აღნიშნავდა: „მოპასანმა, როგორც მხატვარმა წამოაყენა ისეთი დიდი მოთხოვნილება, რომ შემდეგ ძველებურად წერა შეუძლებელი გახდაო“; ა. ფრანსი მას აყენებს მოთხრობის უდიდეს წარმომადგენელთა გვერდით, დაწყებული რაბლედან და გათაგებული ბალზაკით. „გი დე მოპასანი უეჭველად არის ერთ-ერთი ყველაზე ოსტატური მომთხრობი იმ ქვეყანაში, სადაც შეიქმნა ამდენი კარგი მოთხრობა. მის ძლიერ,

სადა, ბუნებრივ ენას თან ახლავს სურნელება იმ მიწისა, რომელიც მან ასე ნაზად შეგვაცყვარა. იგი ფლობდა ფრანგი მწერლის სამ უდიდეს თვისებას: უპირველეს ყოვლისა, ნათელ აზრს, კიდევ ნათელ აზრს, და, ბოლოს, ისევ ნათელ აზრს“. მოპასანი კემმარიტად ნათელი და მშვენიერი მწერალია. თხრობა ცხოვრების შესახებ თავის ნოველებში მან შეამცირა თითქმის ლექსის ფორმამდე, აფორისტულ თქმამდე. მისი ნაწარმოებნი გამოირჩევიან მოტივების ორიგინალობით. იგი უადრესად ფლობდა კომპოზიციის ნიჰსს, ნიჰს იმისა, რომ ყველაფერი დაემორჩილებია არსებითი იდეისა ან მდგომარეობისათვის; მოპასანში აფასებენ ნაზ ფსიქოლოგს, რომელსაც შეუძლია ჩაიხედოს ადამიანის გულის უშორეს კუნჭულებშიც, გააშუქოს თვით შეუმჩნეველი მღელვარება სულისა. იგი შეუდარებელი, ძლიერი და სრულყოფილი მხატვრული სიტყვის პატრონია.

მოპასანი მომხრე იყო მის დროს პოპულარული ლიტერატურული პრინციპისა, რომ მწერლის ბიოგრაფია არ უნდა შედიოდეს მკითხველის ყურადღების არეში. ამიტომ იყო, რომ იგი ხშირად იმეორებდა თავისი მასწავლებლის—ფლობერის სიტყვებს: „არ არსებობენ მწერლები, არსებობენ მარტოოდენ მათი ნაწარმოებნი“.

მოპასანმა თავის შემოქმედებაში მოგვცა განსაცვიფრებელი სურათები სინამდვილისა. მან მკითხველს საესებით, ახალი სამყარო დაანახვა. მისი რომანებისა და ნოველების შინაარსი რეალური ცხოვრების მოვლენებს შეეხება. იგი თანამედროვე საზოგადოებისადმი სკეპტიკურად არის განწყობილი. მთელი მისი აზროვნება და შემოქმედება გამსჭვალულია პესიმიზმით და უპერსპექტივობით. გულის სიღრმიდან აღმომხდარი მწარე სიტყვებით მიმართავს იგი ადრე დაღუპულ მარია ბაშკირცევას: „ჩემთვის ცხოვრებაში ყველაფერი—მამაკაცები, ქალები, მოვლენები—ერთნაირად უხალისოა. ამაში მდგომარეობს ჩემი სულის აღსარება; ამას

დაუმატებ, და, ეს, შეიძლება, თქვენ არც კი დაიჯე-
როთ, რომ ჩემს თავს ისევე ნაკლებად ვაფასებ, რო-
გორც სხვებს. ყველაფერი ქვეყნად სევდისა, დაცინვისა
და უბედურების გამომწვევია. ყველაფერს გულგრილად
ვითვისებ. ჩემი ცხოვრების ორ მესამედს ვატარებ
ღრმა მოწყენილობაში, ხოლო ერთ მესამედს—სტრი-
ქონების წერაში, რომელთაც თუმცა ვყიდი, რაც შეიძ-
ლება ძვირად, მაგრამ ვნანობ, რომ ამ საძაგელ ხელო-
ბას ვეწევი“. მოპასანის რომანები და ნოველები მისი
სულიერი ცხოვრების მემუარებად უნდა ჩავთვალოთ.

მოპასანს სამყარო წარმოუდგება, როგორც საბე-
დისწერო შეჯახება სილამაზისა და სიმახინჯისა, კე-
თილისა და ბოროტისა, სადაც სილამაზე და სიკეთე
ყოველთვის განწირულია დასაღუპავად. იგი დისპარ-
მონიის მძაფრ კონტრასტებს გვიჩვენებს ცხოვრებაში.
მისი თქმით, არავითარ სიხარულსა და თანაგრძნობას
არ უნდა მოველოდეთ არსაიდან. ადამიანი მოპასანს
ესახება შემოზღუდულ, უხეშ, ეგოისტ და ცბიერ არ-
სებად; მას სჯერა ადამიანის მარტოობა, რომლის დაძ-
ლევაც არ ძალუძს არავითარ ძალას. მაგრამ ეს არ
არის პირადი მარტოობა, ეს ყველას ფატალური მარ-
ტოობაა. „არავის არავისი არ ესმის, არავის არავინ
არ უყვარს, არავის არავისი არ სჯერა“. ნოველაში—
„ღამე“ მოპასანი გვიჩვენებს ადამიანის ტრაგედიას დიდ
ქალაქში. მრავალმილიონიან მოსახლეობაში დაიკარგა
ადამიანი, ღამის სიბნელეში სავსებით მარტო დარჩა-
ქუჩაში, იგი შემფოთებული მოუხმობს მშველელთ, პა-
სუხს არავინ აძლევს.

მოპასანის დახასიათებით, ადამიანის იდეალურ ქვე-
ყანას ყოველთვის ანგრევს გარეშე უხეში ძალა. ვეჭილ-
კურბატაილს ასამართლებენ იმისათვის, რომ მან საფ-
ლავიდან ამოიღო გვამი ძვირფასი სატრფოსი. შემთხ-
ვევითმა გაცივებამ დალუპა ეს ახალგაზრდა და მშვე-
ნიერი ქალი. კურბატაილის შეგნება ამბოხებას აწყობს.
ბუნების ამ საშინელი კანონის წინააღმდეგ. „არსება,

რომელსაც თქვენ აღმერთებთ... რომელიც თქვენთან ერთად ჰქმნის საიდუმლო კავშირს, რასაც სიყვარული ეწოდება,—ეს არსება... გაჰქრა! იგი მოკვდა! გესმით ამ სიტყვის აზრი? არასდროს, არასდროს, არასდროს არსად ეს ქალი მეტს აღარ იარსებებს! განა ეს შესაძლებელია?“ დასათლავების შემდეგ უფრო მწვავედ შეიგრძნო კურბატაილმა მომხდარი ამბავი. მასში განუსაზღვრელად იღვიძებს სურვილი კვლავ იხილოს სატრფო თავისი მიმზიდველი გარეგნობით. იგი ამოთხრის საფლავს, ახსნის თავს კუბოს და სახეში ეცემა საძაგელი სუნი, წარმოუდგება ხრწნის აუტანელი სურათი. „მისი სახე იყო გალურჯებული, გასიებული, საშინელი. მას ბაგეთაგან შავი სითხე გადმოდიოდა“. მკაცრი კანონი სინამდვილისა ასე ღუპავს და აცამტვერებს ყოველივე ნაზსა და დიადს („სათლავი“).

თავის საუკეთესო რომანში—„ცხოვრება“, მოპასანი გვიჩვენებს შეუსაბამობას ოცნებასა და სინამდვილეს შორის, გვიჩვენებს ილუზიების გაქარწყლებას და დაღუპვას მკაცრ გარემოსთან შეჯახებისას. ავტორი ახასიათებს, თუ როგორ მიჰყვება უწყვეტად უბედურება—უბედურებას და როგორ არის ადამიანის სული განწირული იწისათვის, რომ იტანჯოს. ჟანნას თავისი მომავალი მიმზიდველ, თვალწარმტაც ფერებში ესახებოდა. იგი თავის ცხოვრებას ემშა რუოსავეთ („მადამ ბოვარი“) თვალდია და აღფრთოვანებით, წმინდა და ნათელი იმედებით, კეთილი გულით და სიყვარულით ხედება. „მთელი მთა აბრეშუმისებრი ღრუბლებისა სისხლისფერ სინათლეს ისროდა გაღვიძებულ დედამიწაზე. ღრუბლების ნელიად პობით, ხეების, ველების, ოკეანეების, მთელი ჰორიზონტის ნათებით, გამოჩნდა უზარმაზარი აცეცხლებული ბურთი. ჟანნამ თავისი თავი სავსებით ბედნიერად ჩასთვალა. განუსაზღვრელი სიხარული ავსებდა მის გულს. ეს იყო მისი მზე, მისი გარიჟრაჟი, დასაწყისი მისი ცხოვრებისა, სათავე მისი იმედების განხორციელებისა“. ჟანნა—ნაზი, ფაქიზი,

გულისხმეირია, მას შორჩილი და რბილი ხასიათი აქვს, მაღალი ზნეობრივი თვისებები მატარებელია, უდიდესი ნდობით ეპყრობა ადამიანებს, გამსჭვალულია ნათელი აზრებით, მიისწრაფის ბედნიერებისა და სიხარულისაკენ. მკაცრმა სინამდვილემ დაუნგრია მას წარმოდგენების სასახლე. ჟანნას სახე ტრაგიკულ სიმაღლეზე ადის. მისი ცხოვრება მკითხველის წინაშე გადაიშლება საუკეთესო სურვილების გაცრუებისა და უბედურების სურათებად. მისი ილუზიები ილუპება უფერულ გარემოცვაში, მისი სული თანდათან ცალიერდება მახინჯ მოვლენებთან შეჯახებისას. სიყვარული, რომელსაც მთელ თავის უძვირფასეს მისწრაფებას უკავშირებდა, მისთვის მარტოოდენ მირაჟი შეიქნა. ქმარი—ვიკონტი ჟულიენ ლამარი—უხეში, ბოროტი, სულიერად დაკლილი, ზნეობრივად დაცემული, ვულგარული, წვრილმანი ადამიანი, სავსებით უცხო იყო მეოცნებე ქალისათვის. სამწუხარო შემთხვევები ერთმანეთს დაუსრულებლად მიჰყვება. ქმრის დაღუპვა, მშობლების სიკვდილი, შვილის შერცხვენა, გაღარიბება თანდათან ხუთავენ მის არსებობას. ამას თან ერთვის გრძნობა მარტოობისა. ჟანნას აღარ აქვს პერსპექტივა. დაბოლოს, ჩვენ წინაშე წარმოსდგება ცხოვრებისაგან დაბეჩავებული და განადგურებული მოხუცებული, რომელიც ძველი კალენდრის საშუალებით ცდილობს აღადგინოს თავისი წარსულის ისტორია. გამოუსვლელ მდგომარეობამდე მისული ჟანნა ხშირად იმეორებს: „ცხოვრება მე ვერ მოვახერხე“. ავტორი თანაუგრძნობს თავის გმირს. მოპასანი დასკვნას აკეთებს საერთოდ ცხოვრების შესახებ: ოცნება და რეალობა შეუთავსებელია, მშვენიერი არსებობს მარტოოდენ წარმოდგენაში, ცხოვრება კი—ფარსია.

ფრანგული ლიტერატურის მკვლევარნი აღნიშნავენ, რომ ჟანნას სახით, განსაკუთრებით იმ ნაწილში, რომელიც შეეხება მისი ქალიშვილობისა და გათხოვების პირველ წლებს, მოპასანმა თავისი დედა გამოხატაო.

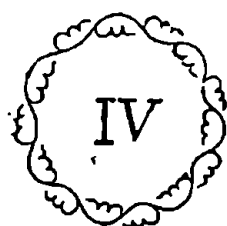
ეს რომანი გვირკვევს მოპასანის შემოქმედების

ფილოსოფიურ საფუძვლებს. ამ ნაწარმოებში ავტორი გვიჩვენებს ცხოვრების მკაცრი კანონებისა და წესების უცვლელობას. უანას სახეში გამოხატულია საკაცობრიო ხასიათის ტანჯვა, რაც მუდმივად მეორდება.

მოპასანის აზრით, ადამიანთა ცხოვრებაში არსებობს მარტოოდენ ერთი მშვენიერი საგანი — სიყვარული. ამიტომ არის, რომ მისი შემოქმედების ცენტრში დგას სიყვარული, როგორც უკეთილშობილესი გრძნობა, უმხურვალესი ვნება, დაუძლეველი ინსტინქტი. „მოუთხროთ სიყვარულის ისტორია ქვეყნიერების გაჩენიდან — ნიშნავს მოუთხროთ თვით ადამიანის ისტორია. ყველაფერი — ხელოვნება, უდიდესი შემთხვევები, ზნე-ჩვეულებანი, ომები, ხელისუფლების დამხობა — მისგან მომდინარეობს“ („კოცნა“). ამ გრძნობის გამოვლინებას ხედავს იგი ყველგან. „შეგიძლიათ შეაჩეროთ ქარი? შეგიძლიათ დაამშვიდოთ აქარიშხლებული ზღვა? შეგიძლიათ წინ აღუდგეთ ბუნების ძალებს? არა! გრძნობაც ბუნების ისეთივე დაუძლეველი ძალაა, როგორც ზღვა და ქარი“ („ბავშვი“). მწერალი ეძიებს სილამაზისა და სიყვარულის იდეალურ ქვეყანას, მაგრამ ვერსად ვერ პოულობს. მას სჯერა, რომ ნამდვილი, გულწრფელი და კეთილშობილი სიყვარული ყოველთვის ტრაგიკულია. ხშირად სიყვარულს ადამიანისათვის მოაქვს ტანჯვა და დაღუპვა.

მარტოოდენ ბუნებაში ხედავს მოპასანი ჰარმონიასა და სრულყოფას. შემთხვევითი არაა, რომ მის შემოქმედებაში ბუნებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მინიჭებული. ყველგან, სადაც მას სურს გვიჩვენოს ადამიანის ბედის გამოუსვლელობა, იგი მას უპირისპირებს ბუნების სიდიადეს.

შეიძლება ითქვას, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ფრანგულ ლიტერატურაში ცოტაა ისეთი მწერალი, რომელიც მსოფლიოში სარგებლობდეს ისეთი დიდი და მყარი სახელით, როგორც გი დე მოპასანია. მისი ნოველები და რომანები, რომელთაც განსაკვირვებელი წარმატება ხვდა პირველ გამოქვეყნებისას, დღემდე შეუჩერებლად ითარგმნება და იკითხება სხვადასხვა ხალხის ენაზე.

ჩეჩენი ქალი აისე

1697 წელს, საფრანგეთის ელჩმა სტამბოლში—დეფერიოლმა, ტყვეთა ბოედანზე ათასხუთას ლევრად შეისყიდა ოთხი წლის ჩერქეზი გოგონა აისე.

დეფერიოლს თავისი ჟინმორეული ვნების დასაკმაყოფილებლად არა ერთგზის უყიდნია ლამაზი ტყვე ქალები. აისეს შეძენის დროსაც, ფარული აზრით მოქმედებდა,—მას უნდოდა ეს პატარა oeuvre d'art (ხელოვნების ქმნილება) თავის გასართობად აღეზარდა.

ელჩმა ნაყიდი ტყვე პარიზს წარგზავნა, თავის რძალთან, მაღამ ფერიოლთან. მაღამ ფერიოლი, სასახლის კარის ბანოვანი, ცნობილი იყო სამიჯნურო ურთიერთობით და მოხდენილი ხრიკების ოსტატობით. ჩერქეზ ქალს სახელიც შეარქვეს—შარლოტა აისე და ამგვარად მთის ყუავილი ახალ ნერგზე დაამყნეს. მაღამ ფერიოლი მას მონასტერში გზავნის, სადაც იგი საუცხოოდ ითვისებს ფრანგულ ენას და კულტურას.

სამონასტრო სკოლიდან გამოსული ჩვიდმეტი წლის აისე მაღამ ფერიოლს სასახლის საზოგადოებაში შეჰყავს. ნატიფი გემოვნება, მოხდენილი კილო, დახვეწილი ენა ჰფარავდა საფრანგეთის ფეოდალური არისტოკრატის პირმოთნეობას და აებორცობას.

ლუი XIV-ის სასახლეში წარსდგა ლერწამ-ტანიანი, შევლივით ყელმოდერებული პირმშვენიერი აისე. მისი ეგზოტური ეშხი ყველას ყურადღებას იპყრობს. „La jeune circassienne“, „La belle circassienne“ („ახალგაზრდა ჩერქეზი ქალი“, „მშვენიერი ჩერქეზი ქალი“),—გაისმის ირგვლივ.

ქკუიანი, გონიერი ყმაწვილი ქალი გულჩათხრობილი აღევნებს თვალყურს იმ საზოგადოებას, რომელიც გარს ეხვევა.

1711 წ. აისეს შემსყიდველი ელჩი სტამბოლიდან პარიზს ბრუნდება. სამოცდაოთხი წლის დე-ფერიოლი ნაყიდ ტყვეზე თავის უფლებას აცხადებს. ხასიათით მტკიცე, ზნეობრივად სრულყოფილი აისე ქედმოუხრელი აღმოჩნდა. დე-ფერიოლი გაწბილებული დარჩა. ოთხი-ოდე წლის შემდეგ, რეგენტობის დროს, თვით რეგენტი. საფრანგეთის ჰერცოგი ორლენელი ათასგვარი ხერხით ცდილობს დაიხბლოვოს ლამაზი ქალი. დახმარებისათვის ენა-მოქარგულ მადამ ფერიოლსაც მიმართავს იგი, მაგრამ აღშფოთებულმა აისემ მტკიცედ აირიდა ეს ინტიმობა, რომელსაც ასეთი მონღომებით ელტვოდა სასახლის კარის ყოველი ლამაზმანი. მან დაჟინებით განაცხადა: თუ არ მოასვენებენ, იძულებული გახდება თავი მონასტერს შეაფაროს. რეგენტსაც იგივე ბედი ხვდა, რაც დე-ფერიოლს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელის მიმართ აისემ მადლიერების და პატივისცემის გრძობა მაინც შეინარჩუნა. ზრუნვისა და ყურადღებისათვის. სენტ-ბევის თქმით: „აუცილებელი იყო, რომ ეს ჩერქეზი ქალი, გამოსული აზიის ბაზრიდან, ჩამოყვანილი ყოფილიყო საფრანგეთში, რათა აღედგინა ძველი კდემამოსილებისა და გრძობათა სიწმინდისა“.

1722 წ. დე-ფერიოლი გარდაიცვალა, სიკვდილის წინ მან თავის აღზრდილს სამუდამო პენსია დაუნიშნა.

იმავე წელს დუ-დეფანის სალონში აისემ გაიცნო შვეალიე დ'აიდი. მძლავრი სიყვარული დაეუფლა ახალგაზრდა ქალს. ტყუილად როდია ნათქვამი: „თუ ჩერქეზი ქალი ვისმეს შესტრფის, იგი მთელის გულით ეძლევა ამ გრძობასო“. დრამატიული პერიპეტეებით არჩის აღსავეს აისესა და შვეალიეს იდუმალი ურთიერთობა, რადგან შვეალიე იმ რელიგიური კონგრეგაციის წევრი იყო, რომელიც მოითხოვდა უქორწინობის აღთქმას. ახალგაზრდა მიჯნურნი გატაცებით შეფრთხინდნენ ერთმანეთს და სიკვდილამდე ერთგულნი დარჩნენ ამ გრძობისა.

მისი ცხოვრების წარუშლელ შთაბეჭდილებად გადაიქცა „მანონ ლესკოს“ წაკითხვა. ეს განსაცვიფრებელი ქალი აღმერთებდა ასეთ უჩვეულო თხზულებებს.

აისე დაჯილდოვებული იყო სათუთი გემოვნებით, ღრმა დაკვირვებისა და განსჯის უნარით. ამიტომაც იყრიდნენ მის გარშემო თავს ფრანგული ლიტერატურის მოყვარულნი და მოღვაწენი, რომელნიც დიდად აფასებდნენ მთის ასულის აზრსა და გემოვნებას. ფრანგულ ლიტერატურაში მშვენიერმა ჩერქეზმა ქალმა დასტოვა ძვირფასი ტომი თავისი წერილებისა. იმ დროს ეპისტოლარული სტილი დიდად განვითარებული იყო საფრანგეთში. მაღამ დე-სევენიესა და სხვათა წერილებში საკმაოდ ვრცლად არის ასახული მათი თანადროულობა. აისეს წერილები ცოცხლად ამსახველი სურათებია მაშინდელი საზოგადოებრივობისა. წერილები ტომი პირველად 1787 წ. დაისტამბა (აისეს გარდაცვალების ორმოცდათოთხმეტი წლის შემდეგ). წიგნი ხელიდან ხელში გადადიოდა. სულ მოკლე ხანში რამდენჯერმე გამოიცა. 1758 წელს ხელნაწერებში გაეცნო ამ წერილებს ვოლტერი, რომელმაც რამდენიმე შენიშვნაც მიუძღვნა მათ. ეს შენიშვნები შემდეგში წერილების პირველ გამოცემას დაურთეს.

ვოლტერი სწერდა: „ეხლახან წაეიკითხე მადემუაზელ აისეს წერილების ტომი, მიწერილი ჟენევაში, მაღამ კალანდრინთან... გულუბრყვილობა მადემუაზელ აისესი არც თუ ისე უბრალოა. მას კარგად ესმოდა—თუ რა არის ბოროტება, რომელსაც თავის გარშემო ხედავდა, იგი უსაყვედურებდა თავისთავს, რომ იღებდა მონაწილეობას მასში... თუმცა მისმა უმანკო და კეთილშობილმა ბუნებამ ზიზღით აქცია ზურგი ამგვარ ცხოვრებას... იგი იწყებს თავის წერილებს მაშინდელი ფუქსაეატი ცხოვრების აღწერით, გვიამბობს თეატრის ახალ ამბებს, იძლევა იტალიური კომედიისა და ოპერის ქრონიკას, თვალწინ გვიშლის მაღალი წოდების წვრილმან სკანდალებს. იგი ნამდვილი პატარა მიმდინა-

რე ამბავთა გაზეთთა, რომელიც ჩვენ არც ისე ბევრი მოგვეპოვება საუკუნის პირველ ნახევარში... ხოლო თუ რაიმე მნიშვნელოვანი ამბავი მოხდა, ის განრისხებულ ხმას იმაღლებს და აღშფოთებით აღნიშნავს, რომ „მოხდა საძაგელი საქმე, რის გამოც თმა ყალბზე გვიდგება... ეს ამბავი მეტის-მეტად საზიზღარია, მისი აღწერა შეუძლებელია, მაგრამ ყოველივე ის, რაც მონარქიაში ხდება მოწმობს მის სწრაფ რღვევას და დაცემას“.

ამავე წიგნის გამო სენტ-ბევი წერდა: „ეს პატარა ტომი ერთი იმ წიგნთაგანია, რომელსაც თაყვანისმცემლები დღესაც ჰყავს... ასეთი წიგნის წაკითხვას ჟრჩვე და მიაწვდი მას, ვინც გიყვარს, პატივსა სცემ და შეუძლია შეაფასოს ამალელებელი ნარევი ბუნებრიობისა, სიწმინდისა და სინაზისა“.

აისეს წერილები ქეშმარიტად ლიტერატურული ნაწარმოებია. თავისი ეპოქის მრავალი საზოგადოებრივი და ყოფითი მოვლენა ორიგინალური, მხატვრული სახეებით არის წარმოდგენილი მათში. აისეს წერილები ვრცლად გვაცნობენ XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის საფრანგეთის ლიტერატურულ-კულტურულ ცხოვრებას.

უთუოდ არიხ ერთგვარი მომხიბვლელობა იმაში, რომ ჩერქეზმა ქალმა თავისი წერილებით შესამჩნევი კვალი დასტოვა ფრანგულ ეპისტოლარულ ლიტერატურაში.¹

---

¹ გუსტავ ფლობერის მეგობარმა, პარნასელმა პოეტმა ლუი ბუილემ, დასწერა დრამა „აისე“, რომელიც 1872 წელს წარმატებით დაიდგა პარიზში—ოდეონში.

ქართული ქაღპი

მემკრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის რომანტიკოსთა თაობის წარმომადგენლის ალექსანდრე ორბელიანის მრავალფეროვანი შემოქმედებიდან ყურადღების ღირსია მისი ნაკლებად ცნობილი მოთხრობა „უმანკო სისხლი“. ეს არის თხზულება ქართველ ქალთა უღრეკობასა და თავდადებაზე.

ერთი ქართველი დიდკაცის ოჯახში აღიზარდა სამი ყმაწვილი ქალი. ამ ქალებს ერქვათ ანა, ბარბარე და მართა. სამივე მშვენიერი იყო, მათ მშვიდი და მოკრძალებული ყოფა-ქცევა ჰქონდათ, უფროსებს პატივს სცემდნენ, ზედმიწევნით შეისწავლეს საღმთო და საერო წერილები, დიდათ განვითარდნენ ხელსაქმეში. მათთან საუბარი უდიდეს სიამოვნებას განაცდევინებდა ადამიანს.

მოხუცმა აღმზრდელმა ფერიამ ამ ქალებს სათნოება, ღეთის შიში და თავისი ქვეყნისადმი სიყვარული ჩაუნერგა.

ერთ დღეს ანნა ამბობს, რომ ჩვენ ჩვენი აღმზრდელის სწავლა კარგად გვახსოვს, ეს სოფელი კეთილისათვის არის დაარსებული, მაგრამ როგორღაც ბოროტად არის შეცვლილი. ამისათვის იმისი სწავლისამებრ, გვმართებს ახლანდელს მდგომარეობას სოფლისას მოვშორდეთ და ღმერთს შევუდგეთ. სხვებიც დაეთანხმნენ. გადასწყვიტეს წასვლა სახლიდან და თავის შეფარება თბილისის მახლობლად წმინდა დავითის ეკლესიაში. ვახშმის შემდეგ, როდესაც ყველგან მისწყდა ფეხის ხმა, ისინი გაიპარნენ და გაეშურენ მთაწმინდისაკენ. ბევრი ეკადნენ ანნას მშობლები, თვით ქართლის მეფესაც მიმართეს, ქალები მაინც ვერ დაითანხმეს სახლში დაბრუნებაზე. ერთი თვის შემდეგ ისინი აკურთხეს მონაზნებათ. მათ კურთხევას უამრავი ხალხი დაესწრო.

ორ წელიწადს მშვიდობიანს ცხოვრებაში გაატარეს დღეები ამ ქალებმა. ყოველთვის ღმერთს ევედრებოდნენ თავიანთი ქვეყნის ბედნიერებას. მთაწმინდაში აგრეთვე მყოფი მღვდელი ცოლით დატრიალებდა მონაზნებს, როგორც საკუთარს დებს. ბევრჯერ შუალაშეზედ... „ის მონაზნები გადმოსხდებოდნენ ეკლესიის წინა მთაზედ. აქეთ მღვდელი მოუჯდებოდა იმათ გვერდით და იქით იმისი ცოლი, რომლებსაც უწმინდესი აერი გადმოფენოდა და ვარსკვლავნი მკრთოლვარებდნენ ზეცაში“. ამ დროს ისინი თვალს მიმოავლებდნენ სამშობლო-ქვეყანას და ფიქრობდნენ მის სიმშვიდეზე, კეთილმყოფლობაზე. „საქართველოს მყუდროს მშვიდობიანობას, რომ წარმოიდგენდნენ იმ დროსას, შეტის სიამოვნებით სასიხარულოს გალობას მოჰყვებოდნენ ეს ხუთნი წმინდანნი და მაშინვე ის გალობა მოიცავდა გარემოს... ვინც ამ გალობას გაიგონებდა, ქალი თუ კაცი, ყველანი ყურს მოუპყრობდნენ იმ ტკბილ ხმოვანებას, ყველანი ძლიერ იგრძნობდნენ იმ საუცხოვოს მელოდიას და ყოველთა სანატრელად მიაჩნდათ იმათი განშორებული ტკბილი ცხოვრება სოფლისაგან“.

ამ დროს საქართველოს ეწია დიდი უბედურება— შემოესია შაჰ-აბასი თავისი ურდოებით. მშვიდობიანს ცხოვრებაში მყოფმა მონაზნებმა ერთ დილას მთაწმინდიდან დაინახეს სპარსელთა მხედრობა: „მრავალ ტოტებად დაყოფილი, სხვადასხვას ადგილებში მოვიდნენ დროშებ გაშლილი,“ რათა „საქართველოს ნაყოფიერი მინდვრები წაეღვეათ იმათ ნიაღვარულს მომდინარეობას“. სპარსელების ცხენოსანი ჯარი მოულოდნელად შემოიჭრა თბილისში და დაერივნა მცხოვრებთ, „დაუწყეს კაფვა დედაკაცს და მამაკაცსა, ჰკატავდნენ გამხეცებულნი სპარსელნი უიარაღო ტფილისელებს, როგორადაც შესეული კაცები ტყესა, და ტფილისელების სისხლი იღვრებოდა უსამართლოთ“. ავარდა საშინელი ალი, „მთელი ქალაქი ცეცხლად გადაიქცა“.

მთაწმინდის მწირნი ხედავდნენ ყოველივეს. ისინი

მოსთქვამდნენ ქვეყნის აოხრებას, მაგრამ თვით არ შემდრკალან. ამ ვაებაში რომ იყვნენ მათ. შენიშნეს მცირე გუნდი მათკენ მომავალი სპარსელებისა. ისინი შეურყეველი გულით დაუხვდნენ მტერს. ანნამ უშიშრად მიახალა: „მოდით, მტარვალებო, მაინც არ გეწყალვისთ, როგორც ტფილისელები“. სპარსთა ათასეულის თავმა მიმართა მათ: „ჩვენი სარწმუნოება უნდა მიიღოთ თუ გინდათ სიცოცხლე შეგინარჩუნოთ“. სპარსელებს კარგად ესმოდათ, რომ სარწმუნოება ქართველებისათვის იყო სინონიმი სამშობლოს სიყვარულისა; ანნამ დამშვიდებულად უპასუხა: „ნუ გვაშინებთ სიკვდილით ჩვენ, ოღონდა იმდენი დრო მოგვეცით ჩვენის სარწმუნოების წესი შევასრულოთ და მას უკან თქვენი სურვილი აღასრულეთო“. სპარსელნი ძალზე გააკვირვა ქართველ ქალთა უდრეკობამ, ისინი არ მოელოდნენ სუსტ არსებათაგან ასეთ პასუხს.

ქალები შევიდნენ ეკლესიაში, კარგა ხანს დაჰყვეს იქ, ილოცეს, მიიღეს ზიარება და კვლავ გარეთ გამოვიდნენ. სპარსელებმა „შეხედეს ამ ოთხს მშვენიერს ქალს, თავები მოხდილი ჰქონდათ, თავიანთი გრძელი შავი ბზინვარე თმები შუბლზევიდან თავზე შემოებორბლად და გასპეტაკებული თეთრი ყელი სრულიად უჩნდათ მხრებამდისა. ეს იმის ნიშანი იყო: „უფრო აღვილად გაგვაგდებინებენ თავსაო“. ასე და ამ სახით უფრო მომეტებული შევინება მოჰყვნოდა იმათ... და ერთი მეორეს მეტად ამშვენებდნენ, ეტყობოდათ ზეციური ნათელი სწეოდით... ამათ მოუძლოდა ჯვარით მღვდელი ანთებული წმინდა სანთელით, დიად მაღალი ტანისა, სახე იმისი იყო მედიდური, თბაც დიად შავი ჰქონდა და ხუთნივე დაწყნარებულის სახით მოვიდოდნენ მტკიცის ნაბიჯით... ჯვარი მწოვანსა აღგილსა დაასვენა მღვდელმა, წმინდა სანთელი წინ დაანთო; მერე ხუთთავე დაუჩოქეს ჯვარსა და შეყობილი გალობა აუშვეს უმშვენიერესი ხმით“.

ამ სურათის ხილვამ შეუშფოთა სული სპარსელთა ათასისთავს: „ოჰ, ღმერთო! რა ბრალი აქვთ ამ საცოდავებს?“. სპარსელებმა იშიშვლეს ხმლები და „სისხლით

გაწითლდა ყვავილშერეული ის მწვეანოვანი ადგილი“. გაბოროტებულმა სპარსელებმა არ დაინდეს თავიანთი მეთაურიც და ისიც სიბრაღის გულისათვის იქვე გამოასალმეს სიცოცხლეს.

ორი დღის შემდეგ მოვიდნენ ქართველები, იხილეს თუ რა საშინელება ჩაედინა მტერს, გასკრეს მიწა ეკლესიის მახლობლად და ხუთთავე ერთად დაასაფლავეს, იქვე მიაბარეს მიწას მოხუცი სპარსელი ათასისთავი.

ამ სახით მოგვითხრო ალექსანდრე ორბელიანმა მეჩვიდმეტე საუკუნის ვითარების გამომხატველი ეპიზოდი. ამ ეპიზოდის მთავარი გმირი ქართველი ქალებია. ცნობილია, რომ მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე, ჩვენი ქვეყნის თავისუფლებისათვის მებრძოლ ვაჟაკებს ხშირად მხარს უმშვენებდნენ ქალებიც. ისინი არა მარტო მებრძოლებს უზრდიდნენ სამშობლოს, ძნელბედობის დღეებში თვითონაც იარაღით მონაწილეობდნენ ქვეყნის დაცვაში. ისტორიულ მასალებში („ქართლის ცხოვრება“ და სხვ.) და ხალხურ გადმოცემებში მრავალი ცნობაა გმირ ქართველ ქალებზე. ქეთევან წამებული, მათა წყნეთელი, თინა წავეისელი, თამარ ვაშლოვანელი და მისთანანი, ჩვენი წარსულის დამამშვენებელი და დაუვიწყარი სახელებია.

„უმანკო სისხლში“ მოთხრობილი ამბავი ქართველ ქალთა ისტორიული დეაწლის პოეტური გამოსახულებაა. ამ მოთხრობის გმირმა ქალებმა სამშობლოს ღალატს სიკედილი ამჯობინეს.

306 იყო ავტორი ლექსისა „ისევ შენ და ისევ შენ“

ჩვენში საკმაოდ პოპულარული რომანსის „ისევ შენ და ისევ შენ, ჩემო ტურფა ლამაზო“-ს ავტორობის საკითხი დღემდე გამოურკვეველი იყო. ეს ლექსი პირველად 1878 წელს გაზეთმა „დროებამ“ გამოაქვეყნა და აღნიშნა: „იმერეთში შემდეგ ლექსს იმღერიან, იგი დიდ მოდაშია შემოღებული“. რედაქციამ ლექსის ტექსტი ვოიყვანა, მაგრამ ავტორის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოათავსა. ეს ლექსი გადაბეჭდილ იქნა შემდეგ მთელ რიგ კრებულებში: „სალხინო საზანდარში“, „ჩანგში“ და სხვაგან ავტორის აღუნიშნავად.

ცნობილი პოეტი ქალის ნ. ორბელიანის ხელნაწერების (რომელიც ელისაბედ თულაშვილმა გადმოგვცა) შესწავლის დროს, ჩვენ წავაწყდით ამ ლექსის ავტორათს. იგი ეკუთვნის ვლადიმერ (ლადო) აბაშიძეს. ლექსი მიძღვნილია ე. ნ.—ისადმი. ლექსის ავტოგრაფი, გამოქვეყნებულ ლექსთან შედარებით, განსხვავდება ორი ახალი მუხლით. ვაქვეყნებთ ამ ლექსს ისე, როგორც იგი ავტოგრაფშია დაცული:

„ისევ შენ და ისევ შენ, ჩემო ტურფა ლამაზო.
ყველა შენ გენაცვალოს მოციმციმე აღმასო.
მიყვარდი და მიყვარხარ, სულთქმამდინ მეყვარები;
მსურდა შენის ხელებით დამხუქოდა თვალები!
თუმცა მე შენმა გულმა ახლოს არ მიმიკარა
და შენ, ჩემო ლამაზო, არ მითხარ „ჰო“, არც „არა“!
მაგრამ ჯვარზე რომ მაცვან, მე სხვას ეერ შევიყვარებ,
შენ კი გძულვარ, მაგრამა მე შენ თავს განაცვალებ.
არ დავსწყველი იმ საათს, რომ ეს ცეცხლი აღმიგზენ,
არ დავსწყველი ბედკრული თუ რომ თან არა მიგრძენ.
ვგმობ მხოლოდ შემომქმედს: რათ დამბადა მე ქვეყნად,
რადგან ესდენი ტანჯვა ჰქონდა მას ჩემთვის ბედად.

არ მინდა წეტარება, არც სიმდიდრე კრებისა,
რომ შენ შემოყვარებდე, ვიყო მე ამ ბედისა.
ამასა გთხოვ მარადის გამზდიდე შენს მონადა
და ჩემს წრფელ სიყვარულს შიილებდე მსხვერპლადა.
მე ამას ვგრძნობ და ვიცი, რომ ცუდი მაქვს მე ბედი,
შენის გადაკიდულის საფლავია იმედი“.

ყველგან, სადაც კი ეს ლექსი დაიბეჭდა, „შენ კი
გძულვარ, მაგრამა მე შენ თავს განაცვალებ“-ით
სრულდება.

ამ ლექსის დაწერის საბაზი არა ერთხელ უამბია
ლადო აბაშიძეს თავის შეილებისათვის. ამ უკანასკნელ-
თა გადმოცემით, ეს ლექსი ლადო აბაშიძეს თავის სატ-
რფო ელენე კონსტანტინეს ასული ნიჟარაძისათვის და-
უწერია გასული საუკუნის 70-იან წლებში. სულ მოკლე
ხანში ეს ლექსი ხელიდან-ხელში გადადიოდა, იგი ხალ-
ხმა გაიტაცა და იავის სიმღერად გადააქცია, ხოლო
კომპოზიტორ ანდრია ყარაშვილმა ნოტებზე გადაი-
ლო და ამით ქართული რომანსების ციკლი გაამ-
დიდრა. ამ ლექსს შეუდარებლად მღეროდა ვანო სარა-
ჯიშვილი.

ლადო აბაშიძე პოეტი-ქალის ნ. ორბელიანის ღვიძ-
ლი ძმა იყო. დაიბადა 1849 წ. სოფ. დილიკაურში, და-
ასრულა თბილისის პირველი გიმნაზია. გიმნაზიის დას-
რულების შემდეგ მუშაობდა ნიკო ავალიშვილთან.
ლადო აბაშიძეს თვალსაჩინო ღვაწლი მიუძღვის ქარ-
თული თეატრის საქმეშიც. 1867 წ. ნ. ავალიშვილის
თაოსნობით ჩამოყალიბებულ წრის წევრთა შორის იგი
ერთ-ერთ დაულალავ და ნაყოფიერ სცენის მუშაკად ით-
ვლებოდა. ნ. ავალიშვილი, მოგვითხრობს რა წრის მუ-
შაობის შესახებ, დასძენს: „ლადო აბაშიძე, ლაზარე
ეგნატიშვილი, აბელ სუქისიანი, იაკობ ბერიძე და სხვა
ჩვენს თეატრს რომ შერჩენოდნენ, მისი დამამშვენიებელი
იქნებოდნენ“-ო (იხ. „ქართული თეატრის მატეანედან“,
ეს ვრცელი დაუბეჭდავი მოგონება დროებითი სარგებ-
ლობისათვის გადმოგვცა სანდალა გაჩეჩილაძემ).

1872 წლიდან ლადო აბაშიძე იწყებს სამსახურს. მსახურებდა საჩხერეში, ფოთში, სენაკში, აბაშაში მომრიგებელ მოსამართლედ, მაზრის უფროსის თანამემწედ და სხვ. თეატრისადმი ინტერესი მასში დიდი იყო, იგი ხშირად მართავდა წარმოდგენებს პროვინციაში.

გარდა თეატრალური მოღვაწეობისა, ლადო აბაშიძე ლიტერატურულ მუშაობასაც ეწეოდა. იგი სწერდა ლექსებს და თავის დროზე საკმაოდ კარგ მელექსედაც ითვლებოდა. მრავალი ამ ლექსთაგანი გაბნეულია ოჯახებში. მთელი რვეული ლექსებისა, რომელშიაც ლადო აბაშიძეს თავისი ნაწერები ჰქონდა შეკრებილი, დაკარგულია.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ქეთევან ირემიძე (წინასიტყვაობა) შ ა ლ ვ ა ა ფ ხ ა ი ძ ე . . . 3

I

ქეთევან 9

II

ბარბარე ჯორჯაძისა 33
 ნინო ორბელიანი 66
 ეკატერინე გაბაშვილი , 94
 შიო არაგვისპირელი 110
 კოლა ლომთათიძე 115

III

მანონ ლესკო . . . 121
 პოლი და ვირჟინი 131
 ადოლფი . . . 139
 გუსტაფ თლობერი . . 151
 ქალი კამელიეზით 174
 გი დე მოპასანი 180

IV

ჩერქეზი ქალი აისე 193
 ქართველი ქალები 197
 ვინ იყო ავტორი ლექსისა „ისევ შენ და ისევ შენ“ . 201

Котеная Премия за ЛИТЕРАТУРНЫЕ МЕДАЛИОНЫ (На грузинском языке)
 შად-ხო „Сამხოთა მედალი“, ტბილისი 1948

**

რედაქტორი: შ. აფხაიძე

**

ხელმოწერილია დასაბუქდით 10 VII-1948 წ., წიგნის ზომა 5x9, საავტორო ფორმათა
 ჩაოდენობა 7,7, სახტამზო ფორმათა ჩაოდენობა 12 ფ. 12 გვ., ტირაჟი 5.100
 შეკვეთის № 311 შუ 01510
 გამომცემლობა „საბჭოთა მწერაღის“ სტამბა, თბილისი, პეტხანოვი-ს, 181